MOST

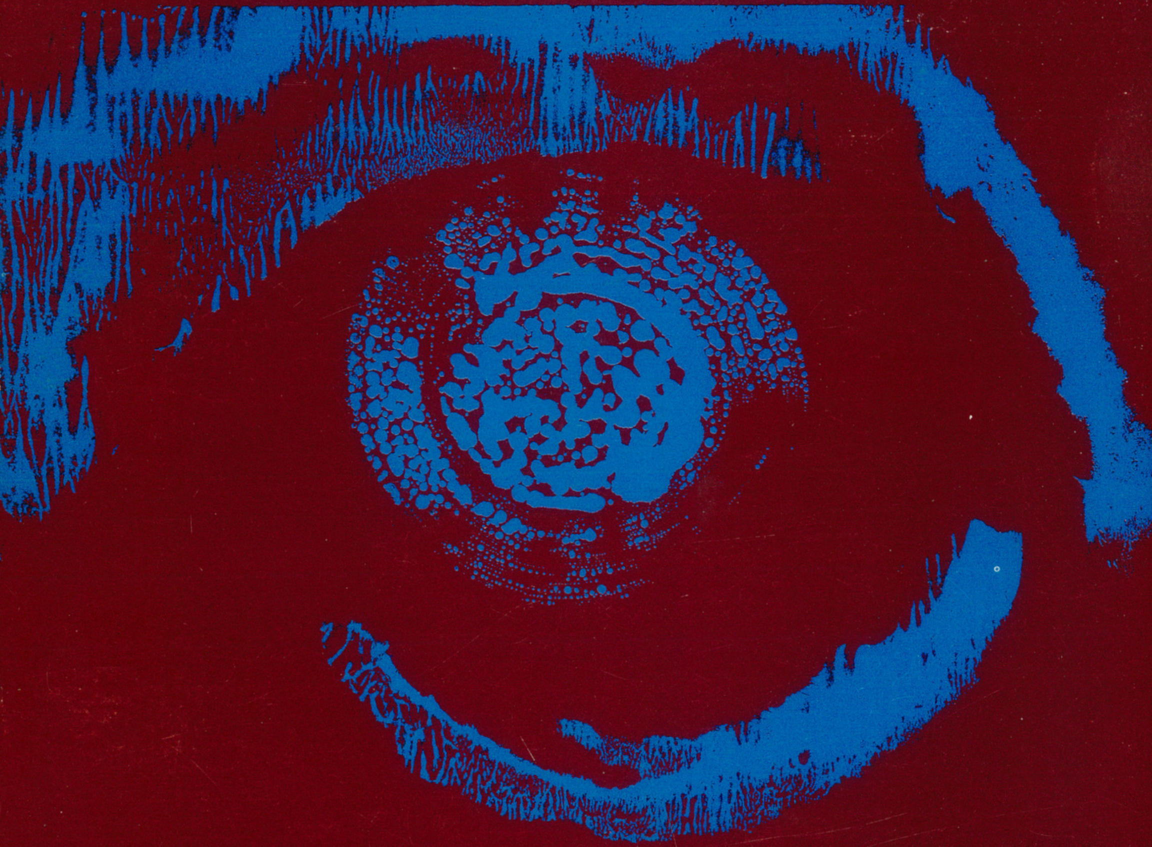

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUATERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 23 VOLUME ČÍSLO 1—2 NUMBER

MOST 1976

ROČNÍK–VOLUME 23
ČÍSLO–NUMBER 1-2

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU ● A QUATERLY FOR SLOVAK CULTURE
Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA ● Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA
Predseda: Osv. pán Jeronym Kováľ, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svoráda ● President: Right Reverend Abbot Jerome Koval', OSB, Saint Andrew's Abbey
Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc ● Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA ● Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA
Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka ● Predplatné: USA a Kanada $8.00. V ostatných krajinách $8.00 alebo protihodnota v tamojšej mene.

OBSAH

Dr. Imrich Kružliak, Kraskova storočnica *3*
Karol Strmeň, Nové preklady z Francesca Petrarcu *19*
Ján Okáľ, Exodus *23*
Karol Strmeň, Súhrn *31*
Dr.Jozef Staško, «Aprílová dohoda». *32*
Janko Mlynár, Neverili by ste *50*
Rudolf Dilong, Brázdami vetrov *51*
Janko Mlynár, Poduška *52*
Štefan Polakovič, Nad Mináčovím *Dúchaním do pahrieb 53*
Leopold Staf, Zvony *(Prel. A. Žarnov) 65*
Jozef G. Cincík, Postrehy o vývoji knižného drevorytu v tradícii *69*
Ján Okáľ, Variácie na štvorveršia Omára Chajjáma *76*

ZAZNAMENÁVAME
Zuzanna Masárová, 1. Vedeckonaučný seminár o Slovensku v Zürichu: Slovensko v retrospektíve dejín. *86*
J. Š., Slovenský bibliografický slovník a čo s tým súvisí *94*

KNIHY
K.Sidor, *Slovenská politika v pražskom sneme 1918-1938, zv.I.*(J.M-Kirschbaum) - 96 ● Mikuláš Šprinc, *Tvárou k slnku* (J.O.)- 97 ● Andrej V. Pir, *Nad nami hory, pod nami bane* (J.O.) 99 ● Okáľ-Cincík, *Kronika Slovákov* (I. Kružliak) - 101 ● J.M.Kirschbaum, *Slovak Language and Literature* (Š. Polakovič) 102 ● Imrich Kružliak, *Živé stopy* (J.O.) 104 ● Básnici i nebásnici o Dilongovej veľkej básni (Okáľ, Mikuš, Gundová, Staško, Jankovský, Strmeň) - 106 ● Anton Hlinka, *Svetlo z Lisieux* (Jozef Staško) 110 ● Errata 112●

Drevorezy v čísle sú prebraté z diela: Soňa Kovačevičová, *Knižný drevorez v ľudovej tradícii*, o ktorej je reč na str. 69.
Obálka od majstra Tibora Kovalika.

Úprava: Dobrá kniha.
Slovenský ústav Cleveland
Printed in Canada by Friends of Good Books, Cambridge, Ontario.

Dr. Imrich Kružliak

Kraskova storočnica

Motto: I keď do hrobu ma
hrobári klásť budú,
spievajte mi, bratia,
pieseň nášho ľudu!
Ivan Krasko

Verše, ktoré som zvolil za motto spomienky na Ivana Krasku pri príležitosti storočnice jeho narodenia (narodil sa 12. júla 1876 v Lukovištiach v Gemeri), sú z jeho básne «Pieseň nášho ľudu». Poéziu prvého básnika slovenskej moderny nebola však ohlasom «piesní nášho ľudu». Tu už ďaleko pokročila od štúrovských básnikov, ako čas sám kráča v ústrety novej dobe a jej estetickým záľubám i politickým potrebám. Ivan Krasko (vlastným menom Ing. Ján Botto, z roľníckych rodičov Jána Bottu a Roziny rod. Balážovej) nepreťal však literárnu tradíciu, len ju viedol ďalej, nadväzujúc na Hviezdoslava (1849-1921) , v ktorého tvorbe staršie obdobie slovenskej poézie vyvrcholilo priam majestátnym spôsobom, a na Vajanského (1847-1916), ktorý celým svojím životným účinkovaním, teda nielen tvorbou literárnou ale aj novinárskou, dokumentoval nepremlčateľnú slovenskú túžbu po národnej, kultúrnej i politickej sebarealizácii. O Kraskovej poézii by bolo možno na prvý pohľad povedať, že stála nad politickou skutočnosťou, že sa viac angažovala pre umelecké potreby literatúry ako pre politickú realitu svojej doby. Ale to by bolo najchybnejšie chápanie Ivana Krasku a jeho celoživotnej orientácie.[1] Ani talent básnika nemožno vylupnúť z ľudskej podstaty človeka, ktorý je tak či onak produktom svojej spoločnosti. Krasko bol od začiatku nielen básnikom, moderným básnikom, ale aj slovenským básnikom. Aj tam, kde verše jeho poézie skrývali akýsi tajomný zmysel a kde ich ešte podpisoval podivnou skratkou Janko C., čo neskoršie nahradil pseudonýmom Janko Cigán, slovenskí ľudia zareagovali na ne s porozumením a živou účasťou. Hádavo sa niektorí pýtali, kto môže byť tento básnik, až Jaroslav Votruba roku 1906 odkryl

1) Ján Brezina, *Ivan Krasko,* Bratislava 1946 ,str. 132.

občianske meno básnika tým, že pod menom Janko Cigáň uverejnil v Slovenskom týždenníku vlastnú báseň «Na západe», proti čomu autor tohto pseudonýmu pochopiteľne protestoval.[2] Pseudoným Cigáň odôvodňoval Krasko na výčitku Vajanského, že je to synoným slova «lhár» tým, že jeden z jeho predkov v 17. storočí vedel hrať na husle.[3] Kto sa skrýva pod pseudonýmom Janko Cigáň už pred Votrubom zaiste vedeli Ivan Gall a Ľudmila Gröblová.[4] Definitívne básnický pseudoným mu vybrali Vajanský a Škultéty, a to podľa Kraskova, susednej obce jeho rodiska Lukovíšť.[5]

Prv než prídeme ku Kraskovmu básnickému dielu, treba sa pozrieť aj na Kraskov životabeh. Po skončení ľudovej školy v Lukovištiach študoval na maďarskom gymnáziu v Rimavskej Sobote, na nemeckom gymnáziu v Sibíni v Sedmohradsku a na rumunskom gymnáziu v Brašove potom maturoval. Po maturite si odbavil vojenskú službu a roku 1900 odišiel na Vysokú školu technickú do Prahy, kde študoval chemické inžinierstvo, ktoré ukončil roku 1905.

V Prahe sa aktívne zúčastňoval aj na činnosti spolku slovenských akademikov Detvan. Po skončení štúdií pracoval najprv na Morave, v cukrovare v Klobúkoch, a potom v Česku, v chemickej fabrike v Slanom, kde jeho život poznačovali odlúčenosť od domova a samota podmienená melanchóliou kraja, ktorá ho tiesnila a privádzala do clivej nálady.[6] Toto všetko ako aj túžba po rodnom kraji a jemu osobne blízkych ľuďoch odrážali sa aj v jeho básnickej tvorbe. Prvú svetovú vojnu prežil na fronte v Haliči a potom v zázemí. Po roku 1918 rozšíril najprv svoje vzdelanie na Komenského univerzite, kde študoval históriu a jazyky, na pražskej technike zavŕšil svoje štúdie doktorátom

2) Milan Pišút a kol., *Dejiny slovenskej literatúry,* Bratislava 1962, str. 458n.

3) Michal Gáfrik, *Súborné dielo Ivana Krasku I. (poézia),* Bratislava 1966, str. 192.

4) tamtiež, str. 194 (Ľ. Gröblová, vyd. Chaloupecká pokúšala sa aj o poéziu pod pseudonýmom Ľudmila Osenská. Písala tiež prózu a napísala pozoruhodnú štúdiu o Timrave.)

5) tamtiež, str. 265.

6) Milan Pišút a kol., o.c., str. 461.

technických vied a naplno sa zaangažoval vo verejnom a politickom živote. Bol senátorom za agrárnu stranu a podpredsedom pražského parlamentu. Od 20. rokov bol členom Českej akadémie vied. Roku 1938 odišiel do penzie. Nakoniec sa utiahol na odpočinok do Piešťan. Roku 1946 ho menovali za národného umelca. Zomrel v Bratislave 3. marca 1958. Pochovali ho rodisku, v gemerských Lukovištiach.

Ivan Krasko pochádzal z rodiny Bottovcov, ktorá dala slovenskej literatúre štúrovského básnika Jána Bottu a historika Júliusa Bottu. Bolo to síce vzdialené príbuzenstvo, ale napriek tomu posilňovalo v ňom osobné i národné sebavedomie.[7] Aj keď Krasko vystúpil ako básnik novej generácie a so staršou generáciou sa rozchádzal v nejednom ohľade, jeho pomer k starším literárnym autoritám bol otvorený a úprimný. Týka sa to menovite Vajanského a Hviezdoslava. S oboma sa časom spriatelil, Hviezdoslav mu bol dokonca starejším na svadbe a s oboma si aj tykal. Len voči Škultétymu mal dosť rezervovaný vzťah. Zazlieval mu, že sa málo zaujímal o jeho básne a že v Slovenských pohľadoch iba skúpo, šiestimi riadkami zaznamenal jeho prvú zbierku *Nox et solitudo*[8]

Prvú zásielku štyroch básní poslal Krasko J. Škultétymu do Slovenských pohľadov v jeseni 1896. Škultéty však z nich vybral a uverejnil len báseň «Pieseň nášho ľudu» pod pseudonýmom Janko C. Je to jedna z najstarších Kraskových básní.[9] Krasko sám priznal, že ju napísal ešte ako študent na nemeckom gymnáziu v Sibíni r. 1893 «ako hold kráse našej ľudovej poézii». Už v týchto rokoch prekladal z poézie rumunského básnika Mihaila Eminesca. Druhú zásielku básní poslal Krasko Škultétymu r. 1899, ale Škultéty uverejnil z nej iba dve básne, aj to až o tri roky. Je ťažko pochopiť Škultétyho postoj k mladému básnikovi, najmä keď vieme, v akom žalostnom stave sa vtedy nachádzala slovenská literárna tvorba. Možno videl v Kraskových básňach prílišný pesimizmus, veľa smútku, žiaľu a tesknoty. Lebo v Kraskových básnických počiatkoch, ale aj v jeho neskoršej tvorbe, sú tieto tóny silne zastúpené. Krasku však Škultétyho

7) Michal Gáfrik, o.c., str. 199.
8) Gáfrik, o.c., str. 270.
9) tamtiež, str. 9 a 201 a n.

postoj neodradil; prepracoval ich a r. 1905 ich poslal Terézii Vansovej do Dennice. Bol to cyklus básní, ktoré pomenoval «Lístok». Vansová z nich uverejnila štyri v Dennici už r. 1905 a ďalších päť r. 1906.[10] Tento cyklus sa považuje za «skutočný» Kraskov vstup do literatúry.[11] Mal vtedy 29 rokov. Ešte predtým než vystúpil s prvou básnickou zbierkou, napísal dva básnické cykly «Moje piesne» a «Nevyslyšané modlitby», z ktorých však do zbierky «Nox et solitudo» vybral iba dve básne.[12] Možno teda povedať, že tieto tri cykly boli len Kraskovým rozbehom do poézie. Vtedy napísal aj prvú báseň, ktorú venoval Hviezdoslavovi. Poslal ju Vansovej do Dennice, kde v rokoch 1905 a 1906 vyšla väčšina básni z jeho cyklov. Vansová uverejnila túto báseň v Dennici r. 1906 a originál básne poslala Hviezdoslavovi, aby si ho ponechal na pamiatku. Hviezdoslav v ďakovnom liste Vansovej napísal: «A kto je to, prosím, ten Janko Cigáň? Veď je to nádejný poét! na podiv veršuje, i myšlienku má. Len ho ráčte mocne zajať do nášho krúžku, povzbudzovať, upevňovať: a Boh dá, zmohutnie na stĺp našej literatúry. Objímam ho v duchu...[13]

S prvou Kraskovou básnickou zbierkou, ktorú pomenoval «Nox et solitudo», sa stretáme až roku 1909. Je to útla knižka, ktorá vyšla v Turčianskom Sv. Martine nákladom Knihtlačiarského účastinárskeho spolku v počte okolo 800-1000 exemplárov a predávali ju po 60 halieroch. V prvom vydaní obsahovala iba 26 básní. Jej text poslal Krasko Vajanskému už v jeseň 1908. Vajanský mladému básnikovi dáva isté «nárady», prevádza v texte isté korektúry, radí mu odstrániť čechizmy a rád prijíma žiadosť byť «krstným otcom» jeho piesní.[14] Radil mu dokonca zmeniť titul zbierky. Vajanský tak nielen pokrstil Jána Bottu básnickým menom Ivan Krasko, ale stal sa aj krstným otcom jeho prvej zbierky. Krasko s viacerými návrhmi Vajanského súhlasil, ale zaiste odmietol zmeniť titul zbierky, lebo vyšla pod pôvodným názvom. Neobsahovala však báseň «Nox», ktorá potom vyšla pod slovenským názvom v zbierke «Verše». V prologu «Na cestu»

10) tamtiež, str. 25-33 a 233-244.

11) tamtiež, str. 201.

12) tamtiež, str. 261.

13) tamtiež, str. 20-21, 223-235

14) Ján Brezina, *Ivan Krasko,* str. 118; Michal Gáfrik, tamtiež, str. 263 a nasl.

Vajanský do Kraskovej zbierky napísal: «Ako krstný otec mám položiť do križmy zlatý peniažtek dietku mladého slovenského poeta! Jedno ma k tomu oprávňuje: čakal som od mladosti príchod slovenských poetických talentov, presvedčený, že duša národa v poesii prežíva svoje sviatočné chvile. I vidím i tu prichádzať hlboké, zvučné tóny... a teším sa velikou radosťou... Hlboké, zvučné sú, ale... smutné, čiastočne zúfalé... až ma srdce bolí! No veď i príroda popri veselých očkách nezabúdok a pri ohnivých žiarach ruží podáva nám temné ľalije smútku.Šťastlivú cestu z tieňov ku svetlu!»

Kraskova zbierka vyvolala kladný, ale aj zamietavý postoj. Kladne ju privítali Vajanský, Votruba, Roy, rezervovane Škultéty a Hviezdoslav a odmietavo Šrobár a Čaják.[15] Vajanský v recenzii v Národných novinách považuje báseň «Jehovah» za «najsilnejšiu po tóne a tvrdosti». Píše však, že by «presahovalo hranice krásna dať sa strhnúť k takému hnevu a takému ezechielskému preklínaniu vlastného národa,[16] tým viac, keď považime, že ľud náš slovenský je arci veľkým hriešnikom proti samému sebe a veľkej idei života — no nie čisto vlastnou vinou, ale hroznou sudbou, hroznými pomerami, od neho nezávislými». Vajanský tu Kraskovi radí: «Básnik, ktorého duša je prísna, ale i spravodlivá, má v minútach poetického nadšenia stiahnuť kantáre hnevu, hoci i spravodlivého». A pripomína mu Goetheho zásadu miernosti: «An der Mässigung erkennt man den

15) Gáfrik, tamtiež, str. 270.

16) Týka sa to najmä týchto veršov Kraskovej básne:

vytrhni lásku zo sŕdc jeho žien
a naplň mu ich nenávisťou zlostnou;
nech matka žiadna pevca nezrodí mu,
čo slzy krvi stieral by mu z líc;
nech opusteným zmiera vedľa cesty
a v sirý hrob nech okovy mu zvonia;
nech šibeň miesto kríža zdobí jeho cmiter
a pamäť jeho nech hanobenou večne:
nechce-li vedieť, že sa pripozdieva,
že z chmúrnej túrni poplašní zvon hučí.

Ó, hrozný Jehovah! Ty bez milosrdenstva,
ja pravicu Ti trestajúcu vzývam,
na vlastné plemä Tvoju prosím pomstu!

Meister!», aby mu nakoniec dal poučenie: «Poézia nie je zájazdom do temnoty a chaosu, ale do ríše harmónie a krásy».[17] Krasko sám nebol so svojou útlou zbierkou, ktorá mala iba 42 strán, obzvlášť spokojný. V liste Votrubovi píše, že sa mu nepáči «vybavenie» a že aj papier je «tenký a priehľadný».[18] Popri týchto technických námietkach zaiste väčších výhrad nemal, čo dosvedčuje i skutočnosť, že pri ďalších vydaniach zbierky nerobil väčšie zmeny. To znamená zároveň, že prijal aj Vajanského korektúry a zmeny. Zbierka «Nox et solitudo» vyšla doteraz v deviatich vydaniach,[19] v celkovom náklade okolo 45-46 tisíc exemplárov. Doteraz najúplnejšie vydanie Kraskovej tvorby predstavuje «Lyrické dielo», ktoré pripravil dr. Jozef Félix.

Celkove možno povedať, že Kraskova zbierka «Nox et solitudo» stretla sa na Slovensku s dobrým ohlasom a že mladé, Kraskovi vekove bližšie Slovensko, ju prijalo miestami priam s nadšením. Krasko tým bol zaiste povzbudený a už dva roky po výjdení prvej zbierky dáva dohromady básne pre druhú. 7. februára 1912 písal Vajanskému z moravských Kloboukov, že «posmelený» jeho «láskavosťou pri vydaní sošítku *Nox et solitudo*, dovoľuje si znovu prosiť o podobnú láskavosť». «Ešte do jari chcel by som vydať zase taký sošit a netrúfam si bez Tvojej pomoci», píše ďalej v liste Vajanskému, a pripojene posiela mu už rukopis, samozrejme s prosbou, aby sa naň pozrel a posúdil, «či to môže ísť na svetlo božie?» Pozoruhodný je záver listu, kde Krasko píše: «Odpusť mi, že Ťa svojou prosbou znepokojujem a uznaj, že úbohý Slováčik musí tak robiť!»[21] Ukazuje to, ako bol Krasko odkázaný na Vajanského, ale zároveň to ilustruje aj úbohé vtedajšie vydavateľské pomery na Slovensku.

Keď prišli Kraskove «Verše» do Martina, Vajanský bol práve vo Viedni. Odpovedal mu za týždeň s prísľubom, že «Verše» vydá Knihtlačiarský spolok. Kraskovi išlo o urýchlené vydanie

17) Svetozár Hurban Vajanský: Diela slovenských spisovateľov. Zobrané spisy zv. 17. Turč. Sv. Martin 1948 (Nox et solitudo: str. 242-245).18) Gáfrik, tamtiež, str. 270 a n.

19) Za deviate vydanie považujem Gáfrikovo akademické vydanie «Súborné dielo Ivana Krasku», zv. I., Poézia, Bratislava 1966.

20) Vyšlo r. 1956 so štúdiou Milana Pišúta s kresbou podobizne básnika. Vydala ho Hviezdoslavova spoločnosť ako 32. zv. Hviezdoslavovej knižnice.

21) Gáfrik, tamtiež, str. 350.

zbierky, ktorú chcel venovať svojej snúbenici Jolane Kňazovičovej. Vajanský mu sľúbil, že «knižka výjde počiatkom mája», ale ho žiadal, aby «z ohľadov vysoko estetických, etických a v záujme (Tvojej) poézie, ktorú... si vysoko cením» vynechal «báseňku» *Vy ženy*. Krasko i tu vyhovel Vajanského prosbe, i keď iste s ním nesúhlasil. Vajanský i tentoraz pripomínal Kraskovi umeleckú umiernenosť» a vyčítal mu báseň *Otrok* a všetko, čo súvisí s týmto slovom.[22] Nevedno, ako Krasko na vec reagoval, ale podľa toho, že báseň *Otrok* v zbierke vyšla, možno súdiť, že Vajanský ustúpil.

Druhá Kraskova zbierka «Verše» vyšla v máji 1912 s básnikovým venovaním: «Svojej snúbenici pripisuje autor.» Vydal ju opäť Knihtlačiarský účastinársky spolok a jej náklad bol podobne ako u «Nox et solitudo» okolo 800-1000 exemplárov.[23] Aj túto zbierku predávali po 60 halieroch. V prvom vydaní obsahovala 27 básní, čím sa navlas podobala jeho prvej zbierke «Nox et solitudo». Nevyvolala však už ani vo verejnosti ani u kritiky taký ohlas ako «Nox et solitudo». Pomerne stručne a rezervovane ju prijali i také časopisy ako Slovenské pohľady, Dennica, Prúdy. Len Vajanský jej venoval v Národných novinách nadšenú recenziu. V Kraskovi vidí už «hotového poeta, muža svojho vlastného štýlu, svojej vlastnej literárnej osobnosti».[24] Zo zbierky «Verše» najviac zapôsobili básne *Otrok, Otcova roľa,* a *Doma.* «Verše» vyšli doteraz v siedmych vydaniach,[25] v celkovom náklade okolo 44 500 exemplárov. Z Kraskových zobraných spisov vyšlo doteraz v najväčšom náklade «Lyrické dielo», v počte 30 400 exemplárov.[26] Ostatné vydania Kraskových zbierok vychádzali od 200 do 3 200 exemplárov.[27]

22) Podľa textu ako ho publikuje Gáfrik v cit. diele, str. 352 a n.

23) Brezina, tamtiež, str. 122.

24) Národné noviny, č. 73, 1912.

25) Za siedme vydanie považujem Gáfrikovo akademické vydanie «Súborné dielo Ivana Krasku», zv. I., Poézia. Bratislava 1966.

26) Vyšlo r. 1956 v Slovenskom vydavateľstve krásnej literatúry ako 32. zv. Hviezdoslavovej knižnice. Pripravil dr. J. Félix.

27) V počte 200 číslovaných exemplárov vyšla Kraskova zbierka «Nox et solitudo» r. 1930. Bolo to jej tretie vydanie, ktoré pripravil Spolok bibliofilov na Slovensku, v Bratislave ako prémiu svojim členom, s podpismi autora a ilustrátora Františka Hlavicu. — Krásnym vydaním tejto zbierky je jej ôsme vydanie pod názvom «Poézia v uhľokresbách Jozefa Šturdíka». Obraz a Slovo, Bratislava 1960.

Ilustrátormi Kraskovej tvorby boli František Hlavica, Dezider Milly, Edita Ambrušová a Jozef Šturdík.[28]

Zbierky «Nox et solitudo» a «Verše» nezahrnuli však celú Kraskovu tvorbu z čias, kedy tieto zbierky vyšli. Niektoré básne zostali publikované iba v časopisoch. Michal Gáfrik zistil, že z obdobia «Nox et solitudo» existuje desať básni, ktoré autor nezaradil do tejto zbierky.[29] Podobne existuje desať básní aj z obdobia «Veršov», ktoré Krasko nepojal do svojej druhej zbierky.[30] Najzaujímavejšia je z ních báseň «Sv. H. V.», v ktorej vyslovuje obdiv Vajanskému: «v pozdnom veku mladý, pretože môžeš/ byť tvrdý jako modrá oceľ.../, chladný jako pohľad Jehovu.../, že nie si taký ako ja, a že chápeš/ toho, kto nie je taký ako Ty: preto/ Básniku, Človeče, mám Ťa rád!»[31] Krasko datuje túto báseň rokom 1909, čo naznačuje, že ju napísal z vďačnosti Vajanskému za priaznivé prijatie jeho zbierky «Nox et solitudo» v Národných novinách. Ale keď posudzujeme Kraskovu báseň «Hviezdoslavovi»[32] z r. 1906 a báseň «Sv. H. V.» z r. 1909, zisťujeme, že je to nielen prejav vďačnosti a obdivu veľkým

28) Dezider Milly ilustroval piate vydanie Kraskovho diela, ktoré vydala Matica slovenská pod názvom «Básne» r. 1948 — Edita Ambrušová nakreslila podobizeň Ivana Krasku do siedmeho vydania, ktoré vyšlo pod názvom «Lyrické dielo» r. 1956.

29) Gáfrik, tamtiež, str. 37-46, 245-260. (Ide o básne: Vždy si myslím, Keby, keby..., Hej, v tej mojej mladej hrudi..., Vo fabrike, Mŕtvy, Bilichovské konvalinky, Za oblokmi..., Jednu len, jedinú..., Beda, beda veliká...,Na pamiatku).

30) Tamtiež, str. 115-127, 425-442. (Sú to básne: Sv. H. V., Vy ženy!, Doma /Na jarnom slnku/, Zďaleka, Poetika starej lyriky, Na stanici, Pieseň o dúhe, Dobre..., Bájka pre moju milú, List mojej Ilke. Tri z nich, básne Pieseň o dúhe, Dobre a List mojej Ilke po prvý raz uverejňuje až Gáfrik v knihe «Súborné dielo Ivana Krasku», str. 124-125, 127.

31) Tamtiež, str. 117, 425-427.

32) Krasko tu vyslovuje najväčší obdiv Hviezdoslavovi aký len možno prejaviť. Svedčia o tom najmä verše:

Ach, toľko raz už túžba zvrela,
mať silu, rozmach Tvojho kriela,
mať šíry rozhľad Tvojich očí
a hlavu, čo sa nezatočí,
keď nad oblakmi krúžiš kolá,
no túžba márnou, márnou bola —
mne nemôž' v blízkosť žiarodarných hviezd,
ja mláďatom len malých, nízkych hniezd.

predstaviteľom staršej generácie, ani nie len «vrelé vyznanie sympatie a lásky k ním»[33], ale oveľa viac. Krasko odlúčený od rodného prostredia túžil po domove, čoho dôkazom je aj jeho list Vajanskému z r. 1912. Keď mu Vajanský napísal: «prečo tedy neideš na pomoc matkám, aby porodené deti neboli «otrokmi», Krasko odpovedal jednoznačne: «Rád opustím materiálne výhody aj ev. kariéru, ba zahodím aj diplóm, len keď budem môcť byť na Slovensku a hoci pisárom alebo pokladníkom v banke... Rád by prišiel, veľmi rád a zvlášte keď bych mal popri svojom úradnom zamestnaní ešte aj dosť voľného času...»[34] To dostatočne ukazuje Kraskovu túžbu po domove. A v takejto situácii, v dlhoročnej odlúčenosti od vlasti (nezabúdajme, že Krasko aj dlhé študentské roky strávil mimo Slovenska) boli mu Hviezdoslav a Vajanský ako jasné hviezdy na chmúrnom slovenskom nebi. Ich dielo mu bolo národnou epištolou. Udržiavalo jeho spojitosť s vlasťou a umožňovalo mu slovensky myslieť a cítiť aj v neslovenskom svete. Význam národnej knihy, národnej literatúry vedia najlepšie oceniť exulanti a ľudia, ktorí žijú dlhé roky mimo vlasti. Pre nich je rodné slovo, aj keď iba v knižnej forme živou silou ducha, ktorá ich drží na povrchu a pomáha im prežiť dobu. Zaiste z tohto pocitu pristupoval k Hviezdoslavovi a Vajanskému aj Ivan Krasko; aj keď to uňho bolo znásobené ešte tým, že bol slovenský básnik.

Zvláštne miesto v Kraskovej poézii majú tri básne s historickým námetom (História, Pribina, Svätopluk). Niekedy sa na tieto básne pozerá ako na Kraskovo vybočenie z jeho básnickej koncepcie, alebo sa považujú za «výraz vnútornej krízy jeho poetiky».[35] Michal Gáfrik na základe rozhovoru s básnikom (28.7.1953) poznamenáva, že Krasko po vydaní zbierky «Verše»

Mne slabé krídla rástli as' len na to,
by mohlo byť z nich občas brko vzato,
Veliký Ty, kebys' vedel!
koľké noci bdel a sedel
u Tvojej som zlatej knihy...

33) Jozef Felix, *Harlekýn sklonený nad vodou* (Nad dielom osemdesiatročného Ivana Krasku),Bratislava 1965, str. 20.

34) Gáfrik, cit. dielo, str. 353-354.

35) Milan Pišút a Pavol Výraštek, *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava 1962 (Pavol Petrus: Básnici slovenskej moderny, str. 466).

«pomýšľal»,[36] ale ako tieto básne potvrdzujú aj pracoval na cykle s historickým motívom. Brezina sa dokonca rozpomína, že u Krasku videl aj rukopis básne o Rastislavovi[37]. Táto báseň sa dosiaľ nenašla. Súviselo to iste nielen s Kraskovým básnickým, ale aj politickým dozrievaním. Najmä báseň «Pribina» nám pripomína, že Krasko na nitrianske knieža Pribinu, možno aj pre nitriansku tradíciu počiatkov slovenského kresťanstva hľadel ako na svätca. Niektoré verše naznačujú, že Krasko sa tu rozpomínal na staročeský cirkevný chorál «Svatý Václave», ktorý často počul spievať vo svojom moravskom a českom pôsobisku.[38] Všetky tieto tri básne potvrdzujú ako oživená veľkomoravská tradícia silne pôsobila na Krasku, možno aj od vplyvom Hviezdoslavovým.[39] V Kraskovej pozostalosti zachovalo sa päť rukopisov básne «História», tri rukopisy básne «Pribina» a päť rukopisov básne «Svätopluk».[40] To je dobrý dôkaz, ako veľmi tento historický cyklus Krasku zamestnával. Prvé rukopisy týchto básni vznikli až po vydaní «Veršov», pravdepodobne všetky roku 1913; ale Krasko ich prepracovával a vracal sa k nim aj v rokoch neskorších. Po tom čo vyspieval smútky a bôle, čo vyslovil žaloby a kliatby s protestom národným a sociálnym, zaiste chcel hlbšie nazrieť do slovenskej histórie a pripomenúť národu, že mal aj slávne časy. Možno tak súdiť už z niektorých veršov v básni «História», ktoré nie sú len rétorickou otázkou: «Počuješ, Národe, stratený z dejín dôb?», «Zabudol's, Národe, z dejín dôb, zapadlý v časoch tmy?» A básnikovou odpoveďou na ne je zvolanie: «Nech žije sloboda!»[41] Možno súdiť, že Krasko by bol pokračoval v tomto cykle, ale r. 1914 prišla prvá svetová vojna, musel čoskoro narukovať, vojnové udalosti upútali jeho

36) Gáfrik, tamtiež, str. 443.

37) Brezina, cit. dielo, str. 125.

38) Je to najmä záver tejto básne, ktorý nám to pripomína: «Pribino, knieža náš, staviteľ kostolov, / pros Boha za seba, pros za nás, / pros za nás, za svojich otrokov tu zbylé plemä!»

39) Sú to menovite jeho epické básne «Rastislav», «Pribina», «Ľútosť Svätoplukova».

40) Gáfrik, cit. dielo, str. 444-452.

41) Báseň «História» časopisecky nevyšla. Krasko ju zaradil až do šiesteho vydania jeho tvorby, ktorá vyšla r. 1954 pod názvom «Dielo». U Gáfrika v citovanej knihe je na str. 133.

pozornosť iným smerom, a po vojne nachádzame už Krasku plne angažovaného v novej politickej realite.

No i tak Krasko nezabúdal na poéziu. V jeho pozostalosti zachovalo sa o tom dosť dôkazov. Báseň «Fantázia», ktorú napísal «na tisíc sté výročie posvätenia prvého Pribinovho kostola v Nitre» s dátumom 13. VIII. 1933 potvrdzuje, ako ho historické námety zamestnávali aj dlho po tom, čo sa už poézii venoval len zriedkavo.[42] Z týchto Kraskových básnických dozvukov zasluhuje zvláštnu pozornosť táto obsiahlejšia báseň aj preto, že ukazuje, ako sa v dôsledku zmenenej slovenskej politickej situácie zmenil aj slovník básnikov. Slovo «otrok» už ustupuje slovu «hrdina», miesto slov «sirý hrob», «okovy» znie už slovo «sloboda», miesto «kliatby» a «pomsty» básnik privoláva už «požehnanie», miesto «otrokov zbylé plemä» má už «vzkriesené plemä».[43]

Druhou obsiahlejšou básňou z Kraskovej pozostalosti je «Fragment», ktorej vznik Krasko označuje tokom 1915, teda už obdobím prvej svetovej vojny. ale po rokoch sa rozpamätúva, že to bolo na jar 1916 (apríl-máj), keď vznikla táto báseň. Krasko vtedy ležal s krvácaním z pľúc v Radziwillove, vo vojenskej nemocnici a písal ju pod dojmom situácie. Gáfrik píše, že na konci života neraz ľutoval, že zamýšľanú básnickú skladbu nedokončil»[44] Na oko je to romantická básnická scénka zo života slovenského učiteľa na dedine, s vonkajšou a vnútornou

42) Báseň «Fantázia» vyšla knižne až v cit. Gáfrikovej knihe na str. 140-141. Gáfrik uvádza aj Kraskove «excerptá z historických štúdií k tejto téme», str. 472-473, a jej Kraskove prepisy a úpravy, str. 473-476.

43) Pozoruhodný je najmä nový, optimistický záver tejto básne vo veršoch:
Požehnaj dobu nám s búrami, víchrami,
keď miznú otroci, keď vzchodí sloboda,
požehnaj ženy nám, čo rodia hrdinov
s mocnými rameny, s mysľami chrabrými,
čo nechcú v rabstve žiť, čo vedia za vlasť mrieť,
po tisíc rokoch zas zmiluj sa nad nami!
...Po víchroch, hrmení, kniež náš Pribina,
po noci tisíc liet za tisícročný deň,
pri prvom kostole tvojom v modlitbe padáme na svoju slobodnú zem:
pros s nami za seba, pros za nás, pros za nás,
za svoje vzkriesené plemä!»

44) Gáfrik, cit. dielo, str. 453 a n.

panorámou obce, v ktorej karhá krčmu ako «starodávnu pijavicu». V básnikovej predstave mal to byť obraz Slovenska (vieska naša na Slovensku celom sa mnohej podobá»), a Krasko ju zaiste chcel rozprávať širšie. Okolnosti, prečo tak nespravil hoci aj neskoršie, zostávajú neznáme. Básnik Krasko sa tu priblížil k epickému žánru poézie a «Fragment ukazuje, že mal aj pre epiku veľký talent. Okrem toho pri hlbšom pohľade na túto báseň zdá sa nám, že vnútorne sa ho silne dotýkali popri Hviezdoslavovi aj vplyvy cudzie, najmä ruskej, nemeckej a maďarskej poézie.

Ostatné básne, ktoré zostali v Kraskovej pozostalosti, vrátane básní napísaných pri Hviezdoslavovej smrti, zachovali sa vo viacerých variáciách alebo aspoň s rôznymi Kraskovými prepismi a opravami. Sú to zväčša príležitostné improvizácie alebo nápady, náčrty a zlomky básnikove. Z tohto rámca sa vymiká len «Báseň posledná», ktorá sa zachovala v siedmych rukopisoch a vyšla až po Kraskovej smrti. [45] Je to báseň s hlbokým kresťanským zmyslom, tendenciou podobná Goetheho «Faustovi». V nej sa zjavuje všetko: ľudia, hriechy, svedomie, ustrašené mysle, smrť, prechod cez zamknuté dvere do tajnej komory, slovom «posledné rátanie», posledné účtovanie človeka so životom. Podľa výkladu Margity Figuli ide tu o básnikovu spoveď, ktorý sa «kajá pred vlastným ľudom v básni spovednej, ... že jeho literárne dielo predstavuje dva subtílne zväzočky veršov, hoci mohol spraviť i omnoho viac». Sám M. Gáfrik hovorí, že Figuli «vysvetľuje zmysel básne predsa len trochu zúžene».[46] Pravdivá je však v tom, že «Báseň posledná» zostala skutočne poslednou Kraskovou básňou.

Zarážajúce sú v básni najmä verše: «Nech odpustia mi hriechy všetci ľudia! — / i tí, ktorí už ľahli a viac sa nezobudia, / i tí, čo ešte so mnou žitím blúdia / a oči majú už iba na to, aby plakali...» Nemožno sa ubrániť dojmu už z básne samej, čo potvrdzujú aj správy zo Slovenska o Kraskovom pomere k novej politickej situácii na konci jeho života, že touto básňou ukazoval Krasko na nových viníkov za zotročenie národa a že «posledné rátanie» adresoval práve do ich očí. Ako národnému umelcovi režim by

45) Priniesol ju Kultúrny život z 15. 3. 1958, č. 11, str. 1.
46) Gráfik, *cit. dielo,* str. 480-481.

mu iste rád vystrojil štátny pohreb, ale Krasko odmietok všetky pocty komunistického štátu a žiadal len, aby ho pochovali «podľa obradu evanjelickej cirkvi».[47] Na Kraskovu smrť a jeho pohreb zareagovali aj jeho básnickí potomci. Kým domáci básnik Vojtech Mihálik dotýkal sa mena mŕtveho básnika rúhavým veršom: «ešte aj blato prísnej cirkvi / a boha trestajúceho / na sivú hlavu nahádzal vám kňaz»,[48] exilový básnik Karol Strmeň s vďačnosťou sa prihlásil k svojmu «prvému učiteľovi» a básnickým slovom mu staval «hrobový kameň» s obrazom veku i osudu tých, ktorí ho opúšťali. Táto báseň zostane pamätnou pre budúce veky; keď sa ľudskosť a sloboda opäť vrátia do života národov, pripomenie im, aké časy sme prežívali ako národ, keď «obstúpili nás démoni».[49] A takéto ponižujúce a ľudskú dôstojnosť urážajúce

47) František Vnuk, *Sedemnásť neúrodných rokov*. Middletown, Pa. 1965, str. 147.

48) Tamtiež.

49) Karol Strmeň, *Hrobový kameň pre Ivana Krasku*. Most 1958, roč. 5, č. 3-4, str. 163-164. Pozoruhodné sú tu najmä tieto verše:

Budúci ľudia, nesúďte nás,
toto bol vek, keď vládla tma.
Stisk ruky priateľskej bol neraz ostatný
a každá báseň, posledná.

Mlčať nám bolo údelom:
toto bol vek, keď vládol kat.
Deti sa báli krížom poznamenať
a ľudia zmilovať.

Obstúpili nás démoni,
keď úfali sme, snívali a borili sa nemohúcky.
Nie knihy po nás hľadajte,
lež príklad ľudský.

Ako sa mŕtvy, ako sa mŕtvy cíti,
keď vedľa jeho čela studeného
lietajú smiešne frázy nedoukov
znetvorujúce všetku pravdu jeho?

Ako sa mŕtvy, ako sa mŕtvy cíti,
tak cíti sa aj básnik bez domova.
Čítame ako z neskutočnej diaľky
krvavú tlač. Krv, pri nej nahé slová.

Blahoslavený, kto nebol lacný
a neponížil svoju poéziu
a netancoval pred pošetilcami.

roky prežíval na sklonku svojho života aj básnik Ivan Krasko. Ak do poézie vstúpil s clivotou a smútkom nad osudom národa, tak s bôľom, utrpením a zármutkom musel sa na veky lúčiť s ním. A to nebolo ľahké pre básnika, ktorý svojmu ľudu žil a spieval, že ho musel opúšťať v takejto situácii.

Krasko bol jemnocitný, «smútkom až narkotizovaný», básnik so zmyslom i talentom pre subjektívny lyrizmus. Jeho poézia je zápasom o dôstojnú ľudskú i národnú existenciu slovenského ľudu. Z toho vyplýva aj jeho sociálny a národný pátos. Bol to protest hlbokého zanietenia za spravodlivosť v každom smere. Krasku skľučovala ťažká situácia jeho vlastného národa. Videl, že stará, uvedomelá generácia vymiera a mladých, ktorí by nastúpili na ich miesta, nebolo dostatok. Mnohí sa už poddávali útlaku, odťahovali sa od národa a cudzia reč i cudzie spôsoby im viac vyhovovali ako slovenské. Tu sa nemožno čudovať, že Krasko prísne súdil nielen otročiteľov národa, ale kliatbu privolával aj na vlastných ľudí, ktorí «nechceli vidieť, že sa pripozdieva» («Jehovah»). Strašne musel znieť nielen Vajanskému a Hviezdoslavovi, ale aj iným jeho verš «nech šibeň miesto kríža zdobí jeho cmiter», keď vzýval Jehovah: «ja pravicu Ti trestajúcu vzývam, / na vlastné plemä Tvoju prosím pomstu!» Nie div, že ho Vajanský žiadal «k stiahnutiu kantárov hnevu».

J. Félix hovorí, že «Hviezdoslav a Vajanský boli plní úfnosti» v silu národa a že Krasko bol «plný hnevu, vidí vôkol seba len otrokov».[51] No aj keď Krasko vzýva trestajúcu pravicu Jehovovu, je to len preto, že chce chrániť a zachrániť svoj národ. Preňho vskutku platilo to, čo o ňom výstižne povedal Štefan Krčméry: «do tmy najprv, napokon ku svetlu».[52] Takto chcel Krasko viesť svoj národ z pasivity do aktivity. Nechcel byť už národným buditeľom ako vlastenci v starších slovenských generáciách. Aj keď jeho duša bola plná smútku a bôľu, čo poznačuje väčšinu jeho básnickej tvorby, tam kde dosahuje vrchol, pôsobí ako blesk, pod ktorého žiarou sa ukazuje všetko zlo. Tu etický prvok Kraskovej poézie prechádza do metafyzického zmyslu. Vedel, že takouto poéziou narazí na odpor, ale odporu sa bál najmenej. Básnik,

50) Štefan Krčméry, *Stopäťdesiat rokov slovenskej literatúry*. Výber z diela, III. Bratislava 1954, str. 268.
51) Jozef Felix, cit. dielo, str. 18.
52) Krčméry, cit. dielo, str. 270.

ktorý napísal verše: «Blíži sa čierna, strašná noc! Niet spôsobu odohnať ju.../ jako dolores inferni. Och, nemôž ujsť, nemôž! / Blíži sa a začne trhať ducha, mozog i srdce zdedenými vinami mnohých storočí...» («Noc»), tomu boli ľahostajné útoky na jeho poéziu aj keď prichádzali od ľudí, ktorí stáli v popredí mladšej generácie, ako bol napr. Vavro Šrobár. Chápeme preto, že na Šrobárov útok na jeho poéziu odpovedal slovami: «Mne stačia tí, čo ma rozumejú».[53] A takých bolo mnoho. Po rokoch to za nich vyslovil Kraskov nasledovník, Valentín Beniak v básni ku Kraskovej šesťdesiatke, kde priznal a vyznal, že za Kraskovou poéziou tiahli «kŕdle prepelíc».

Pavel Bujnák nazval Kraskovu poéziu «symbolickým realizmom»[55] a aj Turčány objavuje v ňom «symbolického realistu»,[56] lebo za obrazom Kraskovej poézie je živá slovenská realita zo začiatku tohto storočia. Za Kraskovým symbolizmom sa skrýva revolta. Bol to verný nasledovník Janka Kráľa. V liste (z 3. 10. 1911) svojej snúbenici napísal: «ja naučil som sa smiať, keď som zúfalo plakal, posmievať sa, keď som sa v srdci pokorne modlil».[57] To nám vysvetľuje, prečo v Kraskovej poézii nachádzame toľko «zúfalo-smutných veršov». Rodila sa zo smútku a bôľu básnikovho, ktorý vychádzal z trúchlivej situácie slovenskej, a tú symbolicky prenášal do svojich veršov.

Hovoríme, že Kraskom začína nový vek slovenskej poézie, ale lepšie by bolo povedať, že ním začína nová výpoveď o slovenskom osude. Duchovne vyrástol zo štúrovcov, najmä z

53) A. Šimkovič-Št. Votruba, *Korešpondencia Františka Votrubu.* Bratislava1961, str. 226.

54) Valentín Beniak, *Domov a diaľky.* Vybrané spisy, zv. I., Bratislava 1975, str.231; v básni «Krasko» čítame takéto Beniakove verše:

Hľa, kŕdle prepelíc operených do modra
na zrne Tvojom sklovitom a sporom
chotármi letia,
hej, z Tvojich žatiev, vinobraní slávnych.
Je dobre tu i v odídení zostať.
Maják strážiť a vody nedozerné...»

55) P. Bujnák, *Pokrokovosť a konzervativizmus na Slovensku.* Prúdy 1910-1911, roč. II. str. 65.

56) Viliam Turčány, *Kraskova metafora.* Slovenská literatúra 1964, roč. XI., str. 105-128.

57) Gáfrik, cit. dielo, str. 265.

Janka Kráľa, stál pod vplyvom Hviezdoslava, ale myšlienkove i umelecky pôsobili naňho aj cudzí básnici, počnúc od Rumuna Mihaila Eminescu, cez Čechov Vrchlického, Bezruča, Sovu, Hlaváčka a iných, z Rusov najmä Puškin a Turgenev a iste aj klasici nemeckí, ktorých si tak obľúbil Hviezdoslav. Ale to boli len vplyvy druhoradé. Po stránke ideovej nachádzal svoj vzor vo Hviezdoslavovi a poetickú estetiku si vytváral sám, ako priekopník nového verša.

Kraskovi literárna slovenská veda venovala najviac pozornosti zo všetkých našich básnikov.[58] Iste po zásluhe. A on sám pôsobil na mnohých. Nielen v svojej generácii, aj neskoršie. K nemu sa hlásil Beniak, za svojho učiteľa ho považoval Strmeň a na ňom vyrastal Milan Rúfus. Slovenskí básnici sa nezľakli Kraskovho pesimizmu, neodradili ich jeho pochmúrne nálady, ale videli v ňom sprevodlivého bojovníka, ktorý symbolickým veršom odkrýva hrôzu osudu. Vábila ich jeho originalita od baladickej piesne až po jeho hrozivý protest a kliatbu. Zbadali, koľko a akej hlbokej lásky sa za tým všetkým skrýva a zároveň, koľko je v tejto poézii pravdy a morálnej sily. Medzi Hviezdoslavom a Beniakom je Krasko vrcholným zjavom slovenskej poézie. Pravdu má Jozef Félix, že od neho si budú «zapaľovať fakle nasledujúce generácie.»[59] Jeho zvonivý verš, vo svojej rúhavosti rovnako ako aj vo svojom sviatočnom zanietení dotýka sa aj našich čias. A vari nikde necítia Slováci význam i zmysel jeho poézie viac ako v exile. Preto sa aj pri storočnici jeho narodenia rozpomíname naň s

58) Zo základných diel o Kraskovi treba uviesť aspoň tieto: Poézia Ivana Krasku, Martin 1933; Ján Brezina, Ivan Krasko, Bratislava 1946; I. Krasko, Dielo (so štúdiou Františka votrubu), Bratislava 1954; A. Matuška, Ivan Krasko osemdesiatročný (Kultúrny život 1956, č. 28); Bohumil Haluzický, Stopami spomienok, Bratislava 1056; Michal Gáfrik, K charakteru Kraskovej lyriky (Slovenská literatúra 1956, roč. III.); Ivan Gall, Odkaz, Bratislava 1956; St. Šmatlák, Poézia Ivana Krasku (Litteraria III. 1960); Korešpondencia Fr. Votrubu, Bratislava 1961; Viliam Turčány, Kraskova metafora (Slovenská literatúra 1964, roč. XI.); Michal Gáfrik, Poézia slovenskej moderny, Bratislava 1965; Jozef Felix, Nad dielom osemdesiatročného Ivana Krasku (Harlekýn sklonený nad vodami, Bratislava 1965); Michal Gáfrik, Zobrané dielo Ivana Krasku, zv. I. Poézia. Bratislava 1965.

59) J. Felix, cit. dielo, str. 25.

úctou a vďačnosťou za všetko, čo svojou poéziou dal národu. Posledné verše z jeho «Kritiky» sa dotýkajú všetkých Slovákov nášho veku: «A blažení sú iba tí, / čo v chrámoch zbožne poslúchajú Slovo posvätné / a vídajú záblesky Jeho».[60]

60) Gáfrik, cit. dielo, str. 114, 423.

Karol Strmeň

Nové preklady z Francesca Petrarcu

xviii

(Quand' io son tutto volto in quella parte)

Kedykoľvek sa zadívam tou stranou,
kde mojej panej horí v tvári svetlo,
a do duše mi vniká také svetlo,
že iskry zo mňa sršia každou stranou,

srdce ma zabolí, je živou ranou
a vidím, ako hasne pre mňa svetlo;
som neboráčik slepec, hľadám svetlo
a neviem, ktorou poberať sa stranou.

Chcem zutekať, bo pršia strely smrti,
a nebežím dosť chytro, lebo túžba,
tak ako zvykla, prihovára sa mi.

Bez slova kráčam, lebo slová smrti
vás rozplačú, a moja hrdá túžba
chce, aby slzy pretekali samy.

xli

(Quando dal proprio sito si rimove)

Keď opustí svoj pekný rodný sad
strom, ktorému sám Apolón sa klania,
boh hromobleskov zhrmí na Vulkána
spoteného, chce šípmi zabíjať

— a máme búrky, máme inovať,
nevedno, či je Jánusa či Jána,
tmavá zem narieka, že Slnko zrána
inam si chodí Dafne vyzerať.

A hviezdy zúria, besnie Mars a starý
Saturn je bez seba, Orion blaznie
a trhá, páli plachty na stožiari.

Len Eolus nám šepce polohlasne:
«Júno a moria, vám dnes inde žiari
tvár, po akej i anjelom sa zacnie.»

1-4. Keď Laura (tu stotožnená s Vavrínom, s Dafne, do ktorej sa kedysi zaľúbil Apolón) odíde z okolia Avignonu, Jupiter, boh počasia, zúri a hnevá sa na prepracovaného Vulkána, že mu nenakul dosť bleskov — 5-8. Nevieme, či je «Jánusa či Jána», či je zima alebo leto (pôvodina má «či je Caesara či Jánusa», či je júl či január). Sme bez slnečného svetla, lebo Slnko (Apolón) odišlo hľadať Lauru-Dafne. — 10. Orion je u klasických básnikov tradičným nepriateľom námorníkov. — 12. Eolus, láskavý, teplý vetrík; v Petrarcovej symbolike sama Laura. — 13. Júno, tu v prvom rade bohyňa zeme. — 14. Laura stvorená pre nebo. Jej krátky odchod z Avignonu je výstražnou pripomienkou, že raz opustí svet navždy.

xlii

(Ma poi che 'l dolce riso umile e piano)

A naopak, keď nič už nezacláňa
jej skromný úsmev, exotiku vnád,
čo by aj zdvihli starobylý mlat
vypracované ruky Sicílčana,

Jupiter skrotne, nečinná je baňa
pod Etnou, ladom leží hrozný sklad
a na výslní nebojí sa smiať
a v kráse mladnúť Júno milovaná.

Západný breh sa chveje vetrom priazne
a plavba sa i nováčikom darí,
na lúke kvietok nachový sa zažne,

na nebi miznú hviezdy časnej zmary
a kraľujú tie oči čarokrásne,
pre ktoré toľko sĺz mi oči kvári.

1-8. Keď sa Laura vráti, netreba bleskov, ktoré Jupiterovi kuje pod Etnou «Sicílčan» Vulkán. Jupiterova sestra Júno, bohyňa zeme a povetria, ožíva «na výslní», zahľadená na Slnko, na Apolóna.

xliii

(Il figliuol di Latona avea già nove)

Syn Latónin už vyšiel deväťkrát
vyzerať z hornej balustrády rána
tú paniu, ktorú ľúbil bez úfania
a dnes ju márne ľúbi jeho brat.

A nevie, či ju zblízka vyzerať
či zďaleka, no hľadá bez prestania
a blúdi ako blázon, ktorý zháňa
a nenachádza, čo má z duše rád.

Stranou si stal a zakryli ho chmáry;
nezbadal návrat tváre, čo mi básne
vnukne, kým žijem, i tisíce vari.

Od bolesti sa neprinačil strašne:
je pološero ako v januári
a na jej pekných očiach slza jasnie.

1-4. «Syn Latónin»: Apolón, Slnko. «Jeho brat»: básnik, Petrarca. — 9-14. Laura sa nečakane vrátila, ale počasie sa nezmenilo. — Sonety xli, xlii a xliii tvoria galantno-rokokový celok. Majú tie isté rýmy.

lxviii

(L'aspetto sacro de la terra vostra)

Uzrel som sväté miesta vášho kraja
a výčitka mi žmýka slzy z rias
s výkrikom: «Vstávaj! Čo to v srdci máš?
Vyvoľ si chodník do božieho raja!»

Pohnem sa, ale vtom už vtŕha do turnaja
hlas opačný: «Chceš zradiť čarokráž?
K panej sa pohni! Nie je vari čas,
aby ste boli šťastní obidvaja?»

Hlas na hlas doráža, ja počujem len
zmes výkrikov; som ako ľudské líce,
čo pri osudnej zvesti na smrť zbledne.

Raz jednu výzvu počuť z vadenice,
raz druhú. Ktorá vskutku vyhrá, neviem.
Už roky sa tak škriepia bezvýsledne.

1. «Uzrel som sväté miesta». Petrarca je v Ríme a sonet posiela niektorému zo svojich rímskych priateľov, pravdepodobne Štefanovi Colonnovi.

cix

(Amor ed io sì pien si meraviglia)

Môj Amor so mnou očarený jasá,
ako kto uzrel rozprávkové deje,
že či sa moja pani pousmeje
či rozvraví, len sebe podobá sa.

Z jej verných hviezd sa taká vábna krása
tak iskrivo a chlácholivo leje,
že pravú lásku hľadá bez nádeje,
kto do ich svetla nezapozerá sa.

A div je to, keď na lúke sa marí
jak útly kvet a hlávku ticho skláňa
alebo ňadrá privinie si k tráve,

div vidieť ju, keď v lúčoch mladej jari
blíži sa v sladkej slasti zadumaná,
o prst si vijúc zlato kučeravé!

6) «Z jej verných hviezd»: z Lauriných očí; «zlato kučeravé»: zlaté kučery.

Ján Okáľ

Exodus

POSLEDNÝ POVEL

Mnoho rokov uplynulo od tých čias, ako počerný záhorský mládenec Anton Pulanich odchádzal z vojenskej akadémie vo Viedenskom Novom Meste s novými poručíckymi hviezdičkami na golieri svojej priliehavej blúzy. Boli to roky dobré i zlé, ale hviezd na jeho golieri a pleciach pribúdalo. Pribúdali aj stužky metáľov na jeho vypnutých pleciach a keď konečne okrem generálskych hviezd, širokých lampasov a červených chlopní jeho plášťa boli aj jeho vlasy a fúzy prepletené striebornými nitkami, stál tu prostred cesty malého mestečka rodného Záhoria, aby ukončil svoju dlhú vojenskú kariéru. Z jeho tvrdej tvári nedalo sa vyčítať nič.

Nemohlo už byť ďaleko do poludnia, zle zimomravé aprílové slnce sa ešte neprehrýzlo cez nízke oblaky a stromoradie opustenej cesty, vedúcej z Holiča na Moravu, strácalo sa v riedkej hmle ešte pred prvou zákrutou.

Generál Pulanich stál prostred cesty, strieška čiapky hlboko stiahnutá do čela a čakal. Chvíľu sa díval dolu pred seba, ako keby ho nič na svete nezaujímalo viac ako lesk vlastných čižiem. Potom sa zadíval dolu prázdnou cestou na západ, pomaly zdvihol ľavú ruku, podíval sa na hodinky a gestom, ktoré bolo hodno odveliť útok divízie tankov poslal do sveta najpozbieranejšiu kolónu motorových vozidiel.

JANÍČKO, ALE ŤA POHLI...

Mestečko bolo preplnené. Vedľa cesty pozaťahované autá boli naložené batožinou, navŕšené kuframi a vrecami ako ťavy. Po uliciach pobehávali ľudia a pokrikovali jeden na druhého, často aj na tri strany pohadzujúc otázky a odpovede ako ping-pongové guľky. Keby v celom tom dave nebol býval splašený chaos, bolo by to vyzeralo tak trochu ako odpust alebo jarmok, ale obraz hlavnej ulice bol taký, že som nevedel nájsť nič, k čomu by som ho pripodobnil.

Prekvapilo ma, že v celom zástupe bolo pomerne málo vojakov. Zväčša šlo o úradníkov rozličných ústredných úradov, ktorí ostali v Bratislave do poslednej chvíle a začali utekať len vtedy, keď sa začal boj o mesto. Vlastne mnohí z tých, čo z Bratislavy ušli, sa do Holiča ani nedostali. Niektoré autá museli zastať pre poruchu motorov, iné boli vyradené po zrážke s inými vozidlami, hodne ich ostalo vedľa cesty zostrieľaných ruskými stíhačkami a najviac ich zaviazlo pre nedostatok benzínu, ktorý už nebolo možné kúpiť. Kto nemal rezervné plechovice benzínu alebo prerobený karburátor na drevené uhlie a bukové triesky, ten mal presne vymeranú dĺžku svojej emigrácie litrami benzínu, ktoré mu ostali v tanku.

Autá, ktoré prišli do Holiča, boli preplnené. Okrem tých, čo sedeli dnu, skoro každé auto viezlo niekoho oblepeného na blatníkoch alebo sediaceho na kufroch. Tóno Sotka, bývalý tajomník Ľudovej strany v Martine, celý roztrasený zoštveral sa zo strechy malého Volks-Wagonu a na nerozoznanie verným hlasom napodoboval prezidenta Tisu, uisťujúc všetkých, že niet sa čoho obávať.

Zrazu som zazrel v zástupe Dr. Bartka, ako mi dáva znak, že sa chce so mnou zhovárať.

«Máš čisté fusakle?», spýtal sa na privítanie.

Zdalo sa, že trochu pokrivkáva, ako kráčal ku mne. Šaty a košeľu mal dokrvavené, kravatu posunutú na jednu stranu goliera a z odutého vrecka kabáta trčal mu horný okraj stovky tatier.

«To je celá batožina?» — usmial som sa, ukazujúc na cigarety.

«To stačí na pár dní. U sestry budem mať viac, keď ju nájdem.»

Vytiahol som z aktovky do uzlíčka zakrútené pančuchy a on si na najbližšom preddomku začal vyzúvať ťažké bagandže.

Lepšie sa v tom chodí ako v poltopánkach, vysvetľoval, sťahujúc predraté a upotené ponožky z rozpučených pľuzgierov na ubolených nohách. Zdalo sa, že nie pančuchy, ale kožu z nich lúpe.

«Všetko som nechal v byte na Greslingovej,» vravel. «Najvzácnejšie knihy tak, aby ich hneď každý videl. Aj Lindeho Slowar, čo si mi ty dal, je tam. Všetko, aj rukopisy...»

«Aj ja len tak naľahko», ukázal som mu na aktovku, kde som mal potreby na holenie, uterák, pár vreckoviek, košeľu, niekoľko fotografií a zápisník z nemeckého zajatia, odkiaľ som sa bol len pred niekoľkými týždňami vrátil.

Odrazu Henrich zastal a podľa toho, ako pár ráz zašpúlil pery, vedel som, že mi chce niečo povedať a nebolo mi treba premýšľať, aby som uhádol, že mieri na moju zbierku veršov s pompéznym titulom «Nehnem sa», keď mu za hrubými sklami okuliarov zahrali v očiach iskričky posmešku:

«Janíčko, ale ťa pohli,» povedal a začal si zapaľovať cigaretku.

«Pohli,» povedal som a zo všetkých síl som sa snažil zakryť bolesť čo ma striasla, keď mi tento ostrý osteň vnikol do vedomia, kde mi dodnes trčí ako najsmutnejšia pravda môjho života.

* * *

Boli sme štyria či piati v našej skupine a rozdelili nás do dvoch automobilov. Jeden BMW v dosť dobrom stave a druhý osemvalcový tatra voz s motorom v zadnej časti aerodynamického vozidla. Kým sme čakali povel na odchod, počúvali sme nekonečné rozhovory o tom, ako sa ľudia pripravovali na evakuáciu a ako ich konečne udalosti prekvapili, takže namiesto evakuácie

boli teraz na úteku. O cieli našej cesty vedeli málo. Každý sa spoliehal, že niekto iný bude viac vedieť. Mne samému mená miest Baad Hall, Kremsmuenster, Ried a Bad Ischl vraveli tiež veľmi málo. Jediným oporným bodom mi bolo meno mesta Linz, ktoré sa spomínalo ako generálny smer presunu. Cez Linz som už viac ráz precestoval a pripomínal mi nielen stanicu cez ktorú som kedysi cestoval plný očakávania na chýrečné salzburkské hudobné slávnosti, ale aj cestu v zavretom dobytčom vagóne, keď nás viezli do zajatia a vedeli sme iba to, čo sme už prešli, ale kde nás vezú, nemali sme ani tuchu.

Medzitým prichodili noví utečenci z Bratislavy, ale veľa sme sa ani od nich nedozvedeli o situácii v hlavnom meste. Ich informácie do našich pomätených predstáv nevniesli veľa svetla, naopak, ešte viac nás pobalamútili. Toľko sme vedeli, že cesty sú už zatarasené, že streľba sa ozýva zo všetkých strán a lietadlá už ani nemajú čo ostreľovať, lebo nič sa na cestách nehýbe. Prezident a väčšina ministrov údajne odcestovali už včera, ale zdalo sa, že nikto nevie, kde majú namierené. Ale akosi to ani veľmi nikoho netrápilo, lebo každý mal dosť starostí so sebou a kto sa lepšie zadíval na tie vozidlá, nemusel byť odborník, aby predpovedal, že mnoho z nich nedôjde ani za tretí chotár.

Bol to skoro zázrak, že z tých pozbieraných vozidiel a ľudí, ktorí akosi nemali spoločného menovateľa, sa predsa len utvorila kolóna a ešte väčší, že prostred cesty stál so zdvihnutou rukou naozajstný generál. Ale tak sa mi videlo, keď som sa díval na starého Pulanicha so zdvihnutou rukou, že v tejto situácii nám treba skôr požehnanie ako povel, skôr milosť ako rozkaz...

EŠTE JEDEN WEEKEND

Pravdaže sa evakuácia plánovala celé mesiace a prvé transporty odišli do Rakúska a Nemecka už začiatkom marca. Ale veľkonočný týždeň prišiel a plynul ako iné týždne. Len čo streľbu bolo počuť trochu hlasnejšie a keď prostred noci zahučali nad Bratislavou lietadlá, aj civili už vedeli rozoznať podľa zvuku, že sú to ruské. Od januára mali času naučiť sa všeličo. Ale tak sa zdalo, že byrokracia je mocnejšia ako vojna a nič ju zastaviť nemôže. Preto ak niekto nesedel v tuneli alebo pod novostavbou Národnej banky počas náletu, sedel v úrade a vybavoval aktá

ako inokedy. V Národnom divadle sa hralo, aj keď tlak vzduchu od výbuchov bômb, ktoré padali na neďalekú Špitálsku ulicu, otváral a zatváral na javisku dvere a otriasal kulisami, ako keby to bola špiritistická seanca. Pravidelne večer o siedmej vyšli noviny a v Carltone a Luxorke sa debatovalo ako inokedy. Spolok Slovenských spisovateľov pod predsedníctvom Valentina Beniaka venoval celú schôdzu otázke, či vydať niečo ako protest proti bombovaniu Nitry a Emil Boleslav Lukáč sa ponúkol že napíše «dodonský úvod, aby to bolo aj tak, aj tak». Tajomník spolku Ján Poničan verne zapisoval, aby potomstvo vedelo, že spisovatelia «držia ruku na tepne národa».

Vojna nezastavila ani poštu a vlaky chodili ako keby nebolo amerických stíhačiek, polozavalených tunelov a nachytro opravených mostov. Bratislava, ktorá od roku 1939 zhltla desaťtisíce ľudí zo všetkých končín Slovenska, nevládala vo vojnových rokoch zhltnúť aj ich rodiny. Nedostatok bytov v hlavnom meste rozdelil rodiny, ktoré potom držali pokope len rýchliky, ktoré koncom týždňa rozvážali otcov, synov a milencov oboma hlavnými smermi; na Nitru i Prešov. «Bika expres» — volali žartovne rýchlik, ktorý sa pohýňal v sobotu odpoludnia z Bratislavy vo dvoch súpravách na východ.

Pretože bol veľkonočný týždeň, nikto nečakal do soboty a od štvrtka večer do piatkového odpoludnia weekendový exodus z Bratislavy sa málo líšil od iných weekendov. Je síce pravda, že kdesi pri Leopoldove, pred Novým Mestom a znova pred Trenčínom americké stíhačky cestujúcich trochu postrašili, ale pravdepodobne si šetrili strelivo na iné ciele a vlak s malým oneskorením došiel až na Vrútky. Či šiel ďalej, o to som sa veľmi nestaral, lebo ja som presadal na Martin a netrvalo dlho, už som mal spojenie.

Ani na um mi neprišlo rozmýšľať, ako pôjdem nazad do Bratislavy, kde som mal v byte na Novej dobe všetko pekne na evakuáciu zabalené a pripravené. Len keď som sa na Veľkonočnú nedeľu z rádia dozvedel, že neďaleko Trnavy ruský útok prerušil železničné spojenie z Bratislavy na východ, vedel som, že návrat nebude taký jednoduchý ako inokedy. Skoro presne som vedel, ako sa do Bratislavy dostanem, len času som potreboval trochu viac a nečakal som až do pondelka večera, ale

hneď ráno som sa pustil na cestu. Batožiny som nemal, len aktovku, lebo všetko čo som potreboval čakalo ma v Bratislave, ale aj tak som bol nepríjemne prekvapený, keď mi na stanici povedali, že vlak na Vrútky už nepôjde. Ale na Vrútky je len pár kilometrov a za chvíľu som už bol na ceste. Vietor bol dosť pichľavý, takže som musel privierať oči, aby mi ich nezavial prachom a smetím. Cesta bola suchá, ale na oráčinách okolo nej v hlbokých brázdach boli ešte zvyšky špinavého snehu a na kalužiach leskla sa tenká škrupinka ľadu. Až po Vrútky a potom v meste po stanicu nestretol som človiečka. Len na stanici posedávali cestujúci s ustatými tvárami. Ale aj tých bolo málo.

Nečakal som dlho a vozeň, do ktorého som nasadol, bol poloprázdny. Pár cestujúcich, ktorí sedeli na laviciach, bolo tak do seba stúlených, ako keby sa chceli aj sami pred sebou schovať a niekoľko nemeckých vojakov bolo zbitých do hlúčku v kúte vagóna, ako keby v blízkosti jedného s druhým hľadali smelosť pri prechode územím, o ktorom už nemali istotu, či je priateľské, alebo aspoň neutrálne, keď už nie celkom a otvorene nepriateľské. Ale nikto si ich nevšímal. A nikto si nevšímal nikoho iného. Každý už bol sám, strašne sám so svojím osudom, ktorý sa musí naplniť.

Odrazu som si uvedomil, že tento weekend je celkom inakší ako tie, čo som doteraz prežil a začal som pochybovať, či sa do Bratislavy ešte dostanem. Čím ďalej tým jasnejšie mi bolo, že od Veľkého piatku do Veľkonočnej nedele všetko sa zmenilo. Ako keby ľudia i veci stratili dušu. Zvyšok vôle sa zlomil a čokoľvek ešte fungovalo, nebolo to viac z vôle človeka, ale z automatického reflexu, zo zvyku.

V Trenčianskej Teplej som zosadol, aj keď som nevedel, či ešte pôjde vlak na Vláru. Prednosta stanice len pokrčil plecami a ukázal na vojenského veliteľa stanice:

«Ten možno vie, ale mňa sa nepýtajte.»

Mladý nadporučík ukázal na nemeckého dôstojníka, ktorý sedel za stolom, počúvadlo telefónu si pridŕžal plecom a čosi si zapisoval.

«Opýtaj sa jeho, akurát má hlásenie o akomsi transporte. Možno ťa odvezie. A kde ťa ešte parom nosí?»

Nemec zložil telefón a keď som mu povedal, že sa chcem cez Moravu dostať do Bratislavy a ukázal mu cestovný rozkaz,

bol dosť ochotný:

«Máme hlásených niekoľko transportov. Čakajte tu. Keď príde vhodný, odovzdám vás veliteľovi vlaku.»

Stanica bola trochu živšia ako Vrútky. Aj deň už nebol taký pošmúrny a sychravý a cestujúci zhovorčivejší. Široké priestranstvo za stanicou bolo zaplnené veľkými cementovými guľami, ktoré sa tak trochu podobali lastovičím hniezdam.

«Nie najhorší výmysel,» vravel mi veliteľ stanice, keď som sa ho spýtal, čo je to. «Len priamy zásah môže vyradiť chlapa, čo má smelosť posadiť sa do toho klepca a čakať, kým naň zaútočia.»

«Osvedčilo sa to?» — pýtam sa.

«Mohlo sa,» — povedal, «ale teraz už majú viac gulí ako chlapov.

«Transport už vchodí do stanice, pripravte sa,» vravel mi Nemec.

Keď si Nemec vymenil hlásenia s veliteľom vlaku, vrátil sa ku mne: «Vyskočte do niektorej búdky. V Hodoníne môžete vystúpiť, ak vám netreba ďalej.»

Vykročil som popri vozňoch, naložených desaťcentimetrovými ďalekonosnými delami, traktormi a nákladnými autami. Zbrane i vozidlá boli natreté žltokávovou farbou, ktorú začali Nemci používať najprv v Afrike a potom s ňou natierali všetko. Ale možné je aj to, že značné množstvo tankov, zbraní a vozidiel, ktoré boli pôvodne určené pre Afriku, premiestili bez ohľadu na farbu aj na európske bojiská. Vcelku ma neveľmi zaujímalo, ako si Nemci zafarbia svoje zbrane, ale keď som sa škriabal do hámovkárskej búdky a napravo i naľavo videl som oblôčkom tie žltkasté obludy s dlhými krkmi, mimovoľne prišli mi na um americké stíhačky a pri každom podozrivom zavrčaní mrvil som sa na drevenej lavičke búdky ako by to bola elektrická stolica. Pretože vlak nemal krem stráže posádku, usúdil som, že tu nejde o presun vojenskej jednotky, ale iba o transport materiálu a zbraní, ktorý bol kdesi veľmi potrebný, lebo nielenže šiel rýchlosťou na nákladný vlak dosť nezvyčajnou, ale sa ani nezastavoval na menších staničkách. Ibačo pár ráz postál, kým prešiel protiidúci vlak a hneď sme šli ďalej. Kdesi za Uhorským Hradišťom prisadol si ku mne český železničiar. Bol skoro rád, že sa mal s kým pozhovárať. Keď som sa ho

spýtal, či ich tu stíhačky nenaháňajú, povedal mi, že doteraz mali pokoj, lebo ide o menej významnú železnicu, ale nepochyboval, že aj na nich teraz príde rad, keď po prerušení dopravy na Slovensku presunie sa ťažisko vojenskej dopravy ďalej na západ. Od neho som sa dozvedel, že náš vlak má prednosť na všetkých staniciach, že jeho trasa nie je presne určená, ale má sa tak chytro ako sa dá dostať do priestoru Viedne.

Týmto krajom Valašska a Moravského Slovenska som nikdy predtým neprecestoval. Usiloval som sa zachytiť charakteristické kontúry krajiny, ale pre vrchára ako ja jej členitosť bola nevýrazná a krem toho počasie bolo dosť pošmúrne, občas mrholilo a nad rozmoknutými poliami sa vznášala stále akási hmla, ktorá síce nezakryla kontúry kraja, ale vzala im ostrosť a charakter. Všetko bolo ako nezaostrená fotografia, na ktorej sa rozplývajú tvary, stráca sa hĺbka perspektívy, stlmia sa farby a zo všetkého ostane v pamäti iba neurčitá sivá machuľa, kde nevyčnieva nič, na čom by sa mohla zachytiť spomienka.

Aj deň sa už pomaly chýlil k večeru, ktorý prišiel skoro bez prechodu. Milo ma prekvapilo iba to, že cesta do Hodonína bola oveľa kratšia ako som si to ešte v Trenčianskej Teplej predstavoval. Akosi som si neuvedomoval, že Hodonín je od Bratislavy pekný kus na sever a z Trenčianskej Teplej bol to iba kúsok cesty juhozápadným oblúkom.

V Hodoníne vlak iba stíšil. Skočil som pred zatemnenú stanicu, kde mi výpravca ukázal cestu. Na hranici nebolo stráže a na celom úseku až po Holíč ani živej duše. Zatemnenie bolo všade prísne, tma dosť hustá a kým som sa rozhľadel, len podľa zvuku vlastného kroku som vedel, či som prostred vozovky, alebo stúpam na mäkký okraj vedľa priekopy. Potom som zavoňal dym a vedel som, že nie som ďaleko od ľudských obydlí. Pomaly proti nebu som začal rozoznávať siluetu mestečka a konečne hučanie automobilových motorov a ostré hlasy ľudí ma doviedli až do stredku mesta, preplneného autami a ľuďmi.

«Ako si sa sem dostal?», začul som za sebou známy hlas Janka Doránskeho, «už sme mysleli, že si zaviazol v Martine.»

«Cez Moravu,» vravím. «Ako sa dostanem do Bratislavy?»

«To je otázka, na ktorú ešte nik nevie odpoveď. Teraz sa do Bratislavy už nik nedostane. Toto je posledná vlna evakuantov.»

«Ja mám všetky svoje veci v Novej dobe,» vravím.

Len sa usmial a hodil rukou.

S nadporučíkom Edom Pyšným boli ubytovaní v kuchyni domu neďaleko námestia. Pretože sme nezažali svetlo, len tak potme som si našiel miesto kdesi pod kuchynským stolom a usiloval sa čo len trochu si zdriemnuť, ale nebolo to ľahké. Motory lietadiel neustále vyhrávali, občas bolo počuť výbuchy zhodených bômb a ďaleko akoby na dne noci neprestávalo dunenie kanonády. Bola to noc, keď sa ľudia k sebe darmo tútili, lebo každý bol sám so sebou ohradený horou úzkostí a bezradnosti a cez tento strašný múr osamelosti stúlení v klbku čakali sme ráno.

Karol Strmeň

Súhrn

Život je zorou nebeského rána,
púšť prísľubom a predobrazom vody.
Velebí moja duša svojho Pána,
čo si ju ako vlastnú ovcu vodí.

Prešli sme hory, prešli suché moria
tŕnistou cestou na ruženci rokov
a kdekoľvek sme vpadli do príkoria,
najtvrdšie skaly padli na prorokov.

A vždy nás Božie pochopenie stretlo,
keď veľké boli naše prvé piatky.
Nám, Pane, tvoje prisľúbené svetlo
zrkadlilo sa v slzách tvojej Matky.

Velebí naša duša svojho Pána,
duch pozdvihol sa k Bohu, svojej spáse.
Život je zorou nebeského rána
a do svätyne vedú kroky naše.

Dr. Jozef Staško

Katolíci a «Aprílová dohoda»
(30. marca 1946)

Zásluhou komunistickej politickej historiografie vnútrostranícka dohoda medzi evanjelikmi a katolíkmi v Demokratckej strane (ďalej DS) pred voľbami 26. mája 1946 dostala sa do súčasných dejín ako historický medzník. V školských a straníckych učebniciach ako aj v oficiálnych politických publikáciách možno o Aprílovej dohode čítať ako o modeli buržoáznej zrady a súčasne o príklade múdreho straníckeho vedenia, a tým aj víťazstva[1].

Zrady sa dopustilo vedenie DS tým, že si pred voľbami urobilo cestu ku katolíckym voličom formálnymi zárukami plnenia ich požiadaviek, stipulovaných v dohode. V politickom žargone sa povstalecká DS spojila s reakcionármi, klérofašistami a stúpencami Slovenského štátu, a tým zradila: 1) Vianočnú dohodu z predvianoc 1943[2]; 2) ducha povstania, vyjadreného v spoločnom vyhlásení SNR zo dňa 1. septembra 1944 v Banskej Bystrici[3]; 3) a Programové zásady zakladajúcej sa DS v B. Bystrici začiatkom septembra 1944[4].

1 «Aprílová dohoda» bola schválená dňa 30. marca 1946 v Harmónii a podpísaná dňa 31. marca v Bratislave. Dostala meno aprílová, lebo bola zverejnená v Čase, čís. 81 dňa 7. apríla 1946.

2 «Vianočná dohoda» spred Vianoc 1943, je písomným dokumentom dohody komunistov s «občianskym» smerom o nastúpení boja proti Nemcom, Slov. štátu, za ČSR. Vytvorila jednotný odbojový orgán SNR. Podpísali ju za komunistov: Šmidke, Husák, Novomeský — za «občiansky» blok, Lettrich, Ursíny, Josko. Vedenie DS sa dopustilo zrady podľa Čl. II, bod 4 a 6; Bod 4 hovorí: «Vnútorné usporiadanie ČSR bude demokratické, majú sa však vykoreniť všetky tendencie fašistické, rasistické, totalitné a také, ktoré budú v rozpore s týmito zásadami.»... Bod 6 znie: «Kultúra, školstvo a výchova majú byť vedené spomenutými zásadami. Zachovaná má byť sloboda náboženských vyznaní, vylúčený má byť však vliv cirkvi na smer a vedenie štátu.» (Husák: Svedectvo o slov. nár. povstaní. Bratislava, VPL. 1964, str. 71.)

3 Deklarácia Slovenskej Národnej Rady v Banskej Bystrici, dňa 1. sept. 1944, odst. 6 odsudzuje tisovsko-tukovskú zradu a násilnícke výčiny a názory ľudáckeho režimu. (Viď: Vnuk, František: Neuveriteľné sprisahanie. Middletown, Pa. 1964, str. 73).

4 Programové zásady DS boli zverejnené v Čase v prvej polovici sept. 1944. Ursíny žiada — opierať sa o ZSSR ako o najmohutnejšiu baštu slovanských národov — Čas súčasne podáva stanovisko DS, že «treba uvážiť zrelosť doby pre rozluku cirkve a štátu.»

Napodiv málo sa písalo, píše alebo hovorí o Aprílovej dohode na strane Demokratov, žijúcich v slobodnom svete. Príéinu toho treba hľadať v prvom rade v nedokončenom dialógu o zásadných otázkach národných priorít, tak ako sa ony javili v dobe príprav dohody. Dohoda má pragmatický charakter, súčasne však vypočitáva dobovú problematiku. Ideový obsah dohody je obsiahnutý v jej úvodnom bode. Zdôrazňuje tieto základné princípy: jednotu národa, náboženskú znášanlivosť a uplatňovanie kresťanského princípu vo všetkých oblastiach života.

Ak berieme dohodu ako vnútrostranícku záležitosť[5]. ako taktický predvolebný krok, jej zmysel sa vyčerpal vo víťazných voľbách. Iný zmysel nadobúda v momente, keď hovoríme o duchu dohody, jej mravnej viazanosti a zacielení. Pri posudzovaní dohody nájdeme rôzne hľadiská: jedni ju považujú za užitočný taktický krok, ale za «vadnú» pre jej formálnosť a publicitu, ktorou stranou sa dohoda stala škodlivou a robila DS zraniteľnou (Dr. Kvetko). Druhí, ako napr. Lichner, nehlasovali za, lebo tvrdili, že jej deklaratívna písomná forma sa stane bumerangom strany. Lettrich, Ursíny, Styk a Josko prijali podmienku katolíkov, že dohodnuté záväzky majú byť písomne stipulované a podpísané.

U časti povstaleckej DS bolo už hneď po voľbách badať nevôľu k dohode, lebo znamenala «ideový balast». Preto aj ľahšie pochopíme, prečo sa tak ochotne DS poddala tlaku komunistov a 22.novembra 1947 dohodu prehlásilo za «prekonanú vývojom a preto pre vnútrostranícky život ďalej za neúčelnú»[6]
-Zo strany katolíkov v DS[7] dohoda bola považovaná za sumarizovaný akt reálnej súdnosti katolíckej väčšiny a za politiku, odpovedajúcu možnostiam postupného riešenia dobou nastolených národných, kresťanských a občianskych otázok. Musíme mať stále na ume, že tzv. dohodové obdobie bolo ovládané komunistickým terorom a partizánskymi praktikami, Prítomnosť sovietskych vojsk, opustenie Strednej Európy

5 Lettrich Jozef: History of modern Slovakia. New York, Praeger. 1955, str. 239.

6 Čas, čís. 270, 26. NOV. 6 Čas, čís. 270, 26. nov. 1947.

7 Stanovisko Dr. Kempného na pojednávaní pred Štátnym súdom v máji, 1948. Výpoveď Pavla Čarnogurského pri vyšetrovaní na polícii v júli 1946.

Západom a vnútorná neorganizovanosť slovenského občianskeho bloku situáciu len sťažovali. Blok nekomunistických povstalcov, nazvaný v povstaní Demokratickou stranou, nebol ideovým súročenstvom, zameraným na boj proti komunizmu, ako skôr mocensko-záujmovým zoskupením, ktoré sa len vývojom malo stvárniť a dokresliť. Kompromisy, ktoré narobila DS s komunistami v povstaní (ako poštátnenie cirkevných škôl, vyvlastnenie cirkevných majetkov, zrušenie katolíckych inštitúcií, kláštorov, ako aj neskoršie súhlas so zákonom o ľudovom súdnictve atď.) bolo síce podmienkou politického dvojsprežia (DS + KSS) počas povstania, no po povstaní bolo treba tieto kompromisy overiť a schváliť vo voľbách. V tomto časovom momente komunisti začali útočiť na DS ako na «argalášsko-luteránsku» kliku a pokúsili sa o izoláciu DS od licitovaných katolíckych voličov, a to v mene dvoch taktických zámerov: 1) ak sa Ds bude pridržiavať ideového konceptu povstania, komunisti majú v rukách silnejší tromf a zrejme nepovstalecký tábor nebude voliť DS.2) Ak sa DS zriekne záväzkov z povstania, komunisti spustia frontálny útok na rozbitie DS. Pre DS bolo stále zrejmejšie, že pri systéme dvoch strán pripadne jej demokratická úloha boja proti komunizmu. Dychotómia medzi povstaleckým odkazom a volebným programom DS sa prehlbovala zo dňa na deň úmerne s komunistickým útokom na občiansky tábor.

Medzitým sa začalo formovať katolícke stanovisko. Hovorím len formovať, pretože nebolo jednotnosti v postojoch a v taktike. «V mene obrany kresťanských princípov, na ktorých bol storočiami budovaný slovenský národ, ideový front proti komunizmu pripadne aj bez politickej platformy alebo strany kresťanstvu.»[8]

-Nie všetci katolíci v DS sa takto dívali na dohodu. Boli aj takí, ktorí si dali svoj katolicizmus odmeniť pozíciami. Voliči však dohodu chápali ako ideový zápas jednotnej fronty Slovákov proti komunizmu.

Kritická poznámka: Prístupná literatúra a informácie okolo dohody pochádzajú z policajných vyšetrovacích zápisníc, zo súdnych procesov alebo neskôr z výpovedí «pokorených vydedencov».

8 Dr. Karol Kmeťko v rozhovore s kňazmi a laikmi v bratislavskom seminári na Kapitulskej ulici, dňa 6. marca 1946 pri príležitosti slávnosti 25. výročia vysvätenia prvých slovenských biskupov.

Pomocou teroru (voči rodine, deťom, dobrému menu atď) a fyzického násilia (bitkou, hladom, zimou, svetlom, nespaním atď) ako udalosti, fakty, tak aj okolnosti kolo nich boli vybudované do vopred hotového rámca, trestne vyhovujúcemu plánovanému rozsudku. (Husákovo svedectvo o vlastnom súde.) Z tohoto «pramenného» materiálu sú zostavené — vedecké — politické publikácie; vyložené lži sa potom opakujú v desiatkach straníckych pamfletov. Pozoruhodné je, že aj západní politickí spisovatelia citujú tieto lži, uložené dnes v archívoch Ústavu dejín KSS a na súdoch, ako primárne dôkazové pramene. Slobodnému svetu chýba kritický výskum politického života Strednej Európy v rokoch 1939— . Okrajové štúdie dotýkajú sa síce kritickej doby, ale zdrojom ich informácií sú hlásenia vyslanectiev, zväčša zapasované do politického stanoviska svojich vlád. Ešte menšej hodnoty sú informácie, dodávané Západu počas vojny i po nej emigračnými skupinami. Vlstné národy Strednej Európy, ktoré si riadili svoje osudy ako vedeli a vládali, ku slovu nedošli a ako vidieť ešte dlho nedôjdu. To pravde neposlúži a tá literatúra, ktorá sa medzitým vydáva, je mnohoráz jednostranná, vindikatívna a nespravodlivá.

Tak je to s vedeckou politickou literatúrou o Slovensku a udalostiach roku 1939—48.

Politický vývoj na Slovensku v r. 1943-46.

Literatúra o Povstaní a po ňom dosiaľ nezachycuje a nevysvetľuje: — ťažkosti medzinárodného postavenia Slovenského štátu — pozíciu jeho činiteľov — manévrovacie eventuality ako aj — politické úvahy, vedené v zodpovedných kruhoch o budúcom vývoji a postavení slovenského národa. Toto je pozoruhodné preto, lebo u činiteľov Slovenského štátu sa neguje tá istá schopnosť vidieť medzinárodný vývoj, ktorú schopnosť historiografia pripisuje odbojárom.

Koncom roku 1943 a začiatkom r. 1944 bolo každému na Slovensku zrejmé, že Nemci vojnu prehrali, že obnovenie ČSR bolo už víťaziacimi veľmocami zaručené a že Benešova Moskovská dohoda zaisťuje Sovietom vplyv v Strednej Európe. Ako logický následok týchto faktov bolo treba vziať na vedomie v prvom rade odbúranie Slovenského štátu, obnovenie ČSR na čele s Benešom a konečne sovietizáciu,komunizáciu Slovenska. Všetky tieto hľadiská — akokoľvek antagonistické mravnému obsahu národa ako aj dosiahnutému stupňu politického vývoja — sa nielen brali do úvahy, ale sa aj o nich čulo diskutovalo, tak v ľudáckych, ako aj neľudáckych kruhoch.

Bolo verejným tajomstvom, že na Slovensku účinkovali české, československé a komunistické odbojové skupiny. Šrobár, napr. pozýval r. 1943 do Trenčianskych Teplíc a do Veľkej Bytče na ilegálne porady nielen «skalných» ale aj členov sloven-

skej vlády, napr. predsedu slov. snemu, Dr. Sokola.[9] Ursíny viedol otvorené diskusie s poslancom Čarnogurským, Čavojským, Morom, ba šiel tak ďaleko, že sa ponúkol sprostredkovať spojenie medzi Londýnom a slovenskou vládou.[10] Skupina Flóra nastúpila do odboja už v máji 1939 s programom obnoviť ČSR s jedným československým národom a s Benešom na čele. Sociálni demokrati — Šoltész, Kapinaj — stretávajú sa v rámci skupiny Flóra už od leta 1939 a budujú širokorozvetvenú sieť informátorov po Slovensku. Keď k tomu pripočítame komunistické prípravy a akcie príprav odboja u vojakov, nemožno uveriť, žeby sa toľké odstredivé sily neboli cítili, pozorovali a komentovali vládou. Z rozhovorov s Dr. Burziom, apoštolským zástupcom Vatikánu v r. 1943, uvediem, že prezident Dr. Tiso počítal s nemeckou porážkou a bol si plne vedomý diplomatických ťažkostí Slovenskej republiky v povojnovej reorganizácii Európy. Predseda Slov. snemu, Dr. Martin Sokol potvrdil, že diskusiu s Ursínym nadhodil Dr. Tisovi a že poukázal tiež na chystané akcie Šrobárom.[11] Aj minister vnútra Mach

9 O tom hovorí na zvukovom zázname zo dňa 25. marca 1976 Dr. Kvetko toto: «...Na istej konšpiračnej porade som sa dozvedel, že aj Dr. Sokol je zapojený na Šrobára. Zdalo sa mi to nemožné až naivné, preto mi priatelia navrhli, aby som si to šiel overiť. Ku Šrobárovi mi schôdzku pripravil dekan Jakabovič z Topolčianok, kde som ja pracoval v Štátnom žrebinci. Bolo to niekedy po 2. júli, 1943. Šrobár mi odkázal, aby som prišiel a tak som sa v súkromnom a dôvernom rozhovore dozvedel, že jak Dr. Karvaš, tak aj Dr. Sokol chodia za Šrobárom a že Dr. Sokol tvrdil, že slovenský snem vyhlási obnovenie ČSR. Bol som z toho veľmi prekvapený. Sokol sa objavil v povstaní v Banskej Bystrici, ale po prvých výstrelkoch partizánov sa znechutený vrátil do Bratislavy.»

Dr. Martin Sokol potvrdil toto tvrdenie počas rozhovorov vo väznici Leopoldov v r. 1949. Dodal však na vysvetlenie tieto detaily: «Debaty, ktoré som mal so Šrobárom a inými niesli sa v smere získania informácií o politických plánoch Londýna a Beneša. V princípe som súhlasil, že ak má prijsť k obnoveniu ČSR, musí to byť štát federatívny. Šrobár mi len neskôr povedal, že Beneš si nepraje žiaden kontakt s členmi HSĽS a slovenskej vlády.»

10 Ursíny potvrdil v r. 1950 vo väzení v Leopoldove, že ich skupina nemala záujem na účasti HSĽS v povstaní, ale len na individuálnej účasti a na hmotnej a inej pomoci. Túto podmienku kládli komunisti, s ktorými už Ursíny jednal. Pokiaľ ide o jeho ponuku sprostredkovať styk s Londýnom, tento pokus stroskotal a bol mu zdelený Kopeckým zo Švajčiarska.

11 Dr. Sokol spomínal pri vyššie uvedenej príležitosti v pozn. čís. 9, že Dr.

potvrdil pred Národným súdom, že mu Novomeský naznačil krízu Slovenského štátu a riziká, pred ktorými stoja jeho činitelia v očiach Londýna i Moskvy. To všetko len dokazuje, že na Slovensku bolo dosť miesta nielen na vlastné názory, ale aj na akcie. Slovenský štát bol síce použitý každým, ale chránený len politickou exponentúrou HSĽS.

Toto ovzdušie sa necítilo v tragike, aká sa dá predpokladať uprostred všade zúriacej vojny. Politické investície do budúcnosti sa sledovali ako sa sleduje peňažná burza alebo výsledky lotérie. Je nesporné, že túto «idylu» až do povstania osobne bránil Dr. Tiso. Pred Nemcami poukazoval na politický a zneho plynúci hospodársky zisk pre nich.

V radoch slovenskej inteligencie sa vojnové osudy komentovali vždy vo vzťahu k povojnovému osudu slovenského národa. Kritické diskusie domáceho a zahraničného vývoja sa konali v užších priateľských kruhoch. Stretania sa po čase stali pravidelnými schôdzkami, ktoré práve pre ich kritičnosť a pravidelnosť bolo potrebné pred Nemcami utajiť. Zo známych debatných skupín uvediem tieto: a) Odporové hnutie mladej generácie [12]; b) Kinopartia [13]; c) Čierna opozícia [14]; d) Me-

Tisovi naznačil stanovisko Šrobára a iných a to v súvislosti významu slovenskej štátnosti pre budúce usporiadanie Európy. Dr. Tiso síce povedal na to, že od Beneša nič dobrého pre Slovákov nečaká, ale že idea slovenskej štátnosti neostane nepovšimnutá pri akýchkoľvek politických konšteláciách.

12 *Odporové hnutie mladej generácie* vzniklo v r. 1943. V ňom boli združení prívrženci rôznych politických smerov. Patrili tam: Dr. V. Čičmanec, Dr. P. Záturecký, Dr. S. Heretik, Dr. J. Žák, Dr. E. Sarsun, Dr. J. Kyselý, Dr. M. Fundárek, Ing. Blahušiak, Dr. Choluj, Dr. V. Weiss, atď. V decembri 1944 a v januári 1945 príslušníci tejto skupiny zostavili manifest (koncipovaný Kyselým, Zátureckým, Fundárkom, Sarsunom a Heretikom), ktorý bol rozširovaný v Bratislave a na vidieku. Politická časť manifestu žiada rovnosť s českým národom, vyjadrenú federáciou. Nový štát má byť právnym štátom bez zaisťovacích táborov, týrania ľudí a kde je vylúčená kolektívna trestná zodpovednosť. V oblasti hospodárskej stavia sa za zachovanie súkromného vlastníctva a v sociálnom smere sa stavia za štátne záruky sociálnej istoty občanov.

13 *Kinopartia* je pomenovaním, ktoré vymyslel Dr. J. Kosorín pre stretávanie sa mladých národohospodárov v lete roku 1944. Boli to týždenné priateľské debatné posedenia, kde sa kritizovala nemecká politika a domáce vládne a úradné opatrenia s úmyslom vzájomne sa informovať a tým orientovať v súčasnom živote. Keďže hlavne po povstaní každé stretávanie bolo špehované, «maskovali sme naše väzivo jednoduchým spôsobom... a tak sme si

morandisti alebo Mladá slovenská generácia [15].

Vo všetkých uvedených skupinách, okrem časti Memorandistov, sa počítalo s obnovou ČSR, s debatnou demokraciou a s istým vplyvom Sovietov v tejto oblasti. Počítalo sa tiež s tým, že slovenská vláda uvoľní v pravý čas uzdu a umožní hladký prechod do nových pomerov. Nevedelo sa, pravda, o Jaltských dojednaniach, preto sa nepripúšťala myšlienka výlučného vplyvu Sovietov — ba diskutovalo sa o prajných vplyvoch pôsobenia Východu i Západu.

Povstanie, čo do časovania, bolo prekvapením jak pre časť jeho pripravovateľov, tak aj pre celé Slovensko. Teroristické akcie partizánov, vraždenie, zboj, znásilňovanie žien dostali v politickom pláne komunistov punc legálnosti a požehnania. K tomuto partnerovi sa musel hlásiť aj občiansky tábor. Vedúce osobnosti povstania stáli ideove na mimoslovenských ideách a koncepciách, či už ide o Londýn alebo Moskvu. Prekvapenie

oznamovali naše schôdzky telefonicky jeden druhému, že sa ide do kina...» Do tejto skupiny patrili: Dr. Belo Krajčovič, Dr. L. Ruman, Dr. J. Kempný, Dr. Beňovský, Dr. Choluj, Dr. Heretik, Dr. M. Fundarek, Dr. R. Ravas, Dr. J. Kosorín ako aj dôverní priatelia, pozvaní z času na čas.

14 *Čierna opozícia* sa zrodila z iniciatívy Dr. J. Stašku v r. 1943. Pôvodne to bola úzka skupina priateľov: Dr. Mikuš, Dr. Ďurčanský, Dr. Kempný, Dr. Mikula, no r. 1944 sa rozšírila o Dr. J. Kosorina, Dr. J. Lacku, min. inž. L. Lednára. Išlo o politické diskusie, rozbory a referáty, ktoré sa príležitostne predniesli na základe preštudovaných materiálov, ako Beveridgeov plán Dr. J. Kosorinom, Rooseveltov-J. Kosorinom, Rooseveltov — New Deal Dr. J. Staškom, federalizačné tendencie na Západe, prednesené Dr. J. Mikušom, atď. Minister Ing. Lednár doniesol informácie z vlády a sám sa interesoval o mnohé politické súvislosti, hlavne za povstania. Stretávanie bolo týždenne, vždy na byte iného člena. Keď sa to konalo v Račisdorfe, na byte min. Lednára, býval tam pozvaný aj apoštl. chargé ďaffairs Vatikánu Dr. Burzio alebo iná osobnosť, ako napr. Predseda Medzinárodného Červeného Kríža Dunant a iní. Túto skupinu nazval Dr. Kosorin Čiernou opozíciou, lebo ako hovorí vo svojich Zápiskoch, str. 49: ...«Keďže v Slovenskej republike opozícia ani zásadne ani prakticky povolená nebola a my sme na našich poradách veci videli zásadne z opozičného hľadiska a zámerne sme sa takto s nimi zaoberali, nazval som si bol ja túto skupinu opozíciou a to čiernou, keďže pracovala načierno».

15 *Memorandisti — mladá slovenská generácia.* Memorandisti sú podávatelia a podpisovatelia Memoranda, adresovaného na prezidenta Dr. J. Tisu, dňa 20. sept. 1944. Iniciátorom tohoto Memoranda bol Dr. Štefan Polakovič. Spolupracovníkmi boli: Dr. Jozef Mikula, Alojz Krajčovič, Dr.

bolo tým väčšie, keď po vyhlásení SNR, dňa 1. sept. 1944 v Banskej Bystrici bolo zrejmé, že ide o politickú arbitráž medzi komunistami a bývalými agrárnikmi na princípe rovný s rovným. V nepovstaleckej časti Slovenska došlo ku sklamaniu, že tento záchranný akt Slovenska bol inšpirovaný a politicky zneužívaný Čechmi a Sovietmi a vlastný slovenský tromf bol takto premrhaný. Počnúc prvým spoločným vyhlásením komunistov a demokratov v Banskej Bystrici o poštátnení cirk. škôl, majetkov, o rozpustení katolíckych organizácií a spolkov, ďalej o potrestaní «klérofašistov» až po večné priateľstvo so Sovietskym Sväzom, bolo zrejmé, že boj proti Nemcom je len výložným štítom pre podriadenie Slovenska Sovietom a čiastočne aj Čechom. Politický kapitál podpory odporu proti Nemcom zo strany širokých vrstiev obyvateľstva sa premrhal, ba zavrhol v mene mocenského záujmu oboch ideových skupín povstania.

To, čo nasledovalo po povstaní, možno zhruba nazvať súmrakom slobody a demokracie. Napriek pokusom demokratov spolupracovať s komunistami v Národnom fronte na povstaleckých princípoch, komunisti boli ochotní výzvu k spolupráci prijať iba pod podmienkou kapitulácie. Demokrati sa až po vojne dozvedeli, že Jaltská konferencia pridelila Strednú Európu Sovietskemu vplyvu a tým zadusila slobodu. Iným vážnym prekvapením pre demokratov bolo správanie Čechov. Občiansky český tábor považoval DS za inú verziu HSĽS, pretože agrárnici, ktorí viedli DS spolupracovali s ľudákmi 6. okt. 1938, a okrem toho vynucovali na Benešovi v Košiciach ústupky Košického vládneho programu.[16] Beneš nevedel zabudnúť Ursínymu jeho vystúpenie v Londýne počas Povstania, kedy Ursíny staval

Štefan Mikula, Dr. J. Paučo, Alojz Macek, Otomar Kubala, Dr. J. Kosorin a Dr. F. Ďurčanský.

Mladá Slovenská Generácia sú vlastne tí istí ľudia okolo Memoranda, ktorí sa medzi Vianocami a Novým Rokom 1944/45 rozhodli volať Zjazd mladej generácie do Piešťan na deň 14. jan. 1945. «Má to byť manifestácia za štátnu myšlienku, za očistu ľudáctva a heslom zjazdu bude: 'Za život národa, za trvanie štátu'... ním sa má zainteresovať široká verejnosť do stanoviska mladých, majú sa pohnúť stojaté vody a váhaci a má sa pohýbať aj veciami, nadhodenými v memorande...» (Kosorin: Zápisky, str. 22).

16 Ursíny si spomínal na stretnutie sa 16 Ursíny si spomínal na stretnutie sa s Benešom v Londýne ako na nepríjemný zážitok. Keď Beneš opakoval stále:

slovenský národný program povedľa českého v hlásanej parite.[17]

Odkaz Povstania pre katolíkov, ktorí sa na ňom nezúčastnili, bol jednoznačný: musia prejsť riečicou komunistických prevevorovateľov, t.j. súdami, väzeniami, vyradením zo zamestnania, habaním majetku, presídlením, ba aj odvlečením do ZSSR. Pokiaľ išlo o soud katolíckej Cirkvi, táto bola postavená do politickej zodpovednosti za «fašistické» činy, prenasledovanie a vraždy po povstaní.

Vypočítanie týchto psychologických prvkov života v r. 1945-46 na Slovensku má prispieť k porozumeniu okolností, v ktorých sa uvažovalo o legalizácii života zaznaného obyvateľstva v tretej politickej strane alebo v dohode s DS.

Cesty k dohode

Otázka tretej strany

Londýn aj Moskva sa stavali proti mnohostraníckemu systému v novej Č-SR. Beneš odporúčal politické zoskupenie v troch stranách: Ľavica, na čele s Gottwaldom, Stred na čele so Šrámkom a Pravica, na čele s Feierabendom. Feierabend tiež počítal s troma stranami: komunistickou, demokraticko-socialistickou a liberálnou. Po dohode s moskovskou reprezentáciou bolo rozhodnuté povoliť v Čechách 4 strany a zlikvidovať stranu agrárnu, živnostenskú a národne-demokratickú ako strany kolaborantské, a na Slovensku mali byť povolené len dve strany a všetky ostatné, okrem komunistickej, mali byť rozpustené ako kolaborantské.

Skupina «FLÓRA» [18] podala v r. 1943 Benešovi memoran-

«Pamätajte si, že ja sem se nemýlil...» Ursíny mu zdvorile pripomenul, že každý človek sa môže pomýliť, na to ho priamo okríkol Beneš: «Zdúrazňuji a opakuji Vám, že já sem se nikdy nemýlil...» Ursíny uzatváral, že Benešov postoj k Slovákom bol urážlivý a že Novomeského nástojenie na slovenskom programe vynášalo Beneša z miery. Novomeský šikovne použil podporu Moskvy pre slovenské stanovisko.

17 Počas krízy v zápase s komunistami v r. 1947, Dr. Lettrich a Ursíny navštívili Beneša na Hrade a hľadali porozumenie a podporu pre demokratický proces. Beneš jednoducho odmietol «miešať sa do slovenských vecí» s poukazom, že si to má DS vybaviť sama s komunistami.

18 *Flóra* je krycím menom odbojovej skupiny, ktorá sa vytvorila hneď po odchode gen. Viesta na Západ a to okolo ženy jeho brata inž. Dušana Viesta,

dum, v ktorom Ing. Blaho, Dr. Beharka, Dr. Gašparík a Dr. Ševčík oznamovali úmysel založiť stranu hlasistickej orientácie. Na memorandum odpovedal Dr. Drtina súhlasne.

Dr. Šrobár v jan. 1944 plánoval na Slovensku tri strany. Rozhodnutie o tom bolo urobené na posedení v Modre u Michala Štetku, kde bol aj posl. Štunda a Blaho. Poukazovalo sa na to, že systém dvoch strán povedie k totalite.[19]

Londýn forsíroval tretiu stranu na Slovensku, lebo videl, že dohoda so SNR je prakticky dohodou len s komunistami. Koncom sept. 1944, za povstania čsl. vládny delegát Hála diskutoval o tejto možnosti so Ševčíkom, Filom, Blahom a Kapinajom na stretnutí v biskupskom paláci Dra Škrábika. O získanie katolíkov počas povstania sa snažili aj komunisti. Husák so Šmidkem dvakrát navštívili biskupa Škrábika a nadhadzo-

pi. Flóry. Kolo nej sa sústreďovali sociálni demokrati, skupiny Dra Dérera, ako Pocisk, Bečko, Benda, Kapinaj, ďalej skupina okolo dekana Blumentálskeho kostola v Bratislave Augustína Pozdecha, potom hlasisti okolo inž. Blahu a učiteľa Hurtu a konečne najdôležitejší členovia, policajní komisári UŠB, Dr. Jurčo a Dr. Marián. Títo mali v rukách bezpečnostnú sieť a stali sa hlavnou garanciou, že Flóra skupina «nepraskla» až do Povstania. Cez Flóru šla celá korešpondencia z Protektorátu ako aj všetky zásielky mikrofotografií do Švajčiarska. Nosil ich R. Fraštacký, keď ich predtým dal k nahliadnutiu Ursínymu a Lettrichovi.

19 O tom, ako došlo k vytvoreniu len dvoch odbojových strán na Slovensku, inž. P. Blaho podáva toto vysvetlenie: «V r. 1943 bol som poverený Šrobárom dohodnúť schôdzku s Lettrichom, pretože sme dostali príkaz z Londýna, aby sme založili Ústredný Národný Výbor a snažili sa pritiahnuť doň všetky zložky. Na návrh Dra. Štundu dohodli sme sa na tomto postupe: najprv budeme jednať s agrárnikmi, potom s občianskymi inými stranami (?), ďalej so soc. demokratmi a nakoniec s komunistami. S Dr. Lettrichom sme sa stretli na byte Dra. Beharku. Na tejto schôdzke sa Lettrich nezdôveril, že už jednal s komunistami, no mňa sa pýtal, že aký mám ja pouvoir jednať. Povedal som mu... «milý kamaráde, všetci máme toľko pouvoiru, koľko sme ochotní riskovať.» Keď došlo na otázku potreby ďalšieho jednania s ostatnými stranami, Lettrich tvrdil, že on tú úlohu prevezme pod podmienkou, že mu Flóra odovzdá svoju kartotéku a oznámi spravodajskú sieť. Inž. Dušan Viest toto však odmietol. Bolo nakoniec dohovorené, že Lettrich prevezme jednania a bude Flóru o postupe informovať. On tak nikdy neurobil, ba tajne sa s komunistami dohodol vo Vianočnej dohode na spolupráci a na deľbe moci. Takto otázka tretej strany bola odsunutá až do kritických chvíľ r. 1946 pred voľbami.» Inž. Blaho: Zvukový záznam, 3/26/76.

20 Husák: Svedectvo o slovenskom národnom povstaní, str. 307: «Pokúšali

vali možnosť spolupráce, ale nepochodili.[20] Tak isto aj Dr. Šrobár, ktorý navštívil biskupa Škrábika vo funkcii predsedu Revolučnej národnej rady a všemožne sa snažil uviesť svojich spolupracovníkov ako ochráncov katolicizmu. Cez povstanie o potrebe vytvorenia katolíckej strany hovoril v B. Bystrici inž. Fillo a neskôr v Košiciach v rozhovore s biskupom Čárskym Dr. Ivan Pietor. V pokusoch o založenie tretej strany sa pokračovalo aj v r. 1945-46, a to tak zo strany katolíkov, ako aj nár. socialistov a sociálnych demokratov. Dňa 27. mája 1945 píše biskup Škrábik arcibiskupovi Kmeťkovi list, v ktorom otvorene nadhadzuje potrebu založiť samostatnú katolícku stranu. Ako bolo jasné z pozdejších rozhovorov s arcibiskupom Kmeťkom, jeho základným postojom bolo vyčkávacie stanovisko, pretože sa ešte ani demokrati ani lidáci nevyjadrili ku základným otázkam ideového boja. Už v júli r. 1945 vyslal Kmeťko Cvinčeka do Bratislavy za Lettrichom sondovať pozičnú silu Demokratickej strany, a to jak v otázkach cirkevných, tak aj národných.

V mesiaci júni - auguste, 1945 bolo viac pokusov zo strany bývalých katolíckych politikov o nadviazanie kontaktov s českými občianskými stranami. Tománek napr. pozýval k sebe mladšiu generáciu a sondoval svoju povesť. Juriga sa taktiež ponúkol sprostredkovať spojenie s Prahou. Macháček vytváral si narýchlo hospodársku postať, aby mohol vystúpiť politicky samostatne. Hodáľ, historik, koordinoval stretania katolíckej inteligencie v Bratislave a dával sa k dispozícii. Aj dekan Pozdech naznačil biskupovi Jantauschovi, že jeho ilegálna minulosť dáva mu legalitu, akej majú máloktorí kňazi. Všetci do jedného boli vzdať hold Prahe, lidákom a národným socialistom; všetci vytriezveli a sklamaní sa z politiky stiahli.[21]

sme sa všemožne získať podporu katolíckeho duchovenstva pre spoločný boj proti fašizmu. Nadarmo. V septembri 1944 spolu so Šmidkem sme navštívili dva razy banskobystrického biskupa Dr. Škrábika... Na všetky pokusy angažovať ho na podporu Slovenského nároeného povstania, odpovedal: Cirkev sa stará o dušu človeka, o jeho večné spasenie, nemôže sa miešať do politických vecí...»

21 Mal som pozvanie navštíviť d.p. Tománka spolu s dvoma kolegami. Cestou do Karlovej Vsi sme si kládli otázky, aký konkrétny politický plán môže mať Tománek. Chce sa zavesiť na nejakú českú stranu? V debate rozviedol svoj plán v tom smere, ako by mal poverenie hovoriť za katolícku Cirkev.

V auguste r. 1945 prišiel na Slovensko Dr. Juraj Slávik z poverenia prezidenta Beneša zistiť predpoklady ku založeniu odnože národne-socialistickej strany na Slovensku.[22]
V júli 1945 vybavoval Dr. Ľudovít Obtulovič ako advokát

Neuvádzal prameň poverenia a nikto sa ho na to nepýtal, lebo sa to považovalo za vtedy bežnú floskulu. To bolo už po mojej ceste do Prahy. Opakoval som vlastné zážitky zo stretnutia sa s Dr. Ctiborom Maňanom, inž. Ábelom, Valenom, Jehličkom a nakoniec aj s Msgr. Šrámkom. Dostal som vynadané do koristníkov a bol som upozornený, aby som odkázal Slovákom — tam u Vás že «žáden slovenský národ neexistuje» a že to sa všetko musí dostať do koľají «ako to už jednou bylo». Moje úmysly hľadať porozumenie u českých občianskych strán pre spoluprácu totálne krachli. Posledným klincom do tohoto mŕtveho plánu, bolo moje stretnutie sa s priateľom zo starých dôb, v hoteli Steiner. Mal na kabáte veľkú hviezdu. Pýtam sa ho, či je komunistom. On na to: Kdepak! Tak prečo to nosíš? «Proč bych si dělal obtíže na ouřadech...» S tým som prišiel domov. Tománkovi som zo srdca radil ísť do Prahy. Mali sme dohovorené dátum stretnutia po návrate z Prahy. Volal ma telefonicky do kancelárie Dra Obtuloviča a hovorí: «Moje pôsobenie politické sa vyčerpalo touto jedinou cestou. Česi stratili cesty k nám a žiadajú, aby sme sa v krvi a v pote uchádzali o ich priazeň.»

Macháček sa domnieval, že je predurčený na politickú kariéru na Slovensku preto, lebo bol Londýnerom, členom Štátnej rady a kňazom. No, v Prahe ho obliali ľadovou vodou. Jeho nemorálny život vo Francúzsku a v Anglii ho diskvalifikoval pre akúkoľvek verejnú činnosť. Na Slovensku bol známy ako disident z národnej fronty, nespratník. To teda bola ďalšia «osobnosť» ktorú vábila doba a príležitosť.

Pozdech, člen Flóry, ostal verný DS, ale hľadal možnosti politického uplatnenia. Ako podpredseda Mestského Národného výboru cítil sa nevyužitý. Keď sa ale stal predsedom bratislavskej Cirkevnej obce, zamestnal sa starosťami, ktoré ho uveličovali v reprezentácii. Počas zavretia v Leopoldove trpel ťažkou cukrovkou a ťažkal si na mnohých oltárnych bratov. Výskumnú cestu do Prahy podnikol aj historik Juraj Hodál, s ktorým pohovory boli síce učené, ale absolútne nepraktické. Jeho snahu po spolupráci s lidákmi vyliečila návšteva v Olomouci, kde prednášal na Bohosloveckom učilišti Sv. Cyrila a Metoda. «Len kapituláciu príjmu, žiadne partnerstvo», to boli jeho posledné slová v kategórii politických ambícií.

22 Na doporučenie Dr. Antona Štefáneka, zavolal ma asi v polovici augusta r. 1945 Dr. Juraj Slávik do hotela Carlton v Bratislave na priateľský pohovor, o politickej situácii na Slovensku.Mimo iného predložil mi otázku, aké sú predpoklady na založenie odbočky národne-socialistickej strany na Slovensku. Už samotnú otázku som považoval za nereálnu, preto som na ňu odpovedal v tom zmysle, že tento import z Čiech nenájde na Slovensku konzumentov. Slováci to budú považovať za Benešovu provokáciu a za

katolíckej Cirkvi kauzu Vojtaššák u Dr. Lettricha. Pri návšteve došlo k rozhovorom o širšej národnej a politickej problematike, pri čom načaté otázky žiadali si hlbší rozbor a teda aj pokračovanie v diskusiách. Toto bol začiatok pravidelných kontaktov medzi Dr. Lettrichom a Dr. Obtulovičom, z ktorých sa neskôr vyvinul oficiálny kanál vzájomných informácií medzi DS a katolíckou Cirkvou.[23]

Vedenie Demokratickej strany bolo agrárne, opieralo sa o bývalú voličskú silu, ale výsledky volieb do Národných výborov ukázali, že toto zázemie nestačí prevážiť komunistické hlasy. Katolícki príslušníci agrárnej strany neprevzali povstalecký

zlomyseľnosť. Po patričnom rozbore slovenskej politickej scény Dr. Slávik sa cítil neuspokojený, preto som mu navrhol, aby sa stretol s viacerými mojimi kolegami-katolíkmi. Rozhovory viedol Dr. Obtulovič a on v podstate moje súvahy potvrdil.

Treba dodať, že Dr. Slávik sa nedal týmito stanoviskami odradiť a pokračoval v rozhovoroch jak v Bratislave, tak aj v Prahe. V Bratislave pripravoval medzitým Ing. Jozef Antošík predpoklady ku samostatnej nar. soc. strane nezávisle od paralelných akcií Dr. Šrobára, ktorý plánoval založiť pomocou Ing. Blahu a Dr. Dušana Slávika tretiu hlasistickú stranu za pomoci Beneša.

23 «Kauza Vojtaššák» bola akuzou politickou. Vojtaššák bol internovaný od 5. júna do 16. júla 1945 v Misijnom dome Božského Slova v Štiavniku a dňa 17. júla bol prevezený do väznice Krajského súdu v Bratislave. Dr. Obtulovič bol požiadaný ho zastupovať. Ako «politikum» Vojtaššák bol predstaviteľom Slovenského štátu, ako biskup a kňaz predstaviteľom katolíckej Cirkvi. Obtulovič jednal s Dr. Lettrichom o oboch kvalifikáciách a cez Dr. Viktoryho, komunistu, ináč svojho priateľa zo študentských dôb dosiahol, že Vojtaššák bol zo zdravotných príčin internovaný u mníšok na ulici Červenej armády v Bratislave. Licitácia oboch politických strán, DS a KSS o katolícke hlasy pomohla Vojtaššáka dostať späť na Spiš.

Na pokračovacích diskusiách s Dr. Lettrichom bral účasť aj pisateľ. Chcem pripomenúť prenikavú schopnosť Dr. Lettricha vidieť do problémov, ale tiež jeho slabo skrývanú nedôveru voči katolíkom. V skoro každom debatovanom probléme národného dosahu mali sme katolícke alebo evanjelícke stanovisko. Keďže evanjelické stanovisko bolo politickou atitudou a nieslo so sebou automatický nárok na celonárodné usmerňovanie, muselo dôjsť k debate o tom, aká majorita bude tuto bate o tom, aká majorita bude túto autoritu podporovať. Dr. Lettrich bol vecný, mal rád logické rozumovanie a po čase pripustil iné hľadiská. Po smutných skúsenostiach s Čechmi a komunistami, stal sa dôvernejším a slovenskejším. Po návšteve Cvinčeka v júli 1945, požiadal Dr. Obtulovičа, aby tento kontakt udržiaval.

odkaz a program bez kritiky, hlavne v oblasti krívd voči katolíckej Cirkvi. Tým sa stalo, že tam, kde bol navrhnutý za predsedu Národného výboru evanjelický člen DS, katolíci radšej volili komunistov, a kde bol navrhnutý katolík za predsedu Nár. výboru, evanjelici ho nevolili. Vtedy demokrati neboli ochotní robiť ústupky povstaleckému duchu. Riešenie hľadali najprv v Čechách, kde plánovali pritiahnuť k sebe bývalých agrárnikov a to tým, že rozšírili pôsobnosť DS aj do Čiech. Zo strany českých agrárnikov túto akciu sprostredkuvával továrnik Javůrek. Napriek tomu, že hlavným zámerom bolo vytvoriť celoštátnu stranu ako spojivo Čechov a Slovákov a súčasne volebne získať množstvo presídlených Slovákov v Sudetsku, české strany tento pokus hneď a zásadne odmietli. Z agrárnych hlasov v Čechách chceli žiť aj lidáci aj národní socialisti. Okrem toho Beneš nemal v láske DS a neželal si, aby ju posilnili české hlasy. Slovenskí komunisti v obave, že by DS takto získala na sile, sa postavili proti a to v mene ohľadu na rozdielny vývoj v Čechách a na Slovensku, a tiež z konsolidačného záujmu stavať vzťahy s Čechmi na princípe «rovný s rovným».

Časť vedúcich DS — skupina okolo majora Poláka — trvala na dôslednom povstaleckom programe, na pokračovaní boja proti klérofašistom, na ich súdení a na úzkej straníckej spolupráci s KSS. Jednanie s katolíkmi považovali za zrádzanie programu a «odkazu povstania». Tento slogan — odkaz povstania — sa uviedol do politického slovníka ako synonym spoločného postupu komunistov a demokratov v láske k Sovietom, v nenávisti proti Slovenskému štátu, klérofašistom a v úzkej spolupráci s Čechmi. Iná časť vedenia DS — Ing. Fillo, Dr. J. Ševčík — hľadala kontakt na katolíkov s poukazom, že agrárny klub v DS pestuje politický luteranizmus a karierový nepotizmus. Dr. Lettrich uspokojoval prvú skupinu vyhlasovaním bratskej a úprimnej spolupráce s komunistami a druhú skupinu chcel neutralizovať funkciami.

Komunisti sledovali neúspech DS v Čechách a u Beneša s nádejou a s kalkulovaným očakávaním, že sa im podarí DS izolovať aj u slovenského voličstva. Za tým cieľom, na jednej strane napádali DS, že hľadá voličov u ľudákov a tým zrádza «odkaz povstania», no, na druhej strane nadhadzovali biskupskému

úradu v Nitre, že je «možnosť vystúpiť so samostatnou stranou, ktorá by vyhovovala katolíckym masám tak vlastným programom, ako aj osobným obsadením».[24]

Katolíci a Tretia strana.

O politickej aktivite u katolíkov ako celku nebolo možno hovoriť až do júla 1945. Do tej doby sa len lokálne komentovali vojnové výsledky a dôsledky. Informácie o osobných a cirkevných osudoch sa sústreďovali do fár a na biskupské úrady, pretože «povojnové» postihnutie sa v podstate týkalo len katolíkov. Politicky prenasledovaní sa nemohli dovolávať oficiálnej pomoci úradov, preto hľadali ochranu a pomoc u Cirkvi. Touto cestou sa automaticky vytvorilo na biskupských úradoch ústredie informácií, štatistiky, ba aj sociálnej a právnej ochrany.

Na nenormálnosť týchto pomerov poukázali biskupi prípisom na Predsedníctvo Národnej rady. Konferenčné uzávery biskupov boli vo forme Memoranda zaslané prostredníctvom Rev. Juraja Hodála Lidovcom; tenorom týchto podaní bolo konštatovanie -ex lex- pozície Cirkvi v exekutívnom smere ako aj nedostatok právnej istoty príslušníkov Cirkvi v oblasti náboženských a politických slobôd. Jantauschovu poznámku v Memorande, že «pre nás, na Slovensku, vojna ešte neskončila» s pôžitkom komentovali Lidáci ešte v roku 1946.[25]

24 Čarnogurský, Pavol: Tretia strana. *Kultúrny život,* čís. 33, 16. aug. 1968, spomína, že v dôsledku komunistickej ponuky bisk. úradu v Nitre založiť katolícku stranu, Dr. Benuška, tajomník arcibiskupov a Dr. Vančo navštívili Novomeského a zástupcu povereníka Pavlíka v Bratislave, kde o tejto otázke rokovali podrobnejšie.

25 V júni 25 V júni 1945 boli známe tieto dáta:

Do ZSSR odvlečených okolo	3.000 občanov
Do zahraničia odišlo	6.-8.000 občanov
Civilné straty cez povstanie a po ňom	6.000 občanov
Internovaných, zaistených a zavretých	17.000 občanov
Prenasledovaných, z práce prepustených	30.000 občanov

Ku týmto odhadom denne pribúdali ďalší odvlečení ako aj nové udania a s nimi spojené nové tragédie. (Počet odvlečených do ZSSR udáva Dr. Papánek v r. 1948 dľa hlásenia Clementisa na 12.000. Viď: UN Security Council Official Records, 3rd year, 21 of May, 1948, p. 18.

Pokiaľ ide o Jantauschovu poznámku, že sa vojna na Slovensku ešte neskončila — toto bolo vyhodené na oči posl. Staškovi v júni 1946 lidákmi, keď sa usiloval získať ich podporu na obranu proti komunistickým útokom.

Keď Cvinček podával v júli 1945 správu Lettrichovi o položení katolíckej Cirkvi, požiadal ho o častejší, prostredečný kontakt s arcibiskupom Kmeťkom. Dr. Obtulovič, ktorý práve zastupoval Vojtaššáka, vítal Cvinčekom navrhnutý kontakt, a preto k jednotlivým stretaniam pripravil materiál aj širšieho politického charakteru tak, ako bol diskutovaný v úzkom kruhu priateľov. Informatívne najdôležitejšiu úlohu pre kruh katolíkov v Bratislave hral posl. Čarnogurský. Mal nezdolateľný výdrž ponavštevovať desiatky ľudí v Bratislave, Trnave, na Spiši, v Nitre, v B. Bystrici a v Prahe. Dr. Obtulovič povolával k sebe skupiny inteligencie, podľa dôvernosti a potrebnosti; sústredené informácie slúžili potom za vodítko pri jednaniach s KSS a DS ako aj neskôr v Prahe. Už pri prvom širšom stretnutí sa slov. kat. inteligencie v kancelárii Dra. Obtuloviča sa ukázalo, že za politickú aktivitu bol hlavne posl. Čarnogurský, zatiaľčo ostatní nástojili na dokončení procesu legalizácie katolíkov v postupnom jednaní s komunistami, demokratmi a Prahou. Tento názor sa opieral o správy Dr. A. Lazíka a Dr. Beňušku, že tykadlá z Prahy naznačujú možnosť jednania slov. katolíckeho kléru priamo s vládou a prezidentom.[26]

Už pri prvých stretnutiach katolíckej inteligencie v Bratislave do rozpravy sa tlačili prakticko-politické otázky. Kto vyhral vojnu v ČSR a kto na Slovensku? Ako a kým je bránený slovenský národný záujem? Položenie katolíckej Cirkvi. Cesty nového života: politickou aktivitou v lone DS alebo v samostatnej strane; vo vyčkávaní alebo v pasivite? Tieto otázky, ako sa ony nastolili v júli 1945, boli diskutované a doplňované stále až do podpísania dohody. Spodným tónom všetkých debát bola otázka perspektív konsolidácie medzinárodných vzťahov. Vzhľadom na politické vyradenie veľkej časti katolíkov z aktívneho verejného života, bolo treba brať ohľad aj na pôsobenie emigrácie, ktorá u tejto časti obyvateľstva našla prajné ucho.

26 Dr. Beňuška mal informácie od ordinárov v Čechách a na Morave, že osudy katolicizmu v novej CSR budú sa musieť riešiť trpezlivým jednaním s každou politickou stranou a až potom len ústavne. Vzhľadom na háklivú pozíciu slovenského katolicizmu doporučujú privesiť sa na tieto jednania a neísť do frontálneho útoku proti komunistom. Šrámek a Hála dali vedieť ordinárom na Morave, že jak prezident, tak aj vláda očakávajú jednanie s katolíckou Cirkvou - en bloc, t.j. po ustálení vzťahov s Vatikánom a po voľbách.

Tí katolíci, ktorí sa cítili bez politickej ochrany, začali sa hľadať a vytvárať akcie svojpomoci. Tieto spontánne akcie zaktivizovali vysokoškolskú mládež pre charitatívnu pomoc postihnutým. Členovia zakázanej Katolíckej Akcie, Spolkov katolíckej mládeže a Spolku sv. Vincenta dynamizovali internáty, ulicu a častými manifestáciami udržiavali vo verejnosti vedomie, že veľká časť Slovákov sa cíti byť zo života vyradená. Boli to študenti, čo začali s akciou pomoci internovaným, nosením balíkov jedla a šiat postihnutým rodinám, získavali advokátov pre intervencie za zaistených a ponúkali svoju vitálnosť k politickým akciám. Súbežne sa chcela zdôrazniť aj slov. katolícka inteligencia: častá návšteva kostola, manifestácie za vieru na púťach, organizovanie umeleckých omší, pozývanie priateľov na stretnutia v nedeľu popoludní, príprava vedeckých prednášok a nakoniec finančné zbierky na pomoc odkázaným. Bratislavská Cirkevná obec bola reorganizovaná. Namiesto Nemcov a Maďarov dostali sa tam Slováci a ich vplyv bol citeľný v 9 kostoloch Bratislavy naraz. Bývalý kaplán bratislavského dómu, asessor, Msgr. Aug. Hladík sa stal trojičným farárom. Jeho ohnivé intelektuálne kázne pritiahli na omšu o 10. hod. v nedeľu katolícku elitu. Po kostole sa účastníci mohli stretnúť na fare. Pozvaní boli aj evanjelici a my, katolíci sme chodili na kázne E. B. Lukáča do evanjelického kostola. Zo zbierok, katolícka inteligencia si prestavila jedno poschodie budovy za kostolom sv. Ladislava na Špitálskej ulici pre potreby Katolíckeho Klubu a Cyrilo-Metodskej reštaurácie. Sila katolíkov, aj bez politickej strany, sa prejavila v množstve, v intenzite viery a v ačpirácii na účasť vo verejnom živote.

Dňa 9 sept. 1945 vyšlo prvé číslo Katolíckych novín v novej ČSR. Formálne povolenie novín dali komunisti i demokrati, keď vyhoveli Jantauschovej žiadosti, koncipovanej začiatkom augusta a doplnenej žiadosťou o zriadenie Ústrednej katolíckej kancelárie dňa 22. augusta, 1945, na porade biskupského zboru v Bratislave. Augustové stretnutie biskupov v Bratislave zaujalo stanovisko ku kauze Vojtaššák, ako aj ku Prípisu Dra. Obtulovića ohľadne výsledkov jednania s Dr. Lettrichom o postavení katolíckej Cirkvi z hľadiska právneho. Dr. Škrábik sa stretol s Dr. Obtulovičom a informoval sa o politických akciách disidentov DS, inž. Fillu a Dr. Ševčíka, pri čom pozna-

menal, že jak Cvinček, tak aj Kempný, ktorí sa stali poslancami Dočasného Nár. zhromaždenia by mali pripraviť referát o situácii v Prahe a v DS. Uviedol, že kým Cvinček môže byť užitočný v Prahe, na Slovensku nemá nasledovníkov, zatiaľčo Kempný si ich môže stvoriť. Pokiaľ bola reč o samostatnej strane, Škrábik sa pýtal, či máme dosť ľudí, ktorí by v previerke obstáli. Stretnutie sa skončilo v dorozumení, že o ďalšom vývoji bude p. biskupa informovať Dr. Obtulovič v B. Bystrici.

V sept. 1945, inž. Fillo oznámil svojim priateľom, že hodlá vystúpiť z DS a vytvoriť tretiu stranu. Ten istý úmysel prejavil aj Ing. P. Blaho, Dr. Dušan Slávik, Dr. J. Beharka, Dr. Gašparík, Dr. Ševčík, Dr. Kempný, Dr. Bugár. Prípravy k akciám sa robili u inž. Fillu, v Katolíckej kancelárii, v Lesníckej ústredni u Dra. Kempného; v procese jednania sa ukázalo, že skupina inž. Fillu a Dr. Ševčíka mala svojich poradcov, ktorí boli bez mena, tak ako mal Dr. Kempný a Dr. Bugár. Okrem nich Ing. Blaho a Dr. Dušan Slávik cestovali po inštruktáž za Šrobárom do Prahy. V každej tejto podskupine šlo o niečo iného. Blaho-Slávik sledovali tretiu stranu centralistickú; Ing. Fillo a Dr. Ševčík, katolícku len pokiaľ šlo o voličov, ale štátne silno československú, a nakoniec Kempný-Bugár sledovali model MRP vo Francúzsku, kresťansko-sociálnu, modernú stranu, ktorá by rozšírila princíp kresťanský na sociálny a vyhla by sa konfesionálnemu zafarbeniu.

V októbri sa činnosť za novú stranu posilnila stanoviskom komunistov, ktorí podporovali rozbitie DS, a preto sľubovali hladký priebeh prijatia novej strany do Národného Frontu. Sám Vilo Široký navštívil Dr. Kempného a dušal sa, že komunisti nemajú nič proti nemu a že si zo srdca prajú s ním spolupracovať. Podobné hlášky prišli z Prahy na skupinu Blaho-Slávik. V októbri 1945 sa zišlo v Lesníckej a drevárskej ústredni u Dra Kempného 16 poslancov, medzi nimi i Cvinček. 14 poslancov sa rozhodlo odísť z DS a založiť tretiu Kresťansko-republikánsku stranu. Cvinček sa hlasovania nezúčastnil a Matrka vyhlásil, že tu bol poslaný Dr. Lettrichom na pozorovanie a že on sám je proti založeniu novej strany. Cvinček sa vyslovil, že opustiť DS je veľmi závažnou vecou a podľa mienky Ing. Blahu, Cvinček konal podľa inštrukcií arcibiskupa Dr. Kmeťku, ktorý mal

v silnej DS vidieť možnosť zachrániť cirkevné nároky politickým rokovaním so silnou DS.[27]

27 Ing. P. Blaho (Zvukový záznam z 26. 3. 1976) tvrdí, že «Cvinček od začiatku sledoval dohodu s DS; mne sa vidí (hovorí), že bol viazaný prísľubom arcibiskupovi, že v záujme Tisovho života vytvorí takú politickú konšteláciu, v ktorej by Tisov prípad bol politicky vyriešený.» Toto stanovisko, pravda je v rozpore s Kmeťkovým záujmom o založenie tretej strany, ako ho interpretoval Dr. Kempný a Dr. Bugár. (Súdna výpoveď na súdnom pokr. v máji 1948, v Procese Bugár-Kempný a spol. v Bratislave).

(Pokračovanie v budúcom čísle.)

Janko Mlynár

Neverili by ste

Deň sa mĺkvo skláňa,
horí, nebo horí,
a zvon nevyzváňa
ponad naše dvory.

Ponad dvory naše
nízko tiahnu chmáry,
vietor lístie kmáše,
čo nám zbudlo z jari.

Vietor kmáše lístie,
hádže do kaluže,
neverili by ste,
že kdes' kvitnú ruže.

Že kdes' ruže kvitnú,
o tom dobre vieme,
lež čie ruky vytnú
tŕnie z našej zeme?...

Rudolf Dilong

Brázdami vetrov

Bolesť si počína tak, ako keď brata svojho nikto nepozná.

Nože sa pozrite, včera nepozvaní, na žobrákov, dnes nepozvaných, na hostine.

Nenútene vám to hovorím, ako nenútene verím, že Boh má ešte dosť bratov, aby poznali, čo je bolesť od vlastného brata.

● ● ●

Pustovník prostred New Yorku! Poďte sa podívať.

Taký, čo žil z poľných byliniek a hľadá vo veľmeste to, čo vyumŕtvoval na sebe.

Nikto sa neprišiel naň dívať. A Boh ho tam nechal ešte dlhší čas.

● ● ●

Stojí katedrála ako pevnosť, preštrbená strelami vetrov a pohľadmi zvonku.

Kto by povedal, že dnu, v stratenom malom kúte, Boh sa usmieva! Kto by povedal!

A všetci zamračení chodia okolo.

● ● ●

Raz na ceste morom života som zaspieval priateľom. Nepočuli, jednoveršový žiaľ.

Potom som poslal za nimi do prístavov tiché piesne. Mnoho veršov.

Nakoniec som sa ich pýtal na poéziu topiacej sa lode. Ani jeden verš.

● ● ●

Zahľadený do vesmírov, šiel som svetmi. Za sprievodcu som mal Božie oko.

Hlboké veky som videl. Poslal som vám odkaz, aby ste prišli poznať, čo ja poznám.

Neprišli ste. A keď vypukla hrozná vojna, pozerali ste na ňu zdivelým ľudským okom.

Janko Mlynár

Poduška

Keď prúd šera ducha zviera
a sa po nás rozteká,
ožíva v nás silná viera,
viera v Syna človeka.
Ako ten zvuk, skrytý v zvone,
rozlieha sa v okolí,
tak pred Bohom na poklone
náš zvon srdca hlaholí.

Kto z nás večer hustým sitom
vlastnú dušu prečistí
a si vari vzdychne pritom,
že je všade neistý,
sám Boh pred príletom sníčka
podušku mu upraví,
až do rána pri ňom vyčká,
aby nikto, nikto mu ju
nevytiahol spod hlavy.

Š. Polakovič

Nad Mináčovým *Dúchaním do pahrieb*

V duchovnej samote na druhom konci sveta, kde najväčšia bieda týka sa slovenského slova, dobre mi padlo, vďaka priateľovi Dr. J. Staškovi, prečítať si Mináčove *Dúchanie do pahrieb*. Neviem, koľko rokov má Mináč. Ale na tom nezáleží. Na čom záleží je nesmierne množstvo súhlasností, ktoré prispeli k súzvučnej ozvene s jeho meditáciami nad slovenským osudom v minulosti (otázka našich dejín) a v období štúrovskom, ktoré on zachycuje cez osobu Janka Francisciho, jedného z protagonistov onoho obdobia, Gemerčana ako Mináč (Gemer dal Slovensku veľa významných dejateľov).

Ľudskosť bez hraníc, autentická slovenskosť bez výhrad, nesmierna láska k svojeti, vyznanie vlastného ztotožnenia s bytím národa tvoria vnútorný doprovod celej knihy. Zprítomnenie doby, osôb a udalostí je tak plastické, že pri čítaní sme akoby spoludejatelia a nemôžeme sa od knihy odtrhnúť, tak je všetko v nej časťou našej slovenskej duše.

Len spisovateľ, ktorý prežíva svoje bytostné puto k vlastnému národu, je duchovne uspôsobený vydať svedectvo o svojej vlastnej dejateľskej a normatívnej funkcii v národe cez opis dejov, ktoré sa hlboko dotýkali národa a osôb, ktoré boli tvorcami oných dejov. A len veľký spisovateľ mohol vyťažiť aj z ľudských slabostí veľkosť postáv našich nedávnych dejateľov. Konečne počujeme hlas, na ktorý sme čakali temer ako na prejav národnej spásy. Prešli desaťročia úzkosti nad mlčaním povolaných (teraz istotne viem, že vynúteným) byť svedomím národa a nositeľmi jeho autenticity: mŕtve ticho nad Slovenskom bolo pre nás v cudzine hurakánom, čo nám drvil duše. Bolo nám až do zúfania v očakávaní výkupného slova, čo by nás oslobodilo od starosti nad duchovnými výhľadmi do budúcna.

A to slovo prišlo z pera spisovateľa, ktorý cíti svojské korene, nezameniteľné a nepredateľné, ktoré nemôžu byť predmetom ani politických jednačiek ani partajníckej disciplíny. «Len neohnúť chrbát! Len sa nepoddať!» (s. 150). O základe

svojej knihy vydáva Mináč toto svedectvo: «Pred niekoľkými rokmi nebolo veľmi atraktívne hovoriť o národe, jeho osude, dejinách, kultúre; ba nebolo ani veľmi bezpečné. Ďalejslúžiaci feldvébli marxizmu rozširovali nozdry navyknuté na podozrenia, uspôsobené na podozrenia, tak ako je psí ňufák uspôsobený na hľadanie stopy: tu niekde človečina smrdí. Lebo národ je práve -človečina» (s. 151).

Takto môže hovoriť len ten, kto cíti svoju zodpovednosť za národ. V našom prípade za národ slovenský. Za daných okolností je to svedectvo vykupujúce.

Rieka Rimava, Kraj Gemer, Celé Slovensko (Bratislava a Levoča v časoch štúrovských), Svet (pražské barikády 1848), Daxner, Uhorská revolúcia, Slovenská zbroj, Uhorská Vendée (vraždenie) a Skladanie zbraní: koľko kapitol, toľko smutných pomníkov našich nedávnych dejín (veď čo je sto rokov v živote národa? Pamätám sa, ako môj dedo nám deťom rozprával o hurbanovcoch, ako sa im tešili v remeselníckom mestečku Chtelnici, na skok od Hlbokého: k rozrušeniu nebolo vtedy treba ani diaľkobrazu ani rozhlasu). A dôsledky prehratého slovenského povstania cítili sme ešte aj my, čo sme museli začať chodiť do maďarskej školy (kto v prestávke otvoril ústa po slovensky, toho čakal v triede trstenicový výprask a moje národné povedomie, na to sa veľmi dobre pamätám, siaha do onoho obdobia, lebo raz, keď som sa vrátil zo školy, pýtal som sa matky: «Mama, sme my Maďari?» a ona mi odpovedala: «Nie, syn môj, my sme Slováci», a tak to ostalo pre mňa navždy).

Už sám nadpis *Dúchanie do pahrieb* hovorí za celé knihy. Ak Mináč písal o Franciscim a cez Francisciho o štúrovskom povstaní nesmierne ľudským spôsobom, nadpisom knihy začal hovoriť o problémoch národa: jeho zúfale vratké trvanie už len tlelo v onom období pod popolom. Možno tu ešte rozdúchať oheň? Možno tu ešte oživiť telo národa, ktorému zobrali všetko? Jeho šľachtu a cez šľachtu jeho zem, jeho dejiny a cez dejiny jeho kontinuitu, jeho latinskú kultúru a cez kultúru jeho vizitku pred vzdelaným svetom, jeho slobodu a cez slobodu dôstojný národný život? Prinútiš svojím teplom ducha národa, aby neopustil zmeravené telo a aby čakal, čo len chvíľku, na pomoc, ktorú mu prinášal prorok Štúr so svojou družinou? («Nikdy v našich dejinách sme už nemali takú nádhernú mládež; takú

obetavú, družnú, pilnú, vedychtivú. Akoby tušili nesmiernosť bremena, jedinečnosť historickej úlohy: boli tvrdí, jednostranní a neúprosní k vlastným slabostiam», s. 59).

Ale zase len podstata knihy nie je tam.

Podstata knihy je v priznaní sa k národu a jeho nadčasovým záujmom, v hľadaní zmyslu jeho života, v námahe zobraziť tento zmysel pre súčasnú mládež a v starosti o národné dejiny.

Národ ako hodnota, ktorá dopĺňa rozmery ľudskej osoby a jej sebauskutočnenia, dvíha sa v Mináčovej knihe na miesto, ktoré mu patrí: «Ešte nikto nevymyslel príhodnejšie prostredie na spoluobcovanie ľudí, na spoločnú existenciu, na vznik kultúrnych hodnôt... Možno vychovávať celé generácie v opovrhovaní národnými hodnotami, možno bojovať celé desaťročia proti národnému povedomiu a národnej hrdosti, možno energicky vyplieniť úchylky, ba aj ich nositeľov... národ napriek všetkému ostáva» (s. 152). Národ je «prirodzený a takmer prírodný organizmus, samozrejmý ako hory a rieky, ako ľudia a sám život» (s. 151).

Mináč, vedený zdravým inštinktom umelca, približuje sa k podstate národa nástrojami intuície a prostriedkami spisovateľa, teda metaforami. Táto intuícia je zároveň prejavom jeho osobnej totožnosti s vlastnou národnou bytosťou. Bez tejto prežitej osobnej totožnosti je nemožné prenikať tak do jedinečnosti vlastného národa ako aj sa prepracovávať k základným znakom národa vôbec. Ak národný umelec je pozvaný od narodenia vyjadrovať jedinečnosť svojho národa v univerzálne platných kategóriách a súradniciach a tak tvoriť jeho kultúru, potom filozof ako spolutvorca národnej kultúry je pozvaný usilovať sa o zistenie všeobecných znakov, spoločných všetkým národom, i keď treba hneď zdôrazniť, že v prípade národa sme viac odkázaní na poznanie intuitívne než na poznanie rozkladné (diskurzívne). Preto ak Mináč hovorí na jednom mieste (s. 153), že «len s veľkým násilím na skutočnosti... sa dá existencia národov vtesnať pod spoločnú strechu, pod spoločného všeobecného menovateľa», bolo by sa mi treba rozpísať veľa o «spoločnom všeobecnom menovateli», ktorý by mal vyjadrovať podstatu národa vo všeobecnosti, lebo ak s jednej strany je pravdou, že nikomu sa nepodarilo doteraz vtesnať národ do všeobecne prijateľnej definície, s druhej strany nemožno poprieť, že určité

znaky spoločné všetkým národom, podarilo sa predsa len zistiť a tak sprístupniť aké-také racionálne porozumenie tej tajomnej skutočnosti, ktorou národy sú a ku ktorej sa možno priblížiť viac, i keď nie vyčerpávajúcim spôsobom, poznaním intuitívnym. Ale o tom som už dosť písal v knihe *Tvárou k budúcnosti.*

Ako blízko k pravde sa prepracúva Mináč vo veci podstaty národa ako takého, toho dôkazom sú tieto jeho metafory: «Vždy prichádza čas — zvyčajne je to čas úzkostí — keď ponorené rieky prerážajú na povrch, keď národ dýcha jedným dychom, zvučí jednozvučne; keď vedomie spoločného osudu je také mocné, že sa pod ním rúcajú všetky priehrady, že sa odplavujú nánosy dogiem a neskutočných hodnôt, že sa obnažujú hlbiny: v tých hlbinách je to čosi, čo spája všetkých príslušníkov národa» (s. 152).

Opakujem: «sa obnažujú hlbiny; v tých hlbinách je to čosi, čo spája všetkých príslušníkov národa». Cez tento obraz umelca sa približujeme k tajomstvu národného bytia. Ide o prúdy («ponorené rieky»), čo v hlbinách zaisťujú nezameniteľnú a postupnú totožnosť bytia národa cez stáročia a tisícročia, teda kým trvá.

Národ je v každom z nás a predsa v nikom z nás výlučne, hoci táto jeho prítomnosť pripúšťa menej i viac podľa stupňa stotožnenia sa s ním. Nie národ totiž sa stotožňuje s nami, lež my sa stotožňujeme s národom, lebo my potrebujeme jeho a nie on nás. A toto stotožnenie spočíva na živej účasti na jeho bytí a živote, na jeho trvaní v minulosti, v prítomnosti i budúcnosti, na všetkých činiteľoch, ktoré bez pričinenia našej vôle a pred naším fyzickým vznikom tvorili kolektívnu psyché (výraz je ukovaný Karlom Jungom, švajčiarskym psychológom), ktorá podmieňuje v poslednom rozbore podobnosť reakcií a národného charakteru členov národa.

Môže sa niekto diviť, že hovorím o účasti na minulosti a budúcnosti (o prítomnosti nik totiž nebude pochybovať), ale skutočnosť je taká. Každý povedomý člen národa, a v mnohom aj každý nepovedomý člen národa, sprítomňuje svojím bytím minulosť národa: fyzické a psychické znaky osôb sú sprítomnením stáročného alebo aj tisíceročného trvania národa; v jeho reči sa prejavujú uskladnené duchovné skúsenosti, nielen utrpenia a pokorenia, ale aj veľkosť a sláva dávnych vekov, nielen «múdrosti» veľkých duchov, ale aj zhustené pravidlá jednoduché-

ho ľudu; v jeho postojoch a hodnotení nachádza výraz celkový charakter národa ako duchovnej skutočnosti, ako sa ona prelieva z minulosti, od vekov do vekov. Ale nielen toto podvedomé sprítomňovanie národnej minulosti v každom z nás má byť dôkazom nášho stotožnenia s bytosťou národa: omnoho želateľnejšie a pre národ a pre jednotlivca osožnejšie je úsilie brať povedomú účasť na minulosti národa cez jej poznávanie nielen rozkladné (diskurzívne), ale aj intuitívne. Tomuto intuitívnemu poznaniu slúžia diela umelcov (maliarov, grafikov a hudobníkov), básnikov a spisovateľov, ktorí sa zamýšľajú nad obsahom národnej minulosti a dávajú porozumiteľný výraz tomuto zamysleniu. Ešte nám chýbajú umelecké zobrazenia našich dávnych i nedávnych dejín: vízie básnikov, spisovateľov, hudobníkov a maliarov. Dokedy budeme čakať na diela veľkosti diel Jána Hollého? (Jeho diela by bolo treba prepísať do terajšej slovenčiny, aby sa stali prístupnými mládeži. Andrej Žarnov začal: bude pokračovať?) Kde sú tragédie a drámy, ktoré lomcovali našou národnou bytosťou v minulosti a ktoré čakajú na umelecký výraz v súčasnosti? Na poli grafického umenia od čias Slovenskej republiky vedome zachytáva Dr. Cincík to, čo je v našom podvedomí, čo v ňom žije a derie sa na povrch. Cincík ako grafik «obnažuje hlbiny a odokrýva ponorené rieky» našej národnej totožnosti cez dlhé staročia. V jeho diele tichom, ale úporne sústavnom sa poznávame všetci ako v prejave nášho nadčasového života.

Urobili sa už ctihodné pokusy na poli hudby, ale ešte vždy čakáme na génia našej hudby, čo by odhalil hĺbky našej národnej podstaty a umiestnil ju v nesmrteľnej, univerzálne uznanej podobe, v galérii ostatných národov sveta. Je toľko tématiky, len treba ju existenčne prežiť a priznať sa k nej ako k «duši našich vlnobitiu».

Ale nielen účasť na minulosti, ale aj na budúcnosti je možná a potrebná. Všetko, čo národ na trvalých hodnotách utvára v súčasnosti je prípravou budúcnosti, chrbtovou kosťou budúceho konania a predprípravou jeho zobrazovania v najbližších desaťročiach a staročiach. Národný dnešok, ak je preplnený horúčkovitou tvorbou, je prejavom starosti o budúcnosť. To, čo spája dnes členov národa, umocniť a upevniť hodnotnými dielami kultúrnymi znamená klásť základy budúcnosti ači, aby sme

sa vrátili k obrazu Mináčovmu, znamená prispievať k poznaniu hlbín a ponorených riek.

Mináč v tejto knihe ako spisovateľ je mentorom «spoločného osudu» Slovákov. Už dávno tak nehovoril o národe spisovateľ, vynímajúc básnikov v exile a básnikov zpred r. 1945. Netreba veľa napísať, aby sa mnoho povedalo. Druhý Gemerčan pred sto rokmi, Daxner, napísal o slovenskom národe málo, ale predsa tak veľa, že sa naveky bude spomínať za svetlo myšlienok, sformulovaných jasným a presviedčavým spôsobom o živote a právach národov.

Ak národ je životná a živelná hodnota, cez sebauskutočnenie ktorej deje sa sebauskutočňovanie ľudských osôb, ktoré ho tvoria, a tak je teda nevyhnutne potrebnou časťou ich osudu, každý človek sa pýta po dejinách svojho národa. A pýta sa aj Mináč. A to za celý národ a iste v mene národa. «Naozaj vieme, odkiaľ sme vyšli? A tak veľmi nám to treba vedieť, aby sme zvedeli, čím sme a čím chceme byť.» (s. 21). A cituje Hurbana: «Národ bez vedomosti o sebe a predkoch svojich je hromádka koží otrockých» (s. 9).

V hľadaní slovenskej histórie väzí ďalší podstatný vzhľad Mináčovej knihy.

Podľa Mináča (v čom má svätú pravdu) Maďari vyárendovali nielen krajinu, ale aj jej históriu (s. 13). «Pokiaľ ide o dejiny, boli sme dokonale vyvlastnení» (s. 11). V čom však Mináč nemá pravdu ači v čom jeho postoj nemožno schváliť je akoby zúfalé zrieknutie sa «feudálnych dejín»: «Ak nemáme svoje feudálne dejiny, predsa len máme svoju minulosť, svojich predkov svoju kontinuitu» (s.15). Nemôžeme nechať maďarskému cudzincovi a votrelcovi «feudálne» dejiny, lebo aj ony patria k nášmu národnému vývinu a sú mostom k nepopierateľne slovenskej histórii Veľkej Moravy.

Je nesporným faktom, že sme nepriložili ešte ani dnes ruky k veľkému dielu vyhrabania našich dejín. Za posledných tridsať rokov mnoho sa urobilo síce na poli archeológie a slovenskej starej jazykovedy, ale na veľký sústavný výskum slovenských dejín sme sa ešte nepodobrali. Za Maďarov ani myslieť. Za prvej Č-SR ani myslieť. Za Slovenskej republiky pre neporozumenie ministra školstva zase sa len nič neurobilo (môj návrh na zriadenie Slovenského historického ústavu r. 1942

ostal u ministra školstva na stole). Po vojne neboli časy priaznivé ako sám Mináč priznáva, že písať o slovenskom národe «nebolo ani veľmi bezpečné» (s. 151). A tak sa prehajdákalo tridsať vzácnych rokov. Zodpovední ľudia naši musia si raz uvedomiť, že pre výskum slovenských dejín treba zriadiť osobitný *Slovenský historický ústav,* dotovať ho prostriedkami ako ministerstvo s veľkým počtom vedeckých pracovníkov, z ktorých jedna časť by zbierala všetky materiály a pramene, týkajúce sa našej histórie a by vydávala *Monumenta historiae Slovakiae,* a druhá časť by študovala dejiny jednotlivých dejín, mestečiek, miest, krajov, šľachtických a zemianskych rodov a vydávala by monografie. Z tisícok takýchto dôkladných monografií mohli by sa o tridsať alebo aj viac rokov napísať dejiny slovenského národa, ktoré zúfalo potrebujeme. Mnoho miestnych detailov môže prispieť ku objasneniu starých slovenských dejín, len ich treba pozbierať a analyzovať. Ako príklad spomeniem príklad z rodnej Chtelnice. V starých papieroch a na starých mapách Chtelnica je uvádzaná ako Wittencz, meno, ktoré mi šlo vždy na nervy, lebo maďaróni sa pri ňom nafukovali ako s autochtonným maďarským výrazom. Ako študenta ma zaujímali dejiny mestečka a preto som prezeral staré listiny na «mestskom» dome (medzi nimi buly s privilégiami kráľa Matyáša a Karola, ak sa dobre pamätám, druhého; kto vie, čo sa s nimi stalo?). S notárom Adamcom sme hovorili o tomto «Vitenci». Jednoho dňa mi hovorí notár: «Veď to musí byť meno potoka a «enk» je zachovalá nosovka». Náš potok sa volá «Vitek» do dnešného dňa, lebo «vyteká» priamo zo skaly v horách. V nejakých omnoho starších listinách spred 11. storočia zapísali obec ako Vitenc (namiesto Vitenk) aj s nosovkou. Nosovky zmizli po 11. storočí. Byrokrati počas storočí urobili z «Vitenc» Wittencz, «krásne» maďarské meno (!). Okrem toho sa pamätám, že jedna časť lesa dodnes sa volá «stará Chtelnica», neďaleko miesta, kde vyteká potok. Možno vykopávky na onom mieste by objasnili mnoho vecí, ktoré dnes len tušíme a želáme si vedieť, ale nevieme, či starí Chtelničania v lesoch venovali sa výrobe dehtu ako susedné Dechtice, tiež prastará obec z časov veľkomoravských, alebo «smolu» ako Smolenice». Rozhovormi so starými ľuďmi mohli by sa ešte zozbierať mnohé lokálne legendy, za ktorými je vždy kus histo-

rickej pravdy, čo sa týka dejín našich obcí. Slovenská socialistická republika ako národný štát slovenský má dejinnú zodpovednosť kultúrnu: podujať sa na veľký výskum slovenskej histórie. Urobí to? Ači ostane to zase len úlohou neznámej budúcnosti pre strach vedúcich tejto republiky, že ich budú pranierovať ako nacionalistov?

«A tak zúfalo a bezpodmienečne sme potrebovali nejaké dejiny! Kvôli iným národom ako politikum, aby sme mohli uplatňovať svoj nárok medzi inými národmi; ale aj kvôli sebe, kvôli vlastnému zmyslu, lebo sme vedeli — aspoň vtedy (t.j. za štúrovcov, poznámka Š. P.) sme to vedeli — že zmysel národa nie je v okamihu, že je uložený v čase, práve tak v minulosti ako v budúcnosti» (s. 11).

V snahe o úplné zobrazenie slovenskej národnej jedinečnosti Mináč zamýšľa sa nad zmyslom života nášho národa.

Od podmanenia Maďarmi boli sme «predmetom vojen, drancovačiek, lúpeží a represálií. Naše skutočné dejiny vystihol najpresnejšie istý richtár z Hornej Oravy v polovici 18. storočia: *Zlodej zlodejovi dvere otváral.* My sme boli ustavične doma: zlodeji prichádzali, plienili, vraždili, podpaľovali a — zanikali. A my sme ostávali. Kto spočíta, koľko ráz sme utekali do hôr, do hustých pralesov?

Kde obec stála, už je popol, spomínal náš richtár. *Bol veľký hlad, ľud padal ako muchy, z celej obce nezostalo viac od päťdesiatich hláv.* Áno, na púšť obrátili sa bujné naše nivy. Koľko ráz sa tak obracali na púšť? Kto to spočíta? Ako ten ľud môj úbohý toľké len unášať stačí?... Ako sa to stalo, že sme pretrvali? Ako sa stalo, že existujeme napriek takzvaným dejinám?

Začali sme nové domy stavať, odpovedá (akoby odpovedal) onen richtár. *Na tomto mieste, kde teraz stojí dedina, vtedy bol hustý les: kde kto sťal drevo, tam si dom postavil...*

To je prostý pátos znovuzrodenia. Ľudia padali ako muchy, ale znovu vstávali a stavali nové domy, nové dejiny, novú krajinu. Vždy znovu a znovu. Vytrvalosť, stálosť, samozrejmosť a všadeprítomnosť tejto sily, to je základná odpoveď na základnú otázku. To je — ak chcete — poézia našich dejín... Nestáli sme stále pevne: ale vždy znovu sme vstávali... Poddajnosť, z ktorej nás mnohí upodozrievali a z ktorej sa niekedy upodo-

zrievame aj sami, je prejavom tejto vytrvalej, tichej, a predsa vzdorujúcej sily; to je múdrosť prinesená z dejín, ustavičná prítomnosť skúsenosti» (s. 16, 17, 18).

A Mináč naznačuje aj zdôvodnenie jestvovania nášho národa. «Národ má svoj vlastný zmysel, svoju vlastnú túžbu po dokonalosti, svoje vlastné cesty k nej... Naša túžba po dokonalosti volá sa spravodlivosť... Naše novodobé dejiny sú ustavičným domáhaním sa, dožadovaním spravodlivosti; a približovaním sa k nej. Je to cesta — samý výmoľ, samá okľuka a zákľuka, zákľuková jama; malý národ prechádza ustavične strminami, je zvieraný a zmietaný, blúdi, stráca cestu a znovu ju nachádza: sám v húšti veľkej hory. Popolvár a zakliata princezná; medené, železné a sklené vrchy; lopota u cudzích obrov; sebavykúpenie skrz dobrotu, vnútornú čistotu a spravodlivosť: Pamodaj šťastia, lavička! V ľudovej slovesnosti je obsiahnutý mýtus našej cesty; je to to, čo bolo, ale aj to, čo sa ešte len stane, čo sa musí stať: proroctvo» (s. 153, 154).

Metafora za metaforou, ale len cez ňu priblíženie sa k samému jadru otázok, ktoré nás všetkých pália pre nespravodlivosti, popáchané a ďalej páchané na našom národe.

«Zmysel národa je aj v súvzťažnosti s inými národami, s ktorými tvorí dielo civilizácie. Tak ako individuálny človek nemá plného zmyslu bez nekonečného množstva vzťahov k ostatným ľuďom..., tak ho nemá ani národ... V našej prvej a najzákladnašej Magne charte slovenský národ «národy uhorskie ku rovnosti a bratimstvu privoláva...» A Štúr: «Dovoľte národom, aby boli slobodné: to bude pýcha ľudstva...» (s. 154).

Preto «stať sa Slovákom, úplným Slovákom znamená stať sa bratom všetkých ľudí; taký je aj vznešený odkaz našich dejín. Nemáme takmer nič okrem svojej túžby po spravodlivosti. Božechráň, aby sme spôsobili krivdu, zabudnúc na krivdy vlastné. V tej chvíli by sme stratili svoju vnútornú opodstatnenosť, svoj najvnútornejší zmysel...» (s. 155).

«Nie moc, ktorá je pominuteľná, ale duch ktorý trvá: to je naša cesta, náš zmysel, náš osud» (s. 155).

I keď v ďalšej analýze prišli by sme ku uzáveru, že tento smäd náš po spravodlivosti je smädom po uskutočnení všetkých predpokladov ku plneniu národného poslania, ktoré spočíva v tvorení kultúry ako predpokladu mravného vzrastu ľudských osôb,

ako som na to dostatočne poukázal v knihe *Tvárou k budúcnosti,* predsa len Mináčov prístup k tejto problematike je hodný plného nášho obdivu ako aj súhlasu. Škoda, preškoda, že som nemal v rukách knihu Mináčovu, keď som písal o týchto otázkach: bol by som mohol venovať väčšiu pozornosť Mináčovým pozoruhodným ideám. Ale ak dá Boh, urobím tak vo *Vidinách o slovenskom národe,* ktoré mám na mysli.

Veľká súhlasnosť medzi *Dúchaním do pahrieb* a *Tvárou k budúcnosti* je aj v otázke spolunažívania národov v najbližšej budúcnosti. Pre Mináča «cesta k jednote sveta vedie len cez potvrdenie osobitosti» (s. 154). «Prekonávanie národných obmedzení sa môže uskutočniť len prehlbovaním národného povedomia, nie jeho potlačením» (s. 154-155).

Inými slovami: toto je téza nášho slovenského humanizmu, ktorému po prvý raz dal kategorický výraz Ľ. Štúr. Jeho podstatou je: dať *všetkým* národom sveta *všetky* predpoklady ku duchovnému rozvoju, aby sa tak *všetky* národy mohli zúčastňovať na tvorení duchovosti sveta. Nie potláčať národnosti, ako sa to ešte aj dnes deje v Španielsku, Francúzsku, Južnej Amerike a inde na svete, lež priznať plné práva i tým najmenším národom, lebo aj ony sú obrazom Božej dokonalosti, ako sa vyjadruje Solženicyn. Cesta k jednote sveta ide cez atomizáciu sveta. Vlastné vyžívanie sa v národných dimenziách musí byť doprovodom rešpektovania iných, ktorí sú našimi bratmi v ľudstve.

A čo sa týka tých výmoľov a výmoľových jám a hľadania ciest, tých je veru neúrekom v našej novodobej histórii a všetky majú svoje meno: Žjadosti (Lipt. sv. Mikuláš), Povstanie 1848, Memorandum, voľby v Uhorsku, Černová, Pittsburgh, Martinská deklarácia, vstup do vlády, vacuum iuris, čistka v Matici (1932), Zjazd mládeže v Trenč. Tepliciach (1933), nitrianske oslavy, Žilinská dohoda, 14. marec, Piešťanský zjazd mládeže (1945), Košická dohoda (1945), Slovenská socialistická republika, jej pomalé odbúravanie a umlčanie slovenských národohospodárov, kde sme teraz, to všetko sú stanice, ktorých spoločný menovateľ je len jeden: túžba po spravodlivosti, po samospráve a po samostatnosti. Dnes sme zase sotení dozadu.

Niet sa čo diviť (o tom sme vonku ani nevedeli), že «v povedomí, najmä v povedomí mladej inteligencie, pracuje strach, že neznačíme nič a nič nebudeme nikdy značiť» (s. 20).

Mináč prejavuje svoju ustarostenosť (akoby aj nie, ak mu leží osud národa na srdci!) o slovenskú mládež. «Náš skutočný a dôvodný smútok je obsiahnutý v niekoľkých slovách: Keď sa junač roztratí. Najživotaschopnejší, najnadanejší, teda kultúrotvorní členovia národného kolektívu sa stratili na «chlebovej postati... Večne vyháňaní zo svojej vlastnej krajiny, z kolónie v srdci Európy...»

«Junač sa roztráca i naďalej, ibaže sa roztráca ináč. Naše sebavedomie, naša hrdosť — pokiaľ existuje — nemá nijaký obsah» (s. 20).

Je veľmi bolestné zamyslieť sa nad týmito slovami.

Ale pochopiteľné. Ak mládež cíti, že iný za ňu a v jej mene rozhoduje o celom národe, isteže sa jej musí zmocňovať strach, že neznačíme nič. Liek na to je: treba si vynútiť plné fungovanie všetkých orgánov Slovenskej socialistickej republiky a tak mládež dostane cieľ byť zodpovednou za osud národa cez vlastnú štátnosť.

Aj malý národ môže mať veľké meno vo svete. Mináč spomína staré národy: Sumerov, Egypťanov, Grékov, Maya. Tieto národy ani zďaleka neboli tak početné, ako sú dnes Slováci. Okrem toho: čo povedať o Nóroch, Švédoch, Fínoch?

Okrem toho: v našom národe driemu vypočinuté sily, ktoré len čakajú na chvíľu plného rozvitku. Podmienka toho má len jedno meno: vlastný štát.

«Len neohnúť chrbát! Len sa nepoddať» (s. 150).

Ak kedysi si Maďari vyárendovali slobodu pre seba (s. 58), dnes české ústredné vládne orgány vyárendovali pre seba rozhodovanie o slovenskom hospodárstve, o slovenskom zahraničnom obchode, o štátnej propagande v zahraničí vedenej tak, aby sa o slovenskom národe podľa možnosti v zahraničnej tlači len málo hovorilo a keď to už musí byť, tak to len veľmi skromne a takým spôsobom, aby sa slovenské meno stratilo pod návalom «československým», od ktorého pre cudzinca ku «českému» niet nijakej vzdialenosti. Teda ďalej sme oberaní o svoju národnú totožnosť. Len iným spôsobom, prefíkanejším. Veru: «Vybrali sme si jeden z najkrajších kútov na tejto planéte: ale sme skutoční a ustaviční vyhnanci vlastnej zeme» (s. 135).

Ale na to je liek. Vynútiť si priznanie, aby sa na náš národný preukaz zapisovalo pred svetom všetko, čo je výsledkom sloven-

skej práce a slovenského umu po každej stránke, a aby nás nik neobieral o výsledky našej tvorivosti a schopnosti.

Ak máme právo na národnú hrdosť, tak musíme si vynútiť, aby toto právo bolo rešpektované na tých poliach, kde slovenská schopnosť prináša výsledky celosvetovej úrovne, a aby svet bol informovaný o týchto výsledkoch ako slovenských.

Máme Slovenskú socialistickú republiku. Jej poslaním je byť predovšetkým v službách slovenského národa. Teda ak Welši a Škóti môžu hrať s Angličanmi «medzinárodné» futbalové zápasy, prečo by Slováci nemohli hrať medzinárodné zápasy s Čechmi, Angličanmi a Škótmi? A to tým viac, že jestvuje Slovenská socialistická republika, kým welšský a škótsky štát dosiaľ neexistujú? Prečo sme si dali ukradnúť slovenské olympijské víťazstvá?

Prečo sa dávame ukracovať v propagande turistickej a obchodnej na medzinárodnom poli?

Prečo náš folklór ešte stále ide (alebo aspoň veľmi často) pod cudzím menom, kde sa stráca naša slovenská národná totožnosť?

Prečo o slovenskom národnom hospodárstve (o plánovaní, priemysle a zahraničnom obchode) rozhodujú cudzie, národu nášmu neprajné sily? Len si pripomeňme, že českí komunisti sledujú doslova úpravy, vydané Benešovou stranou na ovládanie Slovenska. Tieto tajné úpravy boli uverejnené v bratislavskej Pravde r. 1968.

Prvou podmienkou zdarnej národnej histórie je mať vo vlastných rukách rozhodovanie nad všetkými rezortami vlastného národného života a nie len nad jeho bezvýznamnými príveskami. Len takto naše sebavedomie, naša hrdosť dostanú obsah, lebo sa staneme dejateľmi, podmetami vlastného života, na čo je viazaná zodpovednosť za vlastný osud. Len takto naša mládež prestane mať strach, že nebudeme nikdy nič. Ako ťažké kladivo tu udierajú Mináčove slová: «Nie moc, ktorá je pominuteľná, ale duch, ktorý trvá: to je naša cesta, náš zmysel, náš osud» (s. 155). Náš duch vypočinutý môže stvoriť diela univerzálnej hodnoty a tým si vybrať svoju účasť na svetovej kultúre: takto, hoci početne pomerne malí budeme veľkí ako iné početne malé národy. Len svojím duchom môžeme presvedčiť ľudstvo, že naše jestvovanie má zmysel: zapĺňať jeho útvormi priestor, ktorý nám dal Boh za naše sídlisko.

Leopold Staff

Zvony

Zvony som skrýval v hĺbke pŕs,
ponuré, hrozné, hluché zvony,
spiace jak v pustej zvonici
tam kdesi v šere pod pylóny,
úzkostne bdel som nad ich snom,
bo v srdci bolo plno ľaku,
že prebudí sa spiaci bronz
s uragánovým echom jaku.
Úzkostne bdel som nad ich snom
tlačiacim ako klenba trámov,
bo ľúbil som ten snivý čar
opustených a šerých chrámov.

Ó duša, prečo si v tú noc,
keď žiara tvojich svätýň zhasla,
zúfalstvom svojich zhorklých úst
temravou nebies zrazu striasla?
Oslepli bledé oči hviezd
polynkom tvojej žravej sliny
a zrazu slepý strach i des
zamrazil celý obzor siný.
Ó v krvavú tú strašnú noc
prebudili sa zvony zo sna
a v priepasť bezhraničných sfér
búrava zhúkla neúprosná.

Z bezdna, kde ležal hluchý mrak
dunivý hukot povstal razom,
zdvihlo sa tisíc holých rúk
k zvonom a siahlo ku povrazom,
i rozpútal sa búrny des,
striasajúc údmi, bijúc pery,
i ruval, trhal, sťaby chcel

rozdrúzgať vzmachom všetky sféry.
Pekelný bes ten desných rúk
umára trýzňou žravej muky, —
ó neúnavné, večité,
tisíce nahé, mocné ruky.

Rozkolembané v hrozný ston
šialeným rykom hučia zvony,
zlovestný lament strašných hrôz,
zúfalý vysk a kruté stony,
škrtiaci číha vôkol strach,
plamenné blesky z chmúr sa valia,
do veží bijú vztýčených,
v ohnivý plášť sa mraky halia.
Rúhavých žalôb vzbura, hnev,
škrtených starcov ťažké skony,
rozkolembané v hrozný ston
šialeným rykom hučia zvony.

Rozkolembané v hrozný ston
šialeným rykom zvony hučia
a všetky stony spiežnych pľúc
oťažklé krvou búre zvučia.
Parí sa krv a mrzký kal
šírinou ako vlna bije,
siahajúc mi až k lemu úst
akoby chladné, slizké zmije.
Za ranou rana tvárou špie,
dobité líca bôľom skučia,
rozkolembané v hrozný ston
šialeným rykom zvony hučia.

Ó zvony, zvony, zvonov zvuk,
ovzdušia každý útly atóm
zmenil sa v romoniaci zvon,
žaloby búšiac vo svet mlatom.

S atómom atóm buráca,
šialenstvo v každom hrome ková
a vreskom tisícerých ech
s pľuhavým rykom hučí znova.
Z každého zvona hučí hrom,
z každého tvaru krv už syčí,
zuk, reťaz ťažkých zvonov, ston,
kruh zvonov, hukot v bezhraničí.

Zvonom sa celý vesmír stal
a ja som srdcom toho zvona,
mohutné jeho okraje
zovreli svety prostred lona,
zapätý v ruch a búrny beh
v rozmachu ženie ponad mračná,
zmieta sa, strie i rúti zas,
kolíska moja hrôzostrašná.
Ja, srdce zvona, prízrak hrôz,
v šialenom strachu skrepenelom
o stojazyčnú tvrdú spiež
zakrvavelým bijem telom.

Uháňam krídlom blýskavíc,
horí mi tvár a dych už kruší,
povetrím ženiem ako hrom
a holá hruď mi o zvon búši.
Hlušivý hukot, divý bôľ,
spiež ma už drví hranou smrti,
víchrom sa valím pospiatky
a syčí vzduch a dych mi škrtí,
povetrím ženiem ako hrom,
boľavé líca o zvon zvonia,
hlušivý rukot, strašný bôľ,
zaschnuté rany krv mi ronia.

Zráňané telo krvou špie,

korále čiernej krvi plynú
cez chaotický hluk a var,
šialenú, besnú priehlbinu,
v mrákavách strašné blesky strú,
akoby na hru rozžiarené
blýskali oči krvou v tme
zo starých lebiek vylúpené.
I bežím, bijem do zvona,
ten prízrak slepých očí mrazí,
a zvoní tisíc holých rúk,
slobodných, bez pút, bez reťazí.

Rozkolembané v hrozný ston
šialeným rykom hučia zvony,
zlovestný lament strašných hrôz,
zúfalý vysk a kruté stony,
škrtiaci číha vôkol strach,
plamenné blesky z chmúr sa valia,
do veží bijú vztýčených,
v ohnivý plášť sa mraky halia.
Rúhavých žalôb vzbura, hnev,
škrtených starcov ťažké skony,
rozkolembané v hrozný ston
šialeným rykom hučia zvony.

Z poľského *A. Žarnov*

Jozef G. Cincík

Postrehy o vývoji knižného drevorytu v tradícii*

Tlačiarsky drevorez, rukou rezaný štoček a ilustrácia svojím pôvodom nie je vyslovene a rýdzo ľudovým produktom. Správne to naznačuje už v názve svojej knihy autorka S. Kovačevičová, ktorá svoje dielo primerane venovala pamiatke tragicky zahynulej a pracovitej historičke umenia a učiteľke dr. Alžbete Güntherovej-Mayerovej. Je zrejmé, že autorka chce poukázať na ďalšiu a obmenlivú grafickú funkciu a osudy drevorezových vyobrazení alebo obrázkov, na ich zľudovenie do istej miery v tlači a v literatúre populárnej, a tak aj «v ľudovej tradícii», časove neskoršie.

Pri vzniku a najčastejšie drevorez ako výtvarný artefakt grafika z povolania vizuálne ilustruje, doplňuje, symbolizuje alebo alegorizuje — rozmnožovanou kresbou dopovie — samotný kontext a zámer knihy a tlačiva. Grafikom rezbárom, alebo aj rytcom, bol nožom, dlátom tvorený ako organicky súvisiaca grafická časť knihy, ba aj sadzby, a takto sa pôvodne viaže k obsahu literatúry, diela, ktoré doprevádza alebo vizuálne ozrejmuje.

K zhotoveniu starých drevorezových ilustrácií knižných boli povolávaní najmä dobrí kresliči-umelci po zavedení knihtlače, ihneď po ručných iluminátoroch stredovekých skriptórií.

Vyžadovalo to zaiste osobitné publikačné výdavky tak zo strany tlačiara-vydavateľa, ako i autora. Investícia do štočkov, rezaných rukou do dosák predovšetkým nemajetnými ale horlivými putovnými tlačiarmi, alebo zo strany skromných miestnych tlačiarničiek, bola by bývala neúmerne veľká, neúnosná pre každodenné tlačené dielo. Preto sa tlačiarne kupovali aj predávali so starými, zachovanými tlačiarskými drevorezmi, doskami a štočkami, ktoré predstavovali aj istý majetok a nákladne získané ilustračné materiálie, počínajúce od dekoratívnych iniciálok až po koncovky (t.j. «cul-de-lampe») alebo rámujúce obruby, skladané z prvkov ornamentiky všakového druhu a slohu, vyrezávanej do klátikov dreva.

Knižné ilustračné drevorezy mali svoje osudy podobné tým, ktorým slúžili, t.j. knihám. Prekračovali hranice vzdialených krajín. Takéto putovanie a dovoz, alebo odovzdávanie starých a prvotných dre-

*SOŇA KOVAČEVIČOVÁ, *Knižný drevorez v ľudovej tradícii.* Bratislava (Tatran) 1975, 220 str. a ilustrácie. Ruské a nemecké resumé. Graficky upravil Ivan J. Kovačevič.

vorezových dosiek a štočkov, ich prienik i húževnaté opakovanie ich tlače, má aj na Slovensku vyše 400-ročnú vývojovú cestu.

Prvý drevorezový štoček, ostrým nožom a proti vlasu dreveného klátika rezaný, — podľa dosavádneho zistenia — bol dovezený na Slovensko a použitý v knižnej tlači putovným tlačiarom Gallusom Husárom v Komjaticiach a Šintave okolo roku 1573. Je to tlačiarsky znak aldovianskeho typu benátskeho. Predstavuje alegorický motív kotvy, ktorú z obidvoch strán držia ruky, vynárajúce sa z kumulusových oblakov a kotva samotná je hadovite prepletená povrazcom, alebo s najasneným hadom. Pôvody cesty, kým spomenutý signet Husára prišiel do Komjatíc, boli veľmi ďaleké. Námetove drevorez sledoval renesančný vzor taliansky, bol používaný vo Francúzsku v chýrnej tlačiarni Jeana Crespina a Eustácha Vignona, odkiaľ ho zasa získal tlačiar Rafael Hoffthaler do Viedne. A zasa cez styky Husára s Hoffthalerom bol zaopatrený a použitý na Slovensku pri tlačení ako vstupný obrázok Postilly tlačenej pod ochranou protestantského zemepána v Komjaticiach.

Tiež cez Viedeň «Dunajskou cestou» a takmer súčasne s písmami a tlačiarňou odkúpenou od jezuitov biskupom M. Telegdim pre Trnavu prišiel ďalší drevorez. Roku 1575 ozdobil prvotlačovú titulnú stranu pravidiel Mariánskej kongregácie. V tomto prípade ide o figurálnu vignetku mariánsku. Rezbár nožom jednoduchými obrysmi a skromným čiarkovaním napodobil tabuľové maľby renesančných severotalianskych Madón s dieťaťom — poprsie v polkruhovom výklenku — v rámci sadzby písmen veneciánskej kurzívy aj s klasickými rímskymi kapitálkami.

No ešte pred obidvoma spomenutými prípadmi použitia dovezených drevorezov pre knihtlač Ján Bakalár-Štetina, prvý známy tlačiar slovenského pôvodu, vyučený na univerzite v Krakove, pred rokom 1500 dáva si rezať drevorezové ilustrácie, dokonca ešte s archaizujúcimi črtami juhonemeckej goticko-renesančnej vkusovosti. Prejdúc do Plzne okolo roku 1510, užíva aj drevorezovú značku svojej tlačiarne. Značka bola zrejme inšpirovaná erbami užívanými v heraldike zemianstva stredného Slovenska, na ktorých sa tri kopce často objavujú. Signetka Bakalára-Štetinu je heraldický štít, na ktorom z troch vŕškov vyrastajú tri srdcovité lístky na priamych steblách, lipové štylizované lístky (snáď narážka na jeho liptovský pôvod). Tento znak najstaršieho slovenského tlačiara svojho času sme upravili za znak matičnej tlačiarne Neografie v Turčianskom Sv. Martine počas druhej svetovej vojny, čo pri takejto príležitosti, hovoriac o tradíciách v grafike a typografii, teraz zaznamenávame.

Počiatkami ilustrovania kníh drevorezmi neskoro gotického a

renesančného tvarovania kládli sa už súčasné základy k zľudoveniu prvých, mechanicky rozmnožovaných ilustrácií a obrázkov knihtlače a letákovej — a neskoršie aj «grošovej» — písomnosti popularizačnej na Slovensku až takmer do polovice 19. storočia. Hoci staré, dedené a zachované štočky drevorezov dostávali sa do kníh v inom významovom kontexte alebo slúžili len graficko-ozdobným cieľom novších dobových kompozičných úprav knižnej grafiky, ako uvidíme neskoršie.

Prvopočiatočné ilustračné drevorezy, doštičky-štočky stredoveké po použití na stránkach náboženských, cestopisných, dobrodružných, románových, ďalej mravokárnych, humoristických i kalendárových kníh a pamfletov, t.j. aj jarmočne-kramárskych pesničiek,— ba aj z hracích karát —, dostali sa do priečinkov alebo pod prach na policiach tlačiarní. Pozabúdané, neopatrované, zväčša na nerezanej strane stali sa aj obeťou črvotočov, zničili sa i mnohé sa stratili.

Ale aj po desaťročiach a neskoršie aj po storočí dobová tlačiarska súra, nový grafický vkus ozdobný a slohovosť zmenená poobjavovala staré drevorezbové klátiky a doštičky tlačiarov renesancie a staršieho baroka. Tlačiar znepokojený zvýšenou požiadavkou ozdobnejšej tlače, po skúmavom pohľade na obťah kompozície titulného odstavca, zarážkového a krajšieho vstupného odstavca, tou «prázdnotou volajúcou» pod niekoľkými riadkami strany, bol nútený nájsť akúsi «výplň», hoci len «na ozdobu».

Vtedy sa tlačiar-kompozitor začal hrabať na zanedbaných, zaprášených policiach alebo v priečinkoch a zabudnutých drevorezoch; čo by sa tak na uzavretie formy «hodilo», čiste kompozične graficky?

V 18. až 19. storočí už ani nehľadel na námet, scénu, obsahovú vhodnosť vyobrazenia na drevorezovom štočku, zvažoval len graficko-výrazovú silu obrázka. Či sa on akosi zladí so sádzaným písmom, textom, zývajúcou zvyšnou plochou strany a «zlatorezovou proporciou» grafickej stavby. A počas panujúceho slohu baroka, klasicizmu, empíru a podobne, ani renesančná alebo dokonca gotizujúca štylizácia a tieňovacia šrafatúra na starej ilustračnej doštičke mu nezavadzala.

Staromódne drevorezy boli dobove prehodnotené, ich vizuálna edičnosť pod tlakom novej vkusovosti na stránkach kníh a tlače dostala poslanie až čisto ozdobne kompozičné, iný význam a značenie rozdielne od ich pôvodného ilustračného poslania. Stali sa miesto ilustrácie textovej časti ozdobnými čelnými vignetkami na titule alebo začiatku knihy, výplňou medzi záhlaviami alebo uzáverovým ozdobným obrazom, t.j. typografickou koncovkou na strane, kde nebolo viac textu, ako 4-5 riadkov sádzaných. A preto aj o 2-3 sotoročia neskoršie nemajetnejší tlačiar ochotne odkupuje tlačiarničku od «novomódne» sa zariaďujúcej staršej tlačiarne aj so starými ilustračnými drevorezmi v

nádeji, že v ich hŕbe vyloví také kúsky, ktoré v zmysle novšej, napr. barokizujúcej grafickej slohovosti a ozdobníctva tlačí, môže kompozične ako výplnkový materiál použiť. Použije ho bez akéhokoľvek významového alebo vnútorného súvisu s textovým obsahom alebo zámermi samého tlačiva.

Takto znovu použité drevorezy prestávajú byť organickými ilustráciami tlačeného slova, nestupňujú vizuálne alebo neosvetľujú fabulu knihy. Pod vtipnou rukou komponujúceho sadzača napr. popisný drevorez ilustrujúci byliny, kvetinku v prvých herbároch 16.-17. storočia v grafickej kompozícii tlačiara 18.-19. storočia, ovplyvneného dobovým slohom «Luisézu» alebo empíru a romatizmu je prisadený ako koncovkový kompozičný uzáver ľúbostného románu. Popisný drevorez kvetinky z renesančného hebára o dvesto rokov neskoršie sa práve tak«dobre hodí» na uzavretie jarmočnej piesne vytlačenej pre kramára o aktuálnej, rozchýrenej romantickej tragédii milencov. Čo je ale lepší prípad prehodnotenia starej hodnoty drevorezových ilustrácií na ich cestách v ľudovej tradícii a napokon k zľudoveniu.

Čudnejší je však osud a zástoj tých starých drevorezových ilustrácií, ktoré voľakedy pred storočiami súladne boli určené «na dopovedanie» noviel Fortunáta, Meluzíny, Štilfrída, Ioviána, osudov Izoldy a Tristána, Brigity, Krásnej Iľky alebo iných «grošových» románov a mravokárnych a rozmarných bájok Ezopa, Eulenšpígla, Ildegerta, «v nešťastí šťastného Angličana», ba aj Fausta.

Objavujú sa znova ako drevorezy, ktoré stratili svoju pôvodnú významovú súvislosť, na stránkach kalendárov, šľabikárov a pod.

Hrajú už len úlohu graficko-výplňovú pre kompozitora tlačiarskej formy. Ak sú staré štočky drevorezov na rozpadnutie a poškodené po dlhodobom používaní, z ich odtlačkov sú rezané znovu ponášky, hoci zhruba a v «zrkadlovom zmysle».

V oblasti tlačiarní západného Slovenska, banských miest a obchodných stredísk Spiša i Šariša aj Kovačevičová v súpise drevorezov a ich zachovaných obťahov zisťuje predlohy nanovo rezaných dosiek renesančno-barokového pôvodu, v zásobách starých tlačiarní na Slovensku, hoci rukami neumelými.

Zásoba štočkov takéhoto druhu je napr. pozoruhodná v zbierke tlačiarne rodiny Škarnicľovcov zo Skalice, nazhromaždených počas 170 ročnej činnosti týchto tlačiarov. Mnohé až renesančné staršie štočky dostali sa prostred 18. storočia odkúpením z Moravy zo zásob dosiek 16. storočia, zachovaných v Güntherovej tlačiarni v Prostějove, ba až kníh, vydávaných Melantrichom. V takýchto prípadoch, po stratení súvisu s knižnými organizmami pôvodnými, drevorezy určené na ilustrovanie katechizmov, náboženských kníh naraz v 19 storočí vystupujú spoločne v tlačených publikáciách v spoločnosti štočkov a obrázkov — ako sa teraz zisťuje — pôvodne sprevádzajúcich fabule ľúbostných alebo rytierskych noviel, rozprávok a legiend. Hospodárnosť a zvýšené požiadavky po rozšírení tlačeného slova, smerom k bohatšej výzdobe a ošateniu knihy a publikácií, a to bez ďalších zvýšených výdavkov pre ilustrácie nové, pritlačili aj tlačiarne. Došlo k ozdobnejším kompozíciám v knihách, hoci s poznášanými drevorezmi. Účinkovali na zrak, akoby *per se* a ako pomôcky grafického dotvorenia publikácie, napriek ich heterogenite nielen pôvodom ale i rázom kresby a váhou grafickej šrafatúry.

Obľúbené a preto používaním rýchlo zodraté dosky v núdzi si aj sám tlačiar reže alebo dá rezať znovu svojim pomocníkom alebo podnikavým najbližším miestnym rezbárom. Hoci pri práci sledujú starý odtlačok, výsledok je takmer schématické tvarovanie, ktorého účinok je blízky umeniu primitívnych alebo insitných kresličov a maliarov. Kresba i čiarkové tónovanie zhrubozrneli, sploštili, len silueta tvarov zachraňuje neraz vizuálnu čitateľnosť figúr. Ide o nedostatočnú šrafatúru a diferenciáciu dotýkajúcich alebo prekrývajúcich prvkov obrazu-ilustrácie. K takejto insitnosti nadšených grafických drevorezcov (na rozdiel od drevorezbárov sochárskych) nesie sa už okolo roku 1679 séria 152 ilustrácií rezaných (a čiastočne už rytých), ktorými v Prešove pedagóg a amatér drevorezec-ilustrátor Jonáš Bubenka vyzdobil *Orbis Pictus* Jána A. Komenského.

Ale zjednodušovania rukami neumelými odborníkovi a sledovateľovi vývoja grafického umenia, nie sú v stave úplne zakryť cestu k pravzorom

ilustrácií až po ich, často stredoveké, ikonografické pramene a predlohy. Sledujúc ich cesty k zľudovelosti, väčšinou sme vedení či už na juh do dielní jasnej lineárnosti a obrysovosti talianskych drevorezcov-grafikov Benátok, Padovy alebo Bologne i Ríma, alebo pátrajúc, sme nútení kráčať na západ do tlačiarskych oblastí Norimberka, Augšburgu a dokonca — ako sme videli — až do Francúzska a Holandska. Cesty súvisiace s prúdením zásob písma pre tlačiarne na Slovensku sú aj prvými cestami sledovania a provnávania figurálnej a ilustračnej starej knižnej grafiky. S písmom fraktúry alebo «švabachu» prichodia štočky a predlohy zo Západu a s kurzívou a románou pismárov zasa z adriatického juhu. A nakoniec v obmenách drevorezových objavia sa na stranách populárnej literatúry hoci len ako anachronické, ale dobovému vkusu vyhovujúce a text len čisto graficky a ozdobne doprevádzajúce kompozičné prvky.

Púťové náboženské obrázky, reprodukcie votívnych obrazov, svätcov a patrónov rodín i statku, z 18.-19. storočia, tie šaštínske, mariatálske, štiavnické doskotlače aj s nápismi, vzácne predstavujúce expresionistickou jadrnosťou kultické artefakty a podliehajúce skaze pre vlastnosti papieru, alebo vytláčané zo stien a chalúp a domov novšou technikou ľudovej maľby na skle a kolorovanými litografiami v 19. storočí majú samozrejme svojskú sledovateľnú históriu, aj s odtlačkami doskotlačí «Jánošíkovej družiny», ktoré slúžia priamo za podklad, vodítko maľovania na skle. Položené pod sklo ako pomôcka ľudového, jarmočného kramára z Gemera alebo Zvolena a z Liptova, keď používa krycie farby vápenisto-hlinasté pri prekopírovaní obrysov doskotlačove na sklo a tak pre polychromické vyfarbenie plôch medzi obrysovými čiarami. A takto kvitla aj výroba sklených malieb podľa votívnych a náboženských vzorníkov doskotlačí rozvážaných kramármi.

Pre kramárov a jarmočníkov rezal hádačské karty podľa nemeckých predloh ale so slovenskými nadpismi predpovedí a želaní banskoštiavnický ľudový rezbár Vinco Obeško, ba aj figúry Betlehema pre vianočné vystrihovanie z papiera.

Sú to neknižné grafiky zľudovelé, ba až ľudové, ako to uvádza S. Kovačevičová podľa zriedkavých a zachovaných exemplárov v SNM v Martine alebo z múzea v Banskej Štiavnici.

Prínos knihy S. Kovačevičovej spočíva v tom, že od počiatočných výskumov Št. Sommera roku 1933-1936 publikovaných o význame drevorezov v ľudovej tradícii knižnej a tlači a po štúdiách B. Bálenta, F. Dušu, J. Čaploviča a iných, všímaním si aj výsledkov v susedných oblastiach Slovenska, ako Poľska, Maďarska a Moravy (najmä práce J. Kolára a T. Szántóva), Kovačevičová zostavila konečne «quasi

predbežný korpus» knižných drevorezov v ľudovej tradícii doposiaľ akýmkoľek spôsobom zachovaných. V sledovaní zľudovelých alebo ľudove-insitne rezaných drevorezov a ich popularizácie zaiste iniciatívnou pomôckou bola jej prínosnosť výstavy pod titulom «Premeny drevorezu» v Banskej Bystrici roku 1972-1973, ako aj opieranie sa na zbierky tlačových dosák, štočkov i odtlačkov zachovaných a zachránených v Bratislave i v Martine v Slovenskom národnom múzeu alebo v oddelení starých tlačív ústrednej knižnice SAV-u v hlavnom meste.

Kniha vzorne vytlačená a upravená štýlove Ivanom J. Kovačevičom s použitím vignet, koncoviek i kartuší starých a dobových, a voľbou papiera i väzbou má svoju nesporne európsku úroveň, ktorú v posledných desaťročiach aj vo svetovom meradle takmer na každom poli dosiahlo slovenské grafické umenie, teda aj v reprodukčnom výrobnom smere (čo pre nás je tiež akýmsi zadosťučinením, keďže sme stáli pri kolíske jeho moderného a novodobého zdokonaľovania pred i počas poslednej svetovej vojny až po tlač zložitých cenín).

Kniha táto nie je len «Bilderbuchom» (obrázková kniha o obrázkoch). Zväčšené výseky častí z ilustrácií sú aj znamenitou dokumentárno-informačnou pomôckou pre študentov techniky drevorezov a umelcov, ako napr. detaily na str. 48 a 53 ozrejmujú inšpiračné pramene s motívami kytíc a ružíc, ku ktorým už v rokoch tridsiatych až štyridsiatych siahol Ľudo Fulla počas ilustrovania prvého vydania «Žofie» V. Beniaka alebo ktoré v polychromicko-dekoratívnej úprave užíval pri nedávno skončených ilustráciách ľudových rozprávok slovenských, aby im dal zľudovelé a etnicky ozrejmený výraz a ráz.

Posledná, textová časť knihy autorky je azda najvzácnejšia a vtipne nazvaná «Bez poznámok ani krok» — titul vsadený do starého rámčeka ozdobeného, inšpirovaného «Louisézom» a romantickým vkusom. Mienime tým sústavnú zoznamovú a katalogizujúcu časť s poznámkami, prepotrebnými aj pre ďalší výskum a overovanie drevorezov v dejinách slovenskej grafiky. Poslúži užitočne podrobnými udajami a poznámkovými opismi výzoru prevedenia, pôvodu, rozmerov, uloženia alebo opatrovania a prípadne aj uvedenou základnou literatúrou pre každý drevorez alebo odtlačok v muzeálnych zbierkach alebo inštitúciách na Slovensku, prípadne i mimo jeho územia. Dostali sme v ňom predovšetkým osožný a predbežný «corpus artefactorum» zvláštneho druhu a poslania pre systematické spracovanie dejín slovenského grafického umenia.

Príspevok na tomto poli čiastočne dokresľuje aj počiatky xylograficky rytých štočkov do dreva dlátami a rydlami takých profesionálov, ktorí ryli štočky pre populárnu spisbu a slovenské časopisectvo, počínajúc zhruba 19. storočím. Myslíme tu na štočky-drevoryty

vytvorené viedenským rytcom L. Hahnom pre *Domovú pokladnicu* vydanú r. 1847 Danielom Lichardom alebo kalendárovú koncovku *Čiernokňažníka* z r. 1862 rytú S. Pollákom pre V. Pauliny-Tótha.

Ide o prechodné obdobie grafiky k novej litografickej tlači z kameňa alebo k reprodukciám vedúcim až k Bewickovej grafickej metóde, t.j. k rytej textúre a tónovaniu zubkovitými rydlami. Tieto však už slúžili ilustračným potrebám kníh slovenského romantizmu, národného obrodenia a memorandových časov, pokiaľ ich v našom storočí nenahradila úplne mechanická štočkárska a reprodukčná fotochémia.

Ján Okáľ

Variácie na štvorveršia Omára Chajjáma

SKÔR VYSVETLENIE AKO ÚVOD

Nie, nemám smelosť nazvať toto prekladmi slávnych štvorverší Omara Chajjáma. Najmä preto nie, lebo z pôvodiny nevedel by som prečítať literu a tým menej porozumieť slovo. Ba priznám sa, že kým som nepoznal preklad Edwarda Fitzgeralda, tie čo sa mi náhodou dostali do rúk, ma ani veľmi nezaujali. (Lukáčove pokusy o slovenskú verziu Chajjáma ani nepoznám). Ale Fitzgerald, to už bola iná vec. Pokladal som jeho verziu za geniálny preklad Chajjáma, kým som sa nedočítal, že ide vlastne o preklad veľmi nepresný. Nemecký dramatik Hauptmann kedysi povedal Tidovi Gašparovi, že s prekladmi je to akurát ako so ženami — buď sú verné, alebo krásne. Fitzgeraldov preklad je krásny. Tak som si pomyslel, že nebude mi na hanbu spraviť preklad z takého prekladu. Aj som sa pokúsil, aj stroskotal a na bezmála dvadsať rokov dal Chajjámovi pokoj. Len čo som skupoval každé vydanie, ktoré som objavil v kníhkupect-

vách. A tak to šlo, kým som si nepovedal, že sám pre seba musím konečne spraviť poriadok a dokončiť na inom základe, čoho som sa pred rokmi vzdal. Nápad, urobiť preveršovanie tak voľne, aby sa to prekladom ani nemohlo nazvať, dala mi hudba, kde je to spôsob dávno zaužívaný a rešpektovaný skladateľmi i kritikou. Ak sa nemýlim, toto je vedomý prvý pokus o niečo podobného v slovenskej literatúre. Či sa mi podaril, alebo v akej miere sa mi podaril, to je už vec, o ktorej sa mi ani len nepatrí písať. Slovo má čitateľ a kritik.

J.O.

I.
Zobuď sa, zobuď, noc sa s ránom stretla,
zornička hviezdy z lánov nebies zmietla,
z hlbiny nočnej slnce v ohni vstáva,
sultánske veže švihlo prútom svetla.

II.
Keď kepeň noci v švíku svitu puká,
krčmár už víno mocným hlasom núka.
Len bezbožník sa poneviera vonku,
keď je chrám celý vyriadený zdnuka.

III.
Tí vonku skríkli: Teba čosi máta —
nalievaj víno, otváraj nám vráta;
kohút už spieva, nový deň sa míňa
a skúpy gazda hodiny nám ráta.

IV.
Aj nový rok len staré túžby budí
a zbožné duše do samoty vlúdi,
kde jedným Ježiš bielu ruku dáva,
na druhých Mojžiš hromží z čiernej hrudy.

V.
Zavalil piesok Irám ako vlny —
Jašmídov pohár stojí prachu plný,

ale vo víne rubín oheň zažne
a ruža kvitne nad potokom v slní.

VI.

Zamĺkol Dávid, ústa lepí hlina —
reč kráľov kričí: Vína, vína, vína;
červené víno, slávik ruži spieva,
do bledých lupňov piesňou rumeň vtína.

VII.

Naplň si pohár. Pri ohníku jari
úsmevom zastri pôstne rúcho tvári —
vtáčatko času neposedne hopká,
krídelkom švihne, už si dudroš starý.

VIII.

Akýže rozdiel, kde ti strechu sklenú,
či piješ slasti, či máš času blenu?
Puklinou krpky život z teba kvapká,
ako strom listím platíš celú cenu.

IX.

Tisíce ruží budí ráno rosné —
včerajšie ruže ostali len vo sne —
i letný mesiac do jesene vpláva
a chladný vietor vrazí doňho ostne.

X.

S ránom sa rodí toľkých lupňov krása
a prvý vánok pod nohy ich striasa —
ó, spi sa vínom, spi sa piesňou, kvetmi,
kým závan zrazu nespáli ich zasa.

XI.

Keď s tebou sadnem na zelenú pažiť,
čo žírne pole pred púšťou má strážiť,
otrok i vladár stanú sa mi rovní —
či väčšie šťastie sultán môže zažiť?

XII.

Len krčah vína, čerstvý peceň chleba,
ako rým k rýmu tak som blízko teba —
aj v divočine objíme nás šťastie,
nebo sme našli. Čo nám ešte treba?

XIII.

Jedným je sláva tohto sveta cieľom,
iní si vzdychmi k raju robia prielom;
ó ber si chytro, čo na dosah leží
a teš sa z toho, kým je duša s telom.

XIV.

Hľaď, ako ruža vypne svoju krásu
na obdiv sveta, nech sa oči pasú —
hodvábny závoj lupňov uvoľní sa
a bozky slnca pod nohy ho strasú.

XV.

Keď zrno spadne ako v zlatom daždi,
v objatí s hrudou rodí sa klas každý —
len človek nikdy neprežije sejbu:
v náručí zeme strácame sa navždy.

XVI.

Všetko je márnosť, kde ťa túžba pripne
popolom bude, na čom srdce lipne —
jak nočný sniežik na tvár púšte sadne,
blysne sa trochu, niet ho, sotva svitne.

XVII.

Deň a noc ako v hradbe času brány
merajú cestu našej karavány;
s pompou ňou kráčal za sultánom sultán,
v čase ich zhltli štyri sveta strany.

Kde jašterička s levom teraz vládne,
Jašmíd si slávou sýtil srdce hladné;
a lovec Báram? Drieme. Dupot kopýt
nad jeho hlavou sen mu neukradne.

XIX.
Vravia, že ruža zažne červeň pravú
len tam, kde cisár krvou platil slávu;
hyacint hrdý v záhrade sa vypne,
kde dievča skloní svoju hlávku plavú.

XX.
Na lúke ležím. Zrazu vánok hravý
bozkal mi ústa hybkým steblom trávy;
čie ústa sladké pod pažiťou hnijú
a čo mi o nich hybké steblo vraví?

XXI.
Utopme žiale, čo nás žrali včera,
i hrôzu, čo sa do zajtrajšku vtiera —
kým sa zajtrajšok na včerajšok zmení,
ber, čo ti dáva dnešku plná miera.

XXII.
Zreli ste v čase ako výber sladký,
ktorý sa pije na výročné sviatky —
dopili mierku, obrátili pohár
a zadriemali v lone večnej matky.

XXIII.
Oni už zdriemli — náš smiech sa dnes vpletá
do zakvitnutých ruží tohto leta,
kým nezaspíme pod zelenou trávou,
kde mladých ľudí v láske šťastie stretá.

XXIV.
Aj krokom dôjdeš, načo ženieš záprah?
Ľúb život tuho, kým sa zmeniš na prach —

prach na prach sivý, do prachu sa vrátiš,
bez vína, piesne, smiechu, sladkých nástrah.

XXV.
Na jedno výjde, či si slúžil dnešku,
či na zajtrajšok štrngal grošom v mieške —
muezín obom z veže temna volá:
Večnosť vám obom v hrobe sklenie striešku.

XXVI.
Mudrci múdri, kde sú slová zvučné?
Miešali ste v nich večnosť s dneškom zručne -
pamäťou stiekli ako voda pieskom
a vaše ústa zamkli hrudy krušné.

XXVII.
Dnes človek roky s učiteľmi ráta —
(debaty s nimi, v účtoch čistá strata);
a tak si myslím: Aký som k nim vošiel,
taký som vyšiel cez tie isté vráta.

XXVIII.
Siali sme zrnká vedy z roka na rok,
múdrosť mi bola viac než jedlo, spánok —
a celá žatva? Trpkej pravdy nôška:
Príval ma dohnal, odnesie ma vánok.

XXIX.
A človek márne otázky si kladie,
ako sem prišiel, odkiaľ, prečo, zkade?
Chce nechce, ako voda s kopca steká,
rozviaty vetrom, neposedný všade.

XXX.
A zakiaľ takto bez výsledku zvedá,
odkiaľ a kam ho ženie ľudská bieda,
v pohári vína utopí len trpkosť,
lež na otázky odpoveď mu nedá.

XXXI.
Za siedmu bránu ponad okruh zeme,
až tam, kde Saturn v putách kruhov drieme,
myseľ sa dvíha, dávne taje rieši,
ale taj tajov sotva kedy zvieme.

XXXII.
Nájdeme dvere, nemáme k ním kľúče,
za hustý závoj nepreniknú lúče,
vravíme chvíľku o sebe i o Ňom
a potom ticho ... zamĺkneme rúče.

XXXIII.
Zem o Ňom nevie, ani more smutné,
čo z diale o breh hádže vlny mutné,
mlčiace nebo hviezdne kruhy zhasí,
a deň ich skryje ako rukáv kutne.

XXXIV.
Potom On vo mne, čo za rúškom drepí,
zdvihol mi ruky — tma sa na mňa lepí —
našiel som lampu; zretedeľne čujem
hlas ako zdnuka: On je v tebe slepý.

XXXV.
K pyšteku krpky pritisol som pery:
akú mi tajnosť s dúškom vína zverí?
Pi, dokiaľ žiješ — múdrosť do mňa vtiekla —
život je jeden, nieto inej miery.

XXXVI.
Tak sa mi zdalo, že tá krpka tučná
kedysi žila veselá a hlučná —
keď k pyšteku som tlačil pery smädné,
v bozku som cítil neskúsenosť učňa.

XXXVII.
Keď s hlinou splyniem v nekonečnom spánku,
nech mi dá hrnčiar plné formy džbánku

a smädné ústa rozpáleným bozkom
vo víne nájdu večnú radovánku.

XXXVIII.
Preto keď hrnčiar mokrú hlinu miesi,
ako by drvil dávne údy čiesi
a keď mu prsty štíhlu vázu hladia,
zdá sa ti, že to mŕtvu krásu kriesi.

XXXIX.
Keď kvapka z času padne na zem holú,
mala by vsiaknuť do hlbiny, dolu,
zahasiť plameň v očiach, ktoré blčia
od vekov v hrôze divým ohňom bôľu.

XL.
Ako tulipán otváraš sa k nebu
za dúškom svetla, čo ti oči strebú —
raz nebo prudko obráti ťa k zemi
jak prázdny pohár — už ti jamu hrebú.

XLI.
Ľudské či božské, otázka sa vrýva —
s vetrom sa nesie ako konská hriva —
ale keď v dlani strapec hrozna leží,
ten zrelý prísľub väčšie slasti skrýva.

XLII.
Víno i pery v bozku piješ lačne
a v hĺbke vidíš jasne oči vďačné —
kde si bol včera, dnes, kde budeš zajtra?
Nech skončí všetko, ako všetko začne...

XLIII.
Raz anjel, čo len temný nápoj núka,
zapoďká prstom, na teba sa kuká —
podá ti pohár, pritisni ho k perám,
na dúšok vypi. Trasie sa ti ruka?

XLIV.
Keď zhodíš telo, čo ťa k zemi ťahá,
ľahúčko vzlietne k nebu duša nahá;
aj všetku váhu vyzliekol si s telom, —
tá mokrá hlina, moja hriešna váha...

XLV.
To je len stánok. Na chvíľu máš skrýšu,
kým ťa smrť pozve, otvorí ti ríšu —
komorná chytro povymetá kúty,
nový hosť príde, do knihy ho vpíšu.

XLVI.
Len nemysli, že budeš chýbať svetu,
keď účty zavrieš, z javiska ťa zmetú;
bubliny si Pán na milióny fúka,
ľahučké, krehké; na okamih sme tu.

XLVII.
Keď skončíš výstup, keď opona padne,
na nových hercoch lipnú oči hladné,
si ako zvariak — vyhladil ťa príboj,
zhltla ťa hĺbka — tíško sedíš na dne.

XLVIII.
Chceš život chutnať v jednom chladnom dúšku,
lež miráž kladie zmyslom tvrdú skúšku —
utekáš v hrôze zo zajatia klamu
a starou stopou navraciaš sa v krúžku.

XLIX.
Máš celý život hľadať tajnú hlásku?
Chlebom sa zdúva každé zrnko klásku —
od klamu pravdu iba vlások delí
a že by život visel na tom vlásku?

L.
Od klamu pravdu iba vlások delí
a jedno slovko zvedieť by sme chceli,

čo ako heslo k pokladu ťa pustí,
i pred tvár Pána, čo ťa čaká v cieli,

LI.
čo tajne v tepnách stvorenstva sa valí
(človek mu nikdy nedospieva chvály)
tvary a farby, v ktorých sa nám javí,
menia sa, hynú. — On je večný, stály.

LII.
Zamknutí vo tme ako obraz v ráme,
na scéne chvíľku svoje dejstvo hráme;
On si hry skladá, On si hercov volí,
večnosť si kráti v nekonečnej dráme.

LIII.
Na nebo hľadíš, ktoré tebou zhrdne,
i na zem, čo ti pod pohľadom tvrdne —
a jednak cítiš, že si, bol si, budeš,
až kým ťa zhltne ticho milosrdné.

LIV.
Debaty, škriepky, akú to má cenu?
Nezmárni chvíľku, hodiny ťa ženú;
krajšia je radosť pri pohári vína,
než muky smädu, abo dúšok blenu.

LV.
Priatelia, čujte, nežil som ja dosiaľ,
nuž zbohom rozum, suchý ako koštiaľ,
zásľuby budú s mladou dcérou hrozna,
s vínom, čo budí v srdci sladký ošiaľ.

MOST ZAZNAMENÁVAME

Zuzanna Masárová

1. Vedecko-náučný seminár o Slovensku v Zürichu Slovensko v retrospektíve dejín

Slovenský ústav v Ríme a Združenie priateľov Slovenska vo Švajčiarsku usporiadali v Zürichu v dňoch 31. októbra až 2. novembra 1975 *1. vedecko-náučný seminár o Slovensku* na námet *Slovensko v retrospektíve dejín*. Zúčastnili sa na ňom so svojimi prednáškami poprední slovenskí vedeckí a kultúrni pracovníci z Európy — Arvéd Grébert, Genève; Milan St. Ďurica, Università degli studi di Padova, Padova; Štefan Glejdura, Instituto de estudios políticos, Madrid; Michal Lacko, Pontificio istituto orientale, Roma; Jozef M. Rydlo, Institut Vilfredo Pareto, Lausanne; Jozef Špetko, Radio Free Europe, München; Jozef Vavrovič, Slovenský ústav, Rím a ako zámorský hosť František Vnuk, S. A. Institute of technology, Adelaida. Na prednáškach boli popri početných slovenských záujemcoch z Nemecka, Rakúska, Švajčiarska, Talianska a Španielska prítomní aj inonárodní pozorovatelia a hostia z univerzitných kruhov (ordinarius Robert Zett z Zürichu) a zástupcovia tlače.

Poslucháči si mohli prezrieť bohatú výstavu slovenských kníh, novín a časopisov, ktorá bola z tejto príležitosti inštalovaná a ktorú oboslali takmer všetky vydavateľstvá zahraničných Slovákov z Rumunska, Juhoslávie, Talianska, Švajčiarska, Nemecka, Francúzska, Anglicka, Švédska, Argentíny, USA a Kanady.

Účastníkov seminára pozdravili viaceré osobnosti slovenského života zo zahraničia, o. i. predseda SKS Š. B. Roman, ako aj viacerí priatelia Slovenska, o. i. dr. F. J. Enderle z Lucernu.

Celkový program seminára pripravil a jeho priebeh riadil generálny tajomník Slovenského ústavu v Ríme Jozef M. Rydlo, z osobnej iniciatívy ktorého toto podujatie vzišlo.

Myšlienka pravidelných vedecko-náučných seminárov o Slovensku si zasluhuje mimoriadnu pozornosť najmä pre svoj ambiciózny program, ktorého cieľom je presadiť definitívne prijatie slovenskej kultúrnej identity na medzinárodnom poli. Perspektívne sa študijno-výskumný program seminárov zameriava v prvom rade na

— slovenské dejiny,
— slovenský jazyk a literatúru,
— slovenské umenie,

— dejiny slovenskej emigrácie,
— vzťahy Slovákov k iným národom

a príbuzné témy, z ktorých sa organicky plánuje prejsť i do iných záujmových oblastí, najprv synteticky, neskôr analyticky.

Ako to presne vystihuje pracovný názov — Slovensko v retrospektíve dejín — námetom 1. vedecko-náučného seminára o Slovensku bol syntetický pohľad na slovenskú minulosť od najstarších čias po súčasnosť.

Úvodnú prednášku — na počesť hostiteľskej krajiny, Švajčiarska — *Slovensko-švajčiarske vzťahy v minulosti* povedal JUDr. Arvéd Grébert, riadny člen Slovenského ústavu, niekdajší slovenský diplomat. Autor v úvode poukázal na viaceré skutočnosti, ktoré sú spoločné tak pre Švajčiarsko, ako i pre Slovensko: približne rovnaká rozloha a približne rovnaký počet obyvateľstva, obe krajiny sa opierajú resp. rozprestierajú na alpsko-karpatskom masíve hôr, obe krajiny predstavujú akúsi geografickú pevnosť vo svojom priestore. Jadro obyvateľstva v oboch krajinách tvoria obyvatelia hôr. Aj Slovensko, aj Švajčiarsko sú viacrečové a viackonfesijné krajiny, obe krajiny si vytvorili dve veľmi si podobné právno-politické inštitúcie: samosprávnu župu-komitát (na Slovensku) a samosprávny kantón (vo Švajčiarsku).

Prednášateľ potom poukázal na dokumentárne doložené kontakty siahajúce až do počiatku 16. storočia. Paracelsus bol v Bratislave i v Banskej Bystrici. Na Slovensku pôsobil významný švajčiarsky humanista Valentinus Eck-Eckius. Študenti zo Slovenska navštevovali počas stáročí švajčiarske univerzity, najmä v Bazileji a v Ženeve. Bazileja, najmä v období pôsobenia Erasma Rotterdamského, predstavovala pre humanistov na Slovensku významné kultúrne stredisko. Viacerí humanisti zo Slovenska Bazileju navštívili, Erasma osobne poznali a si s ním dopisovali.

Kontakty medzi Švajčiarmi a Slovákmi pokračovali i v nasledujúcich storočiach. Ako významné treba spomenúť Heinricha Zschokkeho a Wiliama Rittera na švajčiarskej strane a profesora Aurela Stodolu i Jána Cádru na strane slovenskej. V období slovenskej štátnej samostatnosti (1939-1945) tieto kontakty nadobudli oficiálny ráz: v Berne bolo slovenské vyslanectvo, v Bratislave švajčiarsky generálny konzulát.

Na tému *Počiatky slovenských dejín a obdobie Veľkomoravskej ríše* prednášal univerzitný profesor Michal Lacko, riadny člen Slovenského ústavu. «Počiatky slovenských dejín» chápe ako počiatky dejín Slovákov na území Slovenska a preto ponechal stranou predhistóriu, ako aj dejiny neslovenských národov na území Slovenska pred príchodom Slovákov.

V prvej časti rozobral otázku príchodu a usadenia sa Slovanov, predkov dnešných Slovákov, pri strednom Dunaji. Slovenský autor Ján Rekem je zástancom najstaršieho osídlenia Slovákov už v 1. storočí, ba ešte skôr. Nemeckí autori kladú ich príchod do 6. storočia, kým maďarskí len do 8. storočia. Prednášateľ predložil mienku slovenských archeológov a historikov potvrdzujúcu príchod slovenských predkov na terajšie územie Slovenska v 5. storočí, pričom nevylúčil počiatky prenikania Slovanov už na konci 4. storočia. Autor sa potom dotkol otázky príchodu Avarov, ich porážkou, zaoberal sa Samovou

ríšou a vytvorením prvého štátneho útvaru známeho pod menom Veľká Morava.

Záverom svojej prednášky sa autor zaoberal ešte rozlohou Veľkej Moravy, zmienil sa o národnosti sv. Cyrila i o problémoch súvisiacich s jeho biskupskou hodnosťou a podrobil fundovanej kritike tendenčné mienky niektorých autorov (Branko Panov, Imre Boba, István Kniezsa).

Slovensko ako súčasť ranofeudálneho uhorského štátu, 11.-17. storočie bolo námetom prednášky vedeckého pracovníka PHDr. Jozefa Špetku. Podľa neho osudovým momentom slovenských dejín je príchod starých Uhrov do karpatskej kotliny v 11.-12. storočí, pretože na tisícročie prinútili Slovákov statovať na európskej scéne napriek tomu, že slovenskí predkovia mali už dôstojné miesto v rodine európskych národov.

Prednášajúci sa najprv zaoberal vznikom maďarskej národnosti a vývojom uhorského štátneho útvaru od bitky pri Lechu v roku 955 cez christianizáciu a Arpádovcov, vpád Tatarov, nemeckú kolonizáciu, Anjouovcov, Žigmunda Luxemburského, Jagelonských, Mateja Korvína, Dóžovo sedliacke povstanie až po Habsburgov a protiturecký odboj.

Autor potom venoval osobitnú pozornosť Slovákom v pomere k ostatným obyvateľom Slovenska. Po porážke Veľkej Moravy bolo Slovensko najprv súčiastkou ríše českých Boleslavovcov a neskôr «confinium» poľských Piastovcov. Za Štefana I. prešla pod jeho vládu veľká časť slovenského územia, z ktorého vzniklo «pohraničné vojvodstvo» (ducatus, partes superiores), len severné Slovensko bolo panstvo nikoho. Záverom sa prednášateľ zaoberal vývojom slovenského národného povedomia. Po národnostnom zápase s Maďarmi hovoril o boji s Nemcami, ktorí ako kolonisti dostali výsadné práva (Žilina, Levoča). Ku koncu ešte poukázal na problém používania češtiny na Slovensku, na slovakizujúce tendencie a na skutočnosť, že Slováci tento jazyk pokladali za cudzí a jeho normu často dokonale neovládali.

Predseda Slovenského ústavu Msgr. PHDr. Jozef Vavrovič hovoril na tému *Slovensko v 18. a 19. storočí.*

Po vyhnaní Turkov z krajov stredného Dunaja (mier v Karlovciach r. 1699 a mier v Požarevci r. 1718) začal odlev inorečovej šľachty zo slovenského územia a zároveň kolonizácia slabo obývanej Dolnej zeme slovenským živlom. Podľa autora osemnáste storočie znamená v dejinách Slovákov začiatok novej epochy. Latinčina ostáva aj naďalej rečou vzdelancov, ale pod neprestajným vplyvom trnavskej univerzity zintenzívňujú sa slovenčiace tendencie na katolíckej strane, vyvolané praktickými hľadiskami náboženskými, no ilustrujúce tiež prebúdzajúce sa národné povedomie v radoch čelných predstaviteľov slovenského etnika. Dokazuje to, okrem iného, slovenský preklad Svätého písma z r. 1756-1757 a latinsko-slovenský slovník P. Romualda Hadbavného z r. 1763.

Keď profesor trnavskej univerzity M. Bencsik, stojaci v službách maďarskej šľachty a ňou hlásanej «podmaniteľskej teórie» ohľadne príchodu Maďarov do oblasti medzi Karpatmi a Dunajom, dotkol sa cti trenčianskej šľachty, na obranu praobyvateľov Slovenska sa postavil J. B. Magin, dubnický farár, a vo svojej Apológii z r. 1728 dokazuje autochtonnosť a národné právo

Slovákov na území Uhorska.

Prednášateľ potom hovoril o tom, ako národné povedomie, oddávna živené veľkomoravskou a cyrilometodskou tradíciou a narastajúce pod vplyvom dobového myslenia i uhorskej politickej situácie, odzrkadľuje sa v historických dielach S. Timona, J. Papánka, J. Sklenára i J. Fándlyho a dosahuje svoje zavŕšenie v jazykovednom i kultúrne-organizačnom diele A. Bernoláka a jeho školy, pričom celkom osobitné miesto patrí básnikovi J. Hollému.

V ťažkom položení hľadala sa záchrana v spolupráci s utláčanými národnosťami — Srbmi, Chorvátmi a Rumunmi. Podaktorí slovenskí rodoľubovia verili v pomoc cárskeho Ruska, pretože sústavné neúspechy v parlamentných voľbách napokon zaháňali do politickej pasivity. Nemalé nádeje vzbudil Kongres nemaďarských národností v Pešti r. 1895; prejavom ich solidarity bol organizovaný odpor proti milenárnym oslavám uhorského štátu v r. 1896.

Koncom 19. storočia jedným ohniskom národného života bol Turčiansky Sv. Martin, kde okolo Národných novín a Slovenských pohľadov grupovali sa slovenskí národovci a činnosťou na rôznych poliach pokračovali v intenciách zrušenej Matice slovenskej. Druhým centrom bol Spolok sv. Vojtecha v Trnave, založený v roku 1870, ktorý svoje kresťanské a ľudovýchovné poslanie spĺňa aj v rokoch osemdesiatych a deväťdesiatych. Literárne listy a Katolícke noviny boli tribúnou neohrozených spolupracovníkov Fr. R. Osvalda, M. Kollára, A. Kmeťa a iných.

Po prechodnej spolupráci slovenských politických predstaviteľov so Zichyho ľudovou stranou, ktorá sľubovala brániť požiadavky Slovákov, a po volebnom kandidovaní za túto stranu, A. Hlinka videl jediné východisko v založení vlastnej slovenskej politickej strany.

Slovensko na prelome dvoch storočí 1867-1938 je názov prednášky, ktorú pripravil univerzitný profesor František Vnuk, riadny člen Slovenského ústavu.

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 nastáva obdobie národného poníženia. Maďarská politika v druhej polovičke 19. storočia si vytýčila za cieľ urobiť z polyglotného Uhorska jednorečový maďarský štát. Slováci boli v priebehu tejto maďarizačnej politiky vystavení neslýchanému útlaku na poli kultúrnom, hospodárskom a najmä politickom. Tak napríklad vo voľbách r. 1869 boli zvolení zo 14 iba 3 Slováci do poslaneckej snemovne a v r. 1872 ani jeden! Slovenskí vodcovia boli tak sklamaní a deprimovaní výsledkami svojich úsilí, že pokladali ďalší boj za zbytočný a vyhlásili stav politickej rezignácie. Tento nežiadúci stav politickej pasivity trval takmer štvrť storočia. Situácia sa zmenila nástupom mladej generácie. K oživeniu politickej aktivity došlo cestou klerikálnej ľudovej strany. Je tvrdou a neodškriepiteľnou skutočnosťou, ako to zdôraznil autor, že to neboli liberáli, ani socialisti, ani nijaké pokrokové hnutie. Vysvetlenie sa nachádza v programe ľudovej strany, ktorý požadoval dôsledné uplatnenie národnostného zákona. V r. 1901 boli do parlamentu zvolení už 6 slovenskí poslanci!

Začiatkom 20. storočia zasiahla do zápasu slovenského národa Slovenská Amerika. Slovenskí emigranti v USA sa mohli voľne organizovať a nehatene

pracovať za národné oslobodenie Slovákov spod uhorského jarma. Maďarská represia sa však stupňovala cez administratívne a súdne opatrenia až po Černovskú masakru v r. 1907. Situácia Slovákov sa dostala na medzinárodný pretras a na obranu Slovákov vystúpili ľudia ako R. W. Seton Watson, B. Björnson a iní. Pred 1. svetovou vojnou sa Slováci grupovali najmä okolo národnej strany a ľudovej strany. Určitú činnosť vyvíjali aj agrárnici a v menšej miere aj hlasisti (stúpenci T. G. Masaryka) a socialisti. Keď vypukla vojna, všetky tieto formácie sa vyslovili za zachovanie monarchie. Inakšie stanovisko zastávali Slováci v zahraničí, najmä v USA, ktorí videli vo vojnovej situácii historickú príležitosť presadiť ideu národného oslobodenia. V USA sa vyhodnocovala a postupne skonkretizovala myšlienka spoločného federálneho štátu s Čechmi, základy ktorého položila Clevelandská, 1915, a Pittsburská dohoda, 1918. Za oslobodenie národa spod maďarskej nadvlády bojovali Slováci aj so zbraňou v ruke v légiách, ktoré sa zásluhou generála M. R. Štefánika vytvárali na francúzskom, ruskom, srbskom a neskôr aj talianskom fronte. Na Slovensku sa o týchto pohyboch vedelo málo. Agitácia za odpútanie od Maďarov dala sa do pohybu až v roku 1918 Mikulášskou deklaráciou v máji 1918. Za československú orientáciu sa v tom istom mesiaci vyjadril aj Andrej Hlinka. V uhorskom sneme vyhlásil samostatnosť Slovákov poslanec ľudovej strany Ferdiš Juriga. Proces zavŕšila historickou deklaráciou Slovenská národná rada dňa 30. októbra 1918 v Turčianskom Sv. Martine.

Vnútorné politické napätie sa zhoršovalo aj vzhľadom na medzinárodnú politickú situáciu: nemecká, maďarská a poľská menšina požadovali svoje práva. Situácia sa nezlepšila ani po výmene stráží vo vedení Č-SR, keď sa novým prezidentom stal Edvard Beneš (rozhodujúcimi hlasmi slovenských ľudákov). Za požiadavkami menšín stáli ich materské štáty (Poľsko, Nemecko, Maďarsko) a myšlienka slovenskej autonómie sa dostávala čoraz viac do podvedomia vládnych strán. Podmienkou stabilnosti Česko-Slovenska ako štátu bolo nielen uspokojenie menšín, ale predovšetkým uspokojenie Slovákov, a tých nemohlo uspokojiť nič iné než autonómia. V lete 1938 podala Hlinkova slovenská ľudová strana svoj posledný návrh na autonómiu.

Medzinárodná situácia sa však uberala mimo mocenských zásahov Č-SR, ktorá nebola schopná čeliť a najmä pružne riešiť tie problémy, ktoré boli základným predpokladom existencie česko-slovenského štátneho zväzku. Tak došlo k Mníchovskej dohode v septembri 1938, ku 6. októbru a neskôr k zániku Česko-Slovenska.

Univerzitný profesor Milan St. Ďurica prednášal na námet *Slovensko za druhej svetovej vojny: Slovenská republika.*

Vyhlásenie samostatnosti Slovenského štátu dňa 14. marca 1939 udialo sa pod tlakom medzinárodnej situácie a jej vtedy rozhodujúceho faktora, ktorým bola pre Strednú Európu Nemecká ríša. V podstate išlo tu o maximálne uskutočnenie historických politických snažení slovenského národa.

Po formálnej stránke Slovenský štát vznikol v rámci ústavnej zákonitosti vcelku pokojným procesom, ako len málo iných štátov na svete, čo prajne podmienilo aj jeho medzinárodnoprávne postavenie. Slovenská republika v pomer-

ne v krátkom čase bola uznaná všetkými susediacimi štátmi, všetkými európskymi veľmocami a takmer všetkými štátmi vtedajšej Európy, čím sa stala plnoprávnym subjektom medzinárodného práva a riadnym partnerom medzinárodných vzťahov. Už v prvom roku svojho jestvovania znovuzískala slovenské územia, obsadené Poľskom v rokoch 1920 a 1938. Vlády Slovenskej republiky dôsledne sa dožadovali prinavrátenia slovenských území, ktoré boli Viedenskou arbitrážou pridelené Maďarsku, ba odvážili sa opätovne uplatňovať slovenské nároky na malé územie, okupované roku 1938 Nemcami, ako aj na celé územie obývané moravskými Slovákmi.

Slovenská republika zachránila celistvosť národného územia i spoločenstva, zaistila slovenskému národu pomerne široké možnosti kultúrneho, hospodárskeho i sociálneho rozvoja, redukovala na nevyhnutné a skutočne výnimočné minimum odrazy vojnovej situácie na vnútorný život Slovenska a tak získala si, aspoň do roku 1944, podstatný súhlas drvivej väčšiny slovenského obyvateľstva.

Vojnové akcie partizánskych skupín a povstaleckého vojska zapríčinili obsadenie Slovenska nemeckou armádou, ktorá krvavo potlačila povstanie a likvidovala súčasne i podstatnú časť suverenity Slovenskej republiky. Od jesene 1944 územie Slovenskej republiky stalo sa postupne frontovým pásmom poslednej fázy nemecko-ruskej vojny. Posledná slovenská vláda dr. Štefana Tisu márne sa pokúšala udržať a konsolidovať správu stále sa zužujúceho územia pod jej formálnou právomocou. Vo vzťahu k Nemecku podarilo sa jej dosiahnuť návrat značného počtu počas povstania deportovaných Slovákov. Začiatkom apríla 1945 slovenská vláda opustila územie Slovenskej republiky, evakujúc do rakúskeho Kremsmünstru, kde 8. mája 1945 úplne sa podrobila veliteľovi XX. korpsu Tretej americkej armády. Medzitým už 4. apríla bolo celé Slovensko obsadené napredujúcou sovietskou armádou, ktorá ho včlenila do znovuutvorenej Česko-slovenskej republiky.

Témou prednášky univerzitného profesora Štefana Glejduru boli *Dejinné metamorfózy Slovenska v rokoch 1945-1975.*

Autor v úvode podotkol, že existencia, rozvoj a sebazáchova malých krajín a štátov, sú a zostanú aj v budúcnosti jedným z najvážnejších problémov medzinárodného života. Za typický príklad považuje osud Slovákov. Podal krátky historický prehľad od vzniku Veľkomoravskej ríše, cez slovensko-maďarské pomery v uhorskom štáte, až po vzťahy slovensko-české v česko-slovenskom štáte. Vidí určitú analógiu medzi maďarizáciou a čechizáciou, ktoré považuje za príčinu, že vzťahy medzi Slovákmi a Maďarmi, resp. Čechmi na štátno-politickej úrovni sú nerealizovateľné a preto nemožno budovať jednotný štát česko-slovenský.

V roku 1945 nový československý štát mal postaviť na nové základy Košický vládny program, ktorý bol vypracovaný v Moskve pod priamym vplyvom komunistov. Slovenskí komunisti však boli využití ako nástroj jednotnej československej komunistickej strany. Postavenie Slovákov a Čechov je určené zásadou «rovný s rovným». Slováci mali mať vlastné zákonodarné, výkonné a súdne orgány a vlastné vojenské jednotky so slovenským velením. Novovznik-

nutý štátny útvar platil pre Západ ako demokratický, pretože politická pluralita by tomu tak aj naznačovala. Slováci v zahraničí poukazovali na pokrytectvo Benešovho režimu, ale v povojnových rokoch ich hlasy nebral nik na vedomie. Voľby v roku 1946 dali nasledujúce výsledky — Demokratická strana 62 percent, komunisti 30,3, liberáli (strana slobody) 3,7 a socialisti (strana práce) 3,1 percenta. V Čechách boli výsledky opačné: komunistická strana získala najväčší počet hlasov. Táto situácia spôsobila, že slovenskí komunisti hľadali spojenia, za ktoré museli platiť politickými ústupkami v neprospech slovenského národa.

Po roku 1945 podľa autora slovenskú spoločnosť ovplyvnilo viacero faktov. Najprv politická emigrácia, ktorá je emigráciou svojho druhu, nakoľko išlo predovšetkým o osoby zastávajúce vysoké posty v štátnej správe, prevažne z vysokej a strednej inteligencie. Ďalším faktorom je reslovakizácia, návrat Slovákov z Maďarska a čiastočný odsun maďarského obyvateľstva, ktorá sa nevydarila. Migračné tlaky, deportácia Slovákov do Česka, do pohraničia a do ZSSR, znamenali tvrdé zásahy do národného etnika. Ich cieľom bolo denacionalizovať slovenský národ. So zväčšujúcou sa mocou komunistov stúpal náboženský útlak. Prvé politické procesy, prvé hrdelné rozsudky: 18. apríla 1947 padá ako obeť politickej pomsty dr. Jozef Tiso, prezident Slovenskej republiky.

Autor potom rozobral Memorandum o Slovensku zo 7. júla 1945, ktoré vypracoval Edvard Beneš a ktorého cieľom bolo vykynoženie slovenského národa.

Po prevzatí moci komunistami sa situácia nijak konkrétnejšie nevyriešila. Pomer slovensko-český zostal otvorený v prospech českej väčšiny. Ústava z roku 1948, ktorá mala byť len provizórium, hovorí o určitej odlišnosti Čechov a Slovákov, uznáva za samostatný aj národ slovenský, avšak nič nerieši. Sú ponechané legislatívne a exekutívne kompetencie, avšak ide len o miestne záležitosti, ktoré postupom času sú pomaly odburávané. Nastáva smutné obdobie politických procesov, v ktorých boli obeťami aj sami komunisti, násilná kolektivizácia, likvidácia cirkví.

Pomery medzi Čechmi a Slovákmi sa nevyriešili ani v ľudovodemokratickom systéme. Na Slovensku sa už v roku 1954 začína formovať protičeský komunistický blok a to aj napriek tomu, že komunistickú moc nad Slovenskom má Čech Karel Bacílek. Ústava z roku 1960 pretvorila Česko-Slovensko na socialistický štát. Jej výsledkom bolo to, že Slovensko stratilo aj ilúziu samostatných správnych orgánov a slovenský národ sa stal podnájomníkom vo vlastnej krajine. Toto len prispelo k vyostreniu situácie.

Počas bojov, neprestávajúceho napätia medzi Prahou a Bratislavou, sa vykryštalizovala úloha mladšej straníckej generácie a nepartajných, ktorá potom splnila významnú funkciu v liberalizačnom a odstalinizovačnom procese do roku 1968.

Výsledkom koncentrovaných útokov slovenských intelektuálov a komunistov ako aj časti českej inteligencie bol príchod k moci Alexandra Dubčeka. Prvým výsledkom novej politiky je schválenie Akčného programu KSČS, v ktorom sa presadil symetrický model štátneho usporiadania, t.j. federali-

zácia česko-slovenského štátu. 21. august a vojenské obsadenie Česko-Slovenska znamená koniec Dubčekovho socializmu s ľudskou tvárou. 1. januára 1969 vstúpilo nové usporiadanie v platnosť. Ďalšie roky však ukázali, že v komunistickom štáte nič nemôže ísť ďalej, ako ukazuje sovietsky vzor. To platí aj o federácii v Česko-Slovensku.

Slováci dnes predstavujú národ, ktorý po zániku Slovenskej republiky v roku 1945 má znova svoj štát. O aký štát ide, netreba si robiť ilúzie. Faktom však zostáva právny objekt. Priama kontrola Slovenska sovietskou okupačnou mocou determinuje jeho osudy. Slovenský prípad je teda jasný: trpezlivosť a realizmus, pretože o beznádejnosti nemôže byť ani reči.

Záverečnú prednášku *Slováci v zahraničí a ich kultúrna činnosť* povedal generálny tajomník Slovenského ústavu PHDr. Jozef M. Rydlo.

Autor v úvode zdôraznil, že dejiny slovenskej emigrácie sú integrálnou súčasťou dejín slovenského národa, pretože zahraničná činnosť Slovákov a ich potomkov zohrala v slovenskej histórii dôležitú, ak nie rozhodujúcu rolu. Prednášateľ potom hovoril o literatúre s problematikou emigrácie a zaradil ju do troch skupín — kritériá historicko-dokumentárne, hľadiská sociálno-demografické, zretele literárno-umelecké. Potom rozobral termín vysťahovalectvo.

Periodizačne rozdelil dejiny slovenského vysťahovalectva do štyroch kvalitatívnych skupín, ktoré príslušne rozanalyzoval:

1 Vnútorná migrácia v rámci uhorského štátu
Druhá polovica 17. storočia — 1867/1870
2 Masové vysťahovalectvo
1867/1870 — 1938
3 Sezónne vysťahovalectvo
Prvá polovica 20. storočia
4 Politická emigrácia
1938/39, 1945/48, 1968/69

Každé zo štyroch zoskupení prízvukuje iný súhrn príčin. Pri sťahovaní na Dolnú zem prevládal najprv nábožensko-sociálny útlak. Náboženský činiteľ postupne ustúpil a nahradil ho úplne faktor sociálny, t.j. hospodársky a národnostný útlak, ktorý viedol k masovému sťahovalectvu. Sezónne vysťahovalectvo je podľa autora výsledok nezodpovednej hospodárskej politiky kapitalizmu a politická emigrácia je plodom nedemokratických totalitárnych režimov.

Autor odhadol vo svojej prednáške počet zahraničných Slovákov na 2 000 000 osôb.

Dolná zem, teda Maďarsko, Rumunsko a Juhoslovanská federácia sú zeme klasickej slovenskej emigrácie. K tejto skupine sa priraďuje Bulharsko a Rakúsko. Poľsko, Česko s Moravou a ZSSR stoja osve. Nemecko už počiatkom tohto storočia, Francúzsko a Belgicko najmä po 1. svetovej vojne, sa stali cieľom slovenských sezónnych robotníkov. Emigračné vlny 1945/48 sa v Európe nezastavili vo väčšom počte, ale vliali sa v zámorí do radov starších slovenských vysťahovalcov: od Ohňovej zeme v Chile, cez Argentínu, Brazíliu,

Venezuelu až po USA a Port Uranium na severe Kanady. Vysťahovalcov z roku 1968 pohltila najmä Severná Amerika, Austrália a Juhoafrická únia. V Európe sa z tejto vlny zachytili väčšie skupiny vo Švajčiarsku, Švédsku a v Nemecku.

Na záver svojej prednášky prednášajúci podal v stručných profiloch prehľadné informácie o zahraničných Slovákoch v jednotlivých krajinách a informoval o ich činnosti. Svoju prednášku skončil konštatovaním, že nejestvuje na našej planéte krajina, kde by Slováci — či v minulosti, či v prítomnosti — nežili alebo aspoň nepôsobili.

Tento prehľad odprednášaných tém potvrdzuje, že sa podarilo uskutočniť vytýčenú úlohu, ktorú si seminár predsavzal — podať retrospektívny pohľad na slovenské dejiny od najstarších čias po súčasnosť.

Zborník materiálov z 1. vedecko-náučného seminára o Slovensku výjde aj tlačou, pod názvom *Slovensko v retrospektíve dejín,* takže s odprednášanými príspevkami sa bude môcť zoznámiť každý záujemca.

2. vedecko-náučný seminár o Slovensku na tému *Slovenský jazyk a literatúra* sa bude konať v Zürichu od 29. do 31. októbra 1976.

—

Podľa seminárových materiálov spracovala Zuzanna Masárová.

Slovenský biografický slovník a čo s tým súvisí

Už niekoľko rokov sa pracovalo na koncepcii Slovenského biografického slovníka. V Slovenskej akadémii vied bol vedením tejto akcie poverený Jozef Ambruš, avšak «spiritus politicus movens» bol Karol Rosenbaum. Vlani sa prípravné akcie rozbehli na plné obrátky a orgány Matice slovenskej, Predsedníctva Slovenskej akadémie vied, Kolégia ministerstva kultúry SSR a Ideologická komisia ÚV KSS schválila predložený Projekt slovenského bibliografického slovníka. Je rezortnou výskumnou úlohou Ministerstva kultúry SSR, avšak v podstate je to prevažne záležitosť Biografického ústavu Matice slovenskej a iných matičných pracovísk (Biliografické oddelenie, Literárny archív Matice slovenskej a i.). Práce má viesť Hlavná redakcia Slovenského biografického slovníka na čele s predsedom Matice slovenskej,Vladimírom Mináčom. Prakticky však toto jedenásťčlenné kolégium je iba politickým gestorom akcie. Redakčné práce má viesť vedúci Biografického ústavu dr. Štefan Valentovič.

Slovenský biografický slovník je «životnou» šancou Matice slovenskej, pretože ani po r. 1968 sa jej náplň neobnovila v tom rozsahu, ako sa Matica slovenská prezentovala pred r. 1949 alebo pred r. 1954. Informačný systém odvetvia kultúry SSR na báze elektrónkových počítačov, ktorý Matica slovenská buduje alebo nedostatočne rozvinutá činnosť Ústavu pre výskum Slovákov v zahraničí nemôžu splniť ani tie ciele, ktoré priniesol nový zákon Matice slovenskej.

Práce na Slovníku sú rozdelené na dve etapy v rokoch 1976-1990. Okolo r. 1980 má výjsť generálny heslár, ktorý bude obsahovať 2000 hesiel iba so základnými biografickými údajmi: priezvisko a meno osobnosti, hlavné odbory činnosti, dáta narodenia a úmrtia a prameň z ktorého sa čerpalo. V r. 1980-90 má každý rok výjsť jeden zväzok v náklade vyše 10.000 výtlačkov, ktoré sa majú rozpredávať subskripčne. 10-zväzkový biografický slovník obsiahne 20.000 hesiel.

V domácej tlači sme sa dočítali, že možná je i účasť spracúvania niektorých hesiel v zahraničí. Prekvapuje nás formulácia «možná». Pri diele takéhoto druhu by mala byť nutná. Pravda, tento problém má svoj politický háčik. Komunistické krajiny, najmä Juhoslávia, kde Slováci žijú ako jediní plnoprávnym kultúrnym životom, nie sú problematické. Pri neexistujúcich kontaktoch domov-Západ, aké mžno sledovať pri Poľsku alebo Maďarsku, spolupráca so «zapredanými» emigrantmi nie je možná a iných odborníkov tu niet. Ak vezmeme do úvahy deravé fondy s exilovou literatúrou v Matici slovenskej alebo v Univerzitnej knižnici v Bratislave a napokon aj v celej republike, tak okrem tendenčne zaujatých («triednych») formulácií hesiel, resp. ich výberu, môžu tu vzniknúť aj faktografické nepresnosti. Nechápeme preto tých, ktorí ignorujú práce na slovenskom exilovom biografickom slovníku, ktorý pripravuje SKS. Vyskytujú sa tu dokonca hlasy, že chceme «poslúžiť» určitými informáciami domovu. Vždy sme tvrdili, že informácie toho druhu, ktoré by sa mohli doma zneužiť (dešifrácia rôznych pseudonymov, určité druhy zamestnania a pod.) nebudeme publikovať. Mienime však objektívne podľa zásad medzinárodných *who's who* publikovať to, čo nie je tabu. A všetci tí, ktorí majú obavu, žeby ich životné osudy alebo dielo mohli vyznieť skreslene, mali by prijať kladne snahu, aby sa o nich skôr publikovalo «tu» ako «tam». To by nás malo zároveň zaväzovať, aby náš biografický slovník vyšiel ešte pred r. 1980, čo je redakčne možné, pretože pri Slovenskom biografickom slovníku sotva by mohli takéto dielo ignorovať. A uvítať takéto obrovské dielo musíme i my tu v exile, i keď mnohé heslá nebudeme určite čítať s uspokojením. Pre slavistický svet totiž takéto dielo znamená, že sa nebudú používať tendenčné maďarské biografické slovníky. Encyklopédia Slovenska, ktorá sa pripravuje a tento slovník zostanú základnými lexikografickými prácami.

J. Š.

KNIHY

KAROL SIDOR, *Slovenská politika v pražskom sneme 1918—1938.* Prvá časť. Úvod a edičné poznámky od F. Vnuka. Nákladom rodiny a priateľov K. Sidora. Vytlačila Dobrá kniha, Cambridge, Ontario, Kanada 1975. 273 strán.

Politická literatúra na Slovensku nemala tradície. Bola najmenej rozvinutá a bez ideovej polarizácie. Politickí činitelia vyčerpávali sily a čas na tribúnach, v parlamente, v organizačnom živote a ideologický boj písaným slovom sa viedol v časopisoch a pamfletoch. S vervou, láskou k Slovensku a slovenskému národu. Ale bez systematického spracovania, o aké sa v západoeurópskych krajinách starali školy politických vied a ich graduanti. Vedúce osobnosti slovenského života obetovali svoj život národu popri svojich zamestnaniach, neboli profesionálnymi politikmi a odchádzali z politickej arény bez memoárov a kníh.

Karol Sidor sa vymyká z tejto kategórie. Hoci povolaním žurnalista a v posledných rokoch boja o autonómiu najvýbojnejšia osobnosť v autonomistickom hnutí, obohatil slovenskú politickú literatúru nielen obsiahlym *Životopisom Andreja Hlinku,* ale aj prvým systematickým zachytením slovenských zápasov v pražskom sneme a napokon aj memoárovou literatúrou (*Šesť rokov pri Vatikáne*). Je pravda, že tak viaczväzkové dielo o slovenskej politike v pražskom sneme ako aj jeho memoáry vznikli počas jeho diplomatickej služby pri Vatikáne, ale Slovenská republika mala aj iných vyslancov, a nezostalo alebo nezostane po nich stopy v politickej alebo memoárovej literatúre.

Kniha *Slovenská politka v pražskom sneme 1918—1938* nie je nám však vzácnou iba pre tieto špecifické okolnosti v slovenskej politike. Stala sa dôležitým prameňom pre slovenskú historiografiu dokonca aj marxistických historikov na Slovensku a historikov v zahraničí (Viď najnovšie Mamateyovu knihu, práce Gogoláka, Hoenscha a nemeckých historikov).

Aktívne zapojený do slovenských zápasov o udržanie národného charakteru a za politickú i sociálnu spravodlivosť pre slovenský národ, ktorého existencia bola zámerne popieraná aj za pomoci značnej časti ľudí slovenského pôvodu, Sidor zachytil v svojom diele, čo historikovi po časovom odstupe by uniklo: atmosféru týchto zápasov a osobnú znalosť pomerov aj osôb, ktoré v Prahe sa za práva Slovákov bili, alebo za osobné výhody predávali. Kniha zostáva preto cenným dokumentom

aj z tohto hľadiska. Zachytáva problematiku politického života, postoj Prahy k Slovensku a Slovákom, ale zároveň aj politickú výšku alebo nepripravenosť, ideovú pravovernosť alebo kompromisnosť a predajnosť slovenských politikov v pražskom sneme. Niektorí z nich slúžili tak otrocky Prahe, ako to nerobili ani slušnejší českí politici. O politickej schopnosti iných, v niektorých prípadoch aj v autonomistickom tábore, nemožno mať vysokú mienku. Ale ak je pravda, že «historia est magistra vitae», Sidor urobil pre svoj národ neoceniteľnú službu, že zachytil toto obdobie.

Keď Karol Sidor ako vyslanec a splnomocnený minister pri Svätej stolici toto dielo písal, bol som zástupcom vyslanca pri Quirinále a takmer denne sme na prechádzkach alebo v jeho pracovni o tom hovorili. Sidor nemal rád ideologické teoretizovanie, šlo mu vždy o jadro veci a snažil sa problematiku predstaviť jednoducho a jasne. Nechcel, ako vravieval,« ukázať, aký je vzdelaný, požičiavaním si múdrosti a komplikovaných, učených fráz od iných.» Držal sa toho dôsledne a preto táto kniha je čitateľná pre každého. Niet v nej filozofovania a abstraktných formulácií o ideovom vrení a ideologických prúdoch, ktoré boli z Prahy donášané na Slovensko a rozkladali jeho duchovnú podstatu, ale zato neprestáva byť solídnym prameňom pre moderné dejiny Slovenska a Slovákov. A to je podstatné.

Edičné poznámky F. Vnuka knihu významne doplnili a zaktualizovali, takže zostane cenným prameňom pre poznanie slovenských politických zápasov a osôb, ktoré mali riadiť slovenské osudy po vymanení sa z maďarskej nadvlády. Pre súčasnú situáciu na Slovensku mnohé údaje z ich života — a v prípade mnohých ide o osoby, čo sa čestne bili za práva svojho národa — bude možno nájsť len v tejto knihe. Srdečne ju vítame.

J. M. Kirschbaum

MIKULÁŠ ŠPRINC, *Tvárou k slnku.* Výber z diela Mikuláša Šprinca, zostavil Karol Strmeň a graficky upravil Dr. Jozef Cincík. Z príležitosti šesťdesiatky autora vydali priatelia Dobrej knihy a vytlačila ju Dobrá kniha v Cambridge, Ontario, Kanada. Strán 336.

V posledných rokoch z príležitosti životného jubilea autorov vyšlo niekoľko pozoruhodných diel, z ktorých si zasluhujú spomienku najmä zbierka veršov venovaných priateľmi Dr. Jozefovi Cincíkovi k 65. narodeninám, antológia na počesť Gorazda Zvonického, výber z esejí Imricha Kružliaka a k týmto sa teraz pridružuje výber z diela Mikuláša Šprinca. Hneď na začiatku treba povedať, že dobre zostavené antológie nie sú len súčtom výňatkov z publikovaných diel autorov, ale akousi skoro nepochopiteľnou premenou dielo dostane v novom poriadku

celkom svojskú tvár, nezávislú od ktoréhokoľvek z excerptovaných diel. Titul tohto výberu je parafrázou titulu jednej z mnohých zbierok Mikuláša Šprinca, ktorá sa nazýva Tvárou proti slnku. Nie je však totožný ani významove, ani esteticky. Kým prvý výraz má v sebe dynamiku pohybu smerom k slnku, druhý je oveľa statickejší, lebo v ňom tvár nesleduje, nejde za slnkom, ale prijíma slnko. Vedome alebo podvedome už v titule je naznačená méta na životnom rozhraní, kde sa nám patrí zastať a porátať nielen roky, ale aj zožaté kríže zbožia. A Šprincova žatva je bohatá a rôznorodá. V posledných rokoch akosi sme si zvykli pozerať sa len na jeho poéziu a pokladať ju za nespornú dominantu všetkého. Ale pohľad nazad nás veľmi chytro presvedčí, že Šprinc má za sebou veľmi pozoruhodné dielo ako literárny estét a kritik, ako esejista, prekladateľ a polemista, s ktorým bolo hodno skrížiť pero. Jeho vývin a dozrievanie bolo mimoriadne prudké a ochota vrútiť sa do literárnej arény vyvážená erudíciou a nezvyčajným vedomím poslania, i s ochotou a pripravenosťou plniť ho. Preto aj smelosť vynášať svoje názory často s definitívnosťou, finalitou súdu je často skoro neprimeraná jeho veku, ako bolo konečne skoro všetko, čo sa na Slovensku dialo na sklonku rokov tridsiatych a začiatku štyridsiatych. Dnes nás skoro prekvapuje, že veľká časť nielen Šprincovho diela, ale diela mnohých jeho literárnych priateľov v emigrácii majú svoje ťažisko práve v týchto dávno uplynulých rokoch, aj keď dielam neskorším nemožno poprieť chuť plodov dozretých.

Druhú polovicu svojho života strávil Šprinc vo vyhnanstve. To znamená, že na roky tvorivosti je to oveľa dlhšia časť než časť vzrastu, dozrievania vo vlasti. Ale či sa už dívame na tú prvú časť jeho tvorby doma, alebo tú druhú, oveľa rozsiahlejšiu, v cudzom svete, dnes má k nej prístup len veľmi nepočetná skupinka ľudí, ktorým sa stalo životnou nutnosťou sledovať všetko, čo sa robí na poli tvorby v zahraničí i doma. Je tragédiou exilných básnikov a ľudí tvorivých vôbec, že domov nemá ani tušenia o ich práci a dielach. To, čo vytvorili pred odchodom do emigrácie, kultúrni komisári veľmi pozorne povyhadzovali z knižníc a to, čo vytvorili v zahraničí jednoducho na Slovensko nepustili. Diela, ktoré mali vo svojej chvíli zrodu vsakovať do národného vedomia, rozliali sa v nepriepustnej kotline cudzoty a vyparili sa bez ovlaženia duchovných koreňov, ktorým mali prinášať život. Ba v mnohých prípadoch, ako sa to stalo s veľmi dôležitým dielom Šprinca, sa dielo jednoducho nezachovalo, lebo vychodilo na pokračovanie v časopise, ktorý nikto neodkladal, aby ho vo viazaných ročníkoch zachoval pre budúce pokolenia. Je to skoro neslýchaný trest pre človeka, ktorý tvorí, ale bohužiaľ, v našich pomeroch vec, ktorá je skôr pravidlom ako výnimkou. Ak len niektorý neznámy zberateľ

raz nezanechá po sebe čísla Slovenskej Obrany, kde boli uverejňované na pokračovanie *Listy z Coral,* ostane po tomto pozoruhodnom diele iba názov a jedno či dve pokračovania. Dávno predtým ako zjašená mládež začala predstierať, že jej záleží na zachovaní prírody a ekológia stala sa okrídleným slovom, Šprinc napísal vášnivé obvinenia všetkých, čo znivočili zelené údolia a zamorili v ňom zem, vodu i povetrie.

Povedali sme už, že väčšia časť diela exilných autorov zapadá bez ozveny. Je skoro neuveriteľné, že ani literárny časopis Most, ktorý rediguje M. Šprinc, neuverejnil ani len zmienku o početných nových knihách Mikuláša Šprinca a to jednoducho preto, že autor bol príliš skromný požiadať niekoho, aby recenziu napísal a sám zo zásady o svojich veciach nepísal. A práve tu je význam dokonalej antológie, akou je dielo Tvárou k slnku. Vieme, ani sám autor už dnes nedúfa, že raz sa stane celé jeho dielo duchovným majetkom národa. Ale je viac ako pravdepodobné, že to, čo zo Šprincovho diela v tejto knihe zhrnul Karol Strmeň, nielenže vsiakne do duchovnej podstaty národa, ale stane sa aj východiskom pre lovcov krásy, aby ju v excerptovaných Šprincových dielach objavovali. A mapu na cestu k pokladom im vyznačoval Karol Strmeň v úvode, ktorým antológiu Tvárou k slnku predstavuje čitateľovi.

J. O.

ANDREJ V. PÍR, *Nad nami hory, pod nami bane,* spomienková próza. Vydal Slovenský ústav Cleveland-Rím r. 1972. Ilustrácie a obálku nakreslil Andrej Paulíny, OSB. Vytlačila tlačiareň Dário Doretti v Ríme. Strán 136.

Hneď na začiatku treba povedať, že ide o veľmi zaujímavé dielo aj z niekoľkých príčin, ktoré patria vari viac do sociológie ako estetiky. Slovenská literatúra, ktorá vznikla na americkej pôde nie je malá a má aj niekoľko pozoruhodných zjavov, ale je to napospol literatúra, písaná autormi narodenými a často aj dorastenými na Slovensku. V Amerike narodení a slovensky tvoriaci autori prikláňali sa takmer napospol k náukovej spisbe a ak sa z nich stali beletristi (Bell), písali anglicky. Preto je to skoro proti očakávaniu, že v čase, keď integrácia pokročila tak, že pomaly nebude súvislej slovenskej kolónie, odrazu sa objaví dielo, ktoré sme skôr smeli čakať pred pol storočím ako dnes. Iná zaujímavosť je, že dielo skoro súčasne po slovenskom vychodí aj v anglickom vydaní (Jednota) a ako sám autor poznamenáva, anglické je preklad zo slovenčiny. Teda niet sporu, že pôvodina je slovenská a patrí takto do slovenskej literatúry nielen autorovou príslušnosťou k slovenskému národu, ale aj jazykom.

O. Andreja Píra, OSB, netreba síce slovenskému čitateľovi v Amerike predstavovať, lebo publicisticky je činný celé desaťročia, ale jeho knihu musíme pokladať za debut v krásnej literatúre, lebo doterajšie jeho práce boli roztratené po časopisoch a mali osud, ktorý je už akosi spojený s tvorbou pre časopisy a noviny, ktorých život sa skoro napospol končí novým číslom publikácie. Preto len vítať môžeme, že spisovateľ Pír sa rozhodol vydať toto dielo aj knižne a to tým viac, že nielen námetom, ale aj spracovaním sa týmto činom dostáva A. Pír do veľmi vyberanej spoločnosti slovenských autorov, ktorí nám zanechali v spomienkach na detstvo klasické diela našej literatúry. Kuzmányho (brat slávneho hymnistu Karola Kuzmányho) *Rozpomienky a črty* sú nedoceneným pokladom spomienkovej tvorby a už dávno si zaslúžili nové kritické vydanie, lebo pôvodné možno nájsť len v matičskej a niekoľkých veľkých a súkromných knižniciach. Ján Hrušovský často spomínal Kuzmányho ako svojho majstra, keď prišla reč na jeho niemenej hodnotnú knižku spomienok z detstva *Takí sme boli.* Potom prišiel doteraz neprekonaný Rázusov *Maroško* a len o niekoľko rokov neskoršie iné klasické dielo, *Zbojnícka mladosť* od Ľuda Ondrejova. V povojnových rokoch kritika súhlasne zaradila k ním román Milana Ferku *Keby som mal pušku.* Každá zo spomenutých kníh má už trvalé miesto v slovenskej literatúre a keby sme najnovšiu knihu A. Píra mali prirovnávať, námetom i spracovaním by bola najbližšia *Zbojníckej mladosti* Ľuda Ondrejova. Keď vravím námetom i spracovaním, mám na mysli skôr akúsi z podstaty námetu vyrastajúcu príbuznosť ako literárne nasledovníctvo, lebo je viac ako pravdepodobné, že A. Pír túto Ondrejovovu knihu nikdy ani nevidel. Ale v oboch knihách sú v krátkych kapitolkách zachytené niekedy celé udalosti, ale niekedy iba dojmy a postrehy dorastajúceho chlapca, ktorý okrem dobrého žalúdka a rýchlych nôh je spravený najmä z očí a uší a týmito bránami zmyslov valí sa mu do vedomia nepretržitý prúd vnemov, ktoré nemá ani čas triediť, len ich ukladá a hromadí a ponáhľa sa za ďalšími, len aby dačo nezameškal. Niekedy sa až zdá, že kapitolky samy v sebe nemajú dramatickú stavbu alebo napätie, aké potom zbadáme, že sú ako zrnká v ruženci, ktorý má jednotiacu tému: dorastanie chlapca, jeho dozrievanie na osobnosť a prvé kroky, keď jeho detstvo vyústi do mládenectva.

V tomto prúde spomienok stačil autor zachytiť kus tej Ameriky, ktorú technológia úplne zhltla a integrácia skoro z pamäti vytiera. Aj keď téma malého baníckeho mestečka a pennsylvánskych «plejzov» bola často spracovaná, ani raz ju nepodával chlapec, ktorý sa tam narodil a rástol a ktorý neprestal milovať ten dávny svet ľudí, čo takrečeno pred ústim štôlní do baní prežívali pastorálnu idylu. Nie-

ktoré state, najmä však tie, kde autor píše o zemi a jej úžasnej schopnosti regenerovať sa aj po najhroznejšom spustošení, majú skoro chuť Františkových Chvál. Kdesi v hĺbke sa trepoce na každej stránke bolesť autora, že tento svet zanikol, aby na jeho miesto nastúpil svet egoizmu, kde komunita dávnych čias napriek všetkým rečiam o integrácii urobila z ľudí osihotené osobnosti bez vzťahu k iným ľuďom a bez vzťahu k prírode i hodnotám, čo zľudšťujú a tým obohacujú život. A práve v tomto je táto knižka novým dielom s miestom trvalým v slovenskej literatúre. A ešte niečo; dávno sme nečítali úvod, ktorý by až do takej vernosti naladil dušu čitateľa na tón, ktorým sa potom nesie celé dielo, ako k tejto knižke napísal ndp. opát J. Kovaľ.

J. O.

OKÁĽ-CINCÍK, *Kronika Slovákov,* básne a kresby, str. 31, vytlačila Dobrá kniha v Cambridge-Galte, Ontario, 1975.

Túto básnickú Kroniku o dejstvovaní, sláve a ponížení Slovákov napísal Ján Okáľ na Cincíkove kresby ornamentov a profilov slovenských vladárov a svätcov. Rozšírenú aj o Doslov dr. J. G. Cincíka, napísaný pri príležitosti postavenia Studne slovenských svätcov a vladárov pri Slovenskom duchovnom stredisku v Cambridge, Ont., Kanada, vydalo ju vydavateľstvo Priatelia dobrej knihy. Útla zbierka na skvelom papieri, graficky krásne upravená, vyzdobená symbolickými kresbami, pripomína nám skoro historickú listinu; alebo — povedané so zreteľom na knižnú produkciu tohto druhu — bibliofíliu.

Ján Okáľ je básnikom zvláštneho typu; akoby sa v ňom zrkadlila symbolika starých i nových časov. A taká je aj jeho tvorba (Malý kalendár-vignetky a kameje, Voda a víno a Cielito lindo - karty z Mexika).

V Kronike Slovákov nám pripomína barokového básnika, ktorý v štvorveršových slohách vyjadruje symboliku dejinných faktov. Okáľ nemohol hádam zvoliť vhodnejšiu formu pre svoju «kroniku Slovákov» ako dvanásťslabičný verš, s rytmom blízkym ľudovej piesni, aby tak nadviazal na tradíciu štúrovských vlasteneckých básnikov. V jeho zbierke sa nezjavuje symbolika zvuková, ale významová. Okáľ tu veršom píše dejiny; mohli by sme povedať, že tvorí historickú skratku.

Ak príjmeme tézu H. P. Jägra, že «hranice jazyka sú básnikovou tiesňou», tak u Okáľa v tomto prípade pôsobila aj závislosť na kreslených ornamentoch a profiloch. Okáľ v dejinných i morálnych významoch zachytil slovenský život od jeho kultúrneho úsvitu až po vieru v nové vzkriesenie národa, po prekonaní súčasného jeho poníženia. Máme tu dočinenia s básnikom, ktorý v poézii stále nachádza silu, schopnú aktualizovať dávny i súčasný život. Jedno či na to volí ozdob-

ný básnický výraz a či satirický štich. Estetickým predmetom je mu tu slovenská história, pohľad na osudy a život vlastného národa, na jeho dejstvovanie v časoch slávy i v rokoch poníženia. S tým spája i filozofickú estetiku, aby na základných pojmoch vyjadril logiku národného bytia, istý druh «empirického idealizmu».

Je to zbierka, ktorá aj tým čitateľom, ktorí málo siahajú po básnickom slove, priblíži aspoň v skratke symboliku slovenských osudov. Milá vec po každej stránke. Cenná už tým, že je nenáročná. Cincíkov Doslov dopovedáva básnikovu myšlienku. A dozvedáme sa z neho zároveň, že «básnik i výtvarník doplnili v tomto vydaní texty a ilustrácie v súlade s rozšíreným ikonografickým materiálom na Studni slovenských svätcov a vladárov v Cambridge... a tak symbolicky a umeleckou formou podčiarli nutnosť vracať sa k živým vodám slovenských tradícií». Dielko, ktoré je priam «nabité láskou k svojeti a vlastnému rodu». Možno o ňom právom povedať «non multum, sed multa».

I. Kružliak

J. M. KIRSCHBAUM, *Slovak Language and Literature, Essays,* Winnipeg-Cleveland, 1975, str. XV + 336, ed. University of Manitoba.

Ku mnohým dielam Prof. Dr. J. Kirschbauma, oboznamujúcim západný svet so slovenským národom a jeho kultúrou, pristupuje táto kniha, venovaná slovenskej reči a literatúre. Už sa viac ráz povedalo, že Kirschbaum urobil najviac zo všetkých emigrantov na poli oboznamovania cudzieho sveta so slovenskými problémami a životom. Ale nik nepovedal, čo stálo autora na námahe a napätí všetky tieto knihy napísať jednak pre nedostatok prameňov a jednak pre nedostatočný styk so Slovenskom. Je verejným tajomstvom druh ostracizmu, ktorý sa zo Slovenska aplikoval smerom na slovenskú inteligenciu, ktorá opustila Slovensko pre nesúhlas s politickým režimom. Režim na Slovensku postupoval celkom opačne ako režimy v iných krajinách európskeho Východu. Kým iné režimy dávajú k dispozícii svojich emigrácií potrebný materiál na propagovanie kultúry, súčasný slovenský režim chcel vynikať aj na poli kultúry svojím «ultra»-stanoviskom práve tak, ako to robí na poli náboženskom a cirkevnom (len si porovnajme položenie náboženstva a Cirkvi na Slovensku s položením v Poľsku, Maďarsku a inde).

Kirschbaum tieto ťažkosti nespomína vo svojom predhovore, ale kto si knihu pozorne prečíta, musí sa zamyslieť nad nesmiernou námahou, ktorá stála autora túto knihu zostaviť.

Knihu prepotrebnú, aby nás svet poznal podľa pravdy a skutočnosti a nielen podľa toho, čo neprajníci slovenského národa hovoria o slovenskej reči a literatúre. Knihu prepotrebnú pre univerzitných študen-

tov, ktorí sa venujú slavistike a prepotrebnú tiež pre profesorov, aby sa zoznámili s prúdmi slovenskej filológie a s dielami slovenskej literatúry.

Kniha je rozdelená na tri hlavné časti: prvá je venovaná slovenskej reči; druhá slovenskej literatúre od začiatkov 9. storočia až do Štúra; tretia sa zapodieva vplyvom sovietskym na slovenskú literatúru a emigrantskou literatúrou.

Mám dojem, že by problémom prvej časti bol mal venovať obšírnejší rozbor (s. 9-36) a to preto, lebo slovenčina je základ našej národnej totožnosti: s ňou národ vznikol, žil (i keď to bol dlhé stáročia pridusený život) a sa dotiahol do 20. storočia doráňaný na svojom bytí. Až bude autor pripravovať druhé vydanie, čo si všetci srdečne prajeme, mal by na tento detail už teraz myslieť, i keď to bude vyžadovať nesmiernu námahu z dôvodov hore spomenutých.

Veľmi správne venoval Kirschbaum mnoho miesta vo svojej knihe obdobiu cyrilometodejskému, kde sú začiatky vzdelanosti slovenskej. Niet pochyby o tom, že cudzí čitateľ bude sa ináč pozerať na začiatky slovenskej slovesnosti po prečítaní tejto kapitoly. Na nej je vidieť, koľko slovenského svojho srdca vložil do nej autor. Po onom období nastáva tma nielen v našich dejinách, ale aj v našej literatúre. A to v dôsledku spoločnej reči Slovákov a Maďarov v uhorskom štáte, t.j. latiny.

Preto nezdá sa mi celkom šťastným označenie nasledujúcej hlavy autorovej knihy: «The Multi-Lingual Period in Slovak Literature». Z mnohých dôvodov sa mi zdá, že by bolo bývalo príhodnejšie nazvať ono obdobie obdobím latinskej literatúry a pripísať na náš účet to, čo z neho je nepochybne naše, lebo dielom autorov slovenského pôvodu. Je zrejmé, že toto obdobie je ešte nepreskúmané a len teraz sa začínajú vyhrabávať diela našich autorov (napr. z príležitosti výročia Petrarcu mnoho sa oprašuje zo zabudnutia zásluhou Prof. Ďuricu; veľmi vzácny detail, ale plný výskum obdobia od 9. do 16. storočia sa ešte ani nezačal). Autor svedomite pozbieral, čo sa o tomto období vie, aby zoznámil cudzincov s týmito poznatkami. Pre nás Slovákov stredovek bol vskutku tmárskym v tom zmysle, že tma prikryla ešte aj naše jestvovanie.

Počnúc 15. storočím začína sa brieždiť v slovenskom živote a v 16. storočí je už veľa svetla. I toto obdobie čaká na výskum. Kirschbaum oboznamuje veľmi svedomite cudzieho čitateľa s týmto slovenským svetlom a tak prechádza do obdobia Bernolákovho, ktoré žiari tak silno ako neskoršie obdobie štúrovské. Bernolákovi a jeho škole venuje autor 20 strán a to celkom správne. Na výskume tohto obdobia sa usilovne pracuje doma na Slovensku a som presvedčený, že čoskoro budeme

mať dokonalý obraz o duchovnom hýbaní sa tohto obdibia, odlišný od toho obrazu, ktorý nám sprostredkovala stredná škola našich mladých rokov. Slovenská duchovná činnosť onoho obdobia bola omnoho živšia než obdobia štúrovského a to preto, lebo naši osvietenci neboli ešte pod nijakým politickým tlakom.

Nepomerne veľa strán venuje autor Jánovi Kolárovi a Šafárikovi (50 strán) v pomere ku štúrovskej skupine (30 strán). Autor obhajuje slovenský charakter diela Kollárovho a Šafárikovho proti čechizujúcej tendencii.

Štúrovo obdobie, jeho význam a literárne diela jeho skupiny sú zase zachytené majstrovským spôsobom.

Preveľká škoda, že nevložil autor do knihy aspoň krátke kapitoly o slovenskej literatúre od obdobia Štúrovho do konca prvej svetovej vojny, potom o povojnovej literatúre a o literatúre od druhej svetovej vojny až dodnes. Autor síce v úvode chystá čitateľa na vynechanie týchto období: «This book will not cover all the periods mentioned here. Twentieth-century Slovak literature requires much more extensive coverage than one or two chapters and, therefore, the author preferred to leave the period of Realism and interwar Slovak literature to be analyzed and evaluated in a separate work» (s. 4). To isté kritérium zaujal autor vo veci literatúry po druhej svetovej vojne. Podľa mojej mienky dve 20-stranové kapitoly boli by doplnili celkový obraz o slovenskej literatúre. Bez týchto kapitol obraz je pre cudzinca neúplný.

Veľmi dôkladnou je kapitola o emigrantskej literatúre. Je na nej vidno, že autor je v nej «doma» a preto zachytil jej celkovú panorámu vyčerpávajúcim spôsobom.

Kniha končí francúzskym «résumé».

Musíme byť povďační Prof. Kirschbaumovi za toto jeho nové dielo, ktoré sa zaraďuje skvelým spôsobom do dlhej galérie jeho prác, ktorými vyplnil svoj pracovitý život v snahe oboznamovať cudzincov so slovenským duchom. Môžeme si len srdečne želať, aby čím skôr vydal sľúbené dve knihy, ktoré doplnia toto dielo o slovenskej literatúre. Vieme, že to nebude ľahké pre spomenuté ťažké pracovné podmienky slovenských autorov v emigrácii, ale záslužnosť Kirschbaumových diel len rastie, keď berieme do povahy tieto okolnosti.

Š. Polakovič

IMRICH KRUŽLIAK, *Živé stopy,* eseje, ktoré ako výber z diela autora vydali z príležitosti jeho šesťdesiatky Priatelia Dobrej knihy. Obálku navrhol Tibor Kovalík, vytlačila Dobrá kniha v Cambridge, Ont., Kanada. Strán 300.

Esej je jedna z najrozšírenejších foriem literárnej tvorby a pokiaľ ide o jej bezprostredný vplyv na utváranie verejnej mienky žiadna iná literárna forma sa jej nevyrovná. Ale na druhej strane život priemernej eseje je veľmi krátky, ako svedčia tisíce úvodníkov v novinách, na ktoré si už pri čítaní nasledujúceho čísla nikto ani nespomenie. Pravda, úvodník je iba jedna forma eseje a vážny spisovateľ ju radšej obchádza ako pestuje, lebo ak má tému, ktorá si zasluhuje, aby o nej uvažoval, dopraje jej jednak viac priestoru, aby ju mohol rozvinúť a viac úsilia, aby ju technicky a štylisticky zmohol tak dokonale, že stvorí ňou literárne dielo. Takto spracovaná esej prežije aj skúšku času, keď aktuálnosť témy dávno stratila svoju naliehavosť a esteticko-filozofické hodnoty sú jedinou pohnútkou, aby ju ľudia čítali, ako napríklad doteraz s pôžitkom a nesporne aj s úžitkom čítame diela otca klasickej eseje Michela de Montaigne.

Majstrom krátkej eseje medzi vojnami bol u nás Tido J. Gašpar. Svojským štýlom a pútavo podával svoje komentáre pod spoločným titulom *O čom je reč* v týždenníku Nový svet. Pod vplyvom týchto esejí vyrástlo celé pokolenie literátov, ktorí si síce od Gašpara ani nemohli ani nechceli osvojiť jeho ornamentálny štýl, ale celkom isto naučili sa u neho hľadieť na veci a udalosti pohľadom estétov a filozofov, bez triednej alebo straníckej prepiatosti a vždy s pocitom zodpovednosti za každé napísané slovo. Toto pokolenie nemalo však príležitosť rozvinúť svoje nadanie a vteliť ho do diela, lebo koniec vojny úplne vyradil takmer všetkých jeho príslušníkov, lebo ich buď umlčal, alebo ich vysotil do vyhnanstva, kde väčšinou zaviazli v starostiach o najnutnejšie životné potreby. Dr. Imrich Kružliak ostal z nich skoro osamelý nielen ako majster eseje, ale aj tým, že mal pomerne priaznivejšie životné podmienky na literárnu tvorbu, ktorá mu je súčasne záľubou, aj zamestnaním. Preto aj jeho dielo má tak veľa znakov súvislosti, nepretržitosti a tým aj aktuálnosti. Dotýka sa v ňom všetkého, čo buď rozčerilo, alebo malo rozčeriť hladinu slovenského národného a najmä kultúrneho života za posledné desaťročia. Najviac podnetov mu dali jubileá, ktoré mu boli príležitosťou premietnuť veľké slovenské historické postavy do perspektívy dneška a skoro destilačným procesom vynáša z hlbín času tie hodnoty a vplyvy, ktoré doteraz majú ozvenu v slovenskom živote a ak ju nemajú, je to iba preto, že prirodzená zákonitosť rozvoja slovenského života bola násilne prerušená. Bohaté znalosti slovenskej histórie sa v tomto diele umocňujú pod zrakom bedlivého pozorovateľa súčasnosti a v tejto dvojakej polarizácii sa každá postava a každá udalosť stávajú aktuálnym do takej miery, že priam cítime, ako sa s nami živelne rujú o slovenský zajtrajšok. Zrejme, vedomosti a skúsenosť musel autor umocniť dotykom umelca,

aby jeho eseje dostali tú vrúcnosť a tú naliehavosť, skoro neodbytnosť stať sa súčiastkou našej životnej skúsenosti, postavenej na vlastných zážitkoch, ale zakotvenej hlboko v útrobách národného jestvovania a dejstvovania.

Neviem, či krátka recenzia je miesto na výpočet tém, o ktorých autor vo svojom diele píše, alebo príležitosť uvažovať o tom, ako sa témami autor zapodieva. Možno oboje, a preto sa nám vidí, že aspoň v krátkosti treba ešte pripomenúť, že Kružliakove eseje sa zapodievajú takmer všetkými vynikajúcimi slovenskými dejateľmi od konca osemnásteho storočia až do dnešného dňa, nevynímajúc ani povojnové Slovensko, ani jeho početnú emigráciu. Na širokom časovom priestore sledujeme tu dejstvovanie ľudí, ktorí stvorili slovenský dnešok.

J. O.

Básnici i nebásnici o Dilongovej veľkej básni

Nie je ľahko pre recenzentá niektorého literárneho diela úplne sa odosobniť a podať výpoveď, ktorá by nebola presiaknutá jeho osobnými stanoviskami, záľubami alebo nezáľubami. Každý literárny posudok je rozhodne poznačený kritikovou osobnosťou. Je to súd iba jedného človeka. V exile, kde je veľmi málo naslovo vzatých literárnych kritikov, sa stáva, že slovesné umelecké dielo odchádza do literárnej histórie obyčajne s posudkom jedného človeka a viac sa o ňom nehovorí.

Roku 1976 Rudolf Dilong napísal svoje vrcholné literárne dielo lyrickej prózy a nazval ho *Neumrie kto miluje*. Vydal ho v 50 exemplároch pre 50 milovníkov poézie. Nazval ho románom lásky v lyrickej próze. Fabula je príliš jednoduchá na román, ale na tom nezáleží, do akej literárnej kategórie ho riadime. Jeho umelecká a literárna hodnota je v inom. Dej je iba slabučkým stromom, ktorý je obsypaný toľkými kvetmi, že sa mu konáre zvažujú až k zemi.

A tak sme si mysleli, že pri recenzovaní tohto jedinečného Dilongovho diela spravíme výnimku: opýtame sa nielen básnikov, ale aj nebásnikov (milovníkov poézie), aby sa vyjadrili o tomto románe lásky, alebo lepšie piesni lásky. Bolo to možné spraviť jedine tak, že som uprosil Rudolfa Dilonga (a nebolo to ľahké), aby mi dal k dispozícii niekoľko reakcií tých, ktorým svoje dielo s priateľským venovaním poslal.

Tu, hľa, niekoľko záchvevov srdca i mysle:

Básnik Ján Okáľ:
«Rudo môj, Ty si to nazval románom. Si tvorca a máš právo volať dielo ako sa ti zapáči. Ale mohol si to volať óda, modlitba, zaklínadlo, epos, pásmo, pieseň, alebo nevolať to nijako, a jednako by to bolo to isté: Krása, poézia, umenie. Je mi veľmi ľúto, že to nevyšlo na Slovensku, kde by si bol mal «Best seller». Viem, že nakladatelia sa boja pustiť do niečoho tak nezvyklého. Bohužiaľ, sú ľudia, čo budú hľadať nie pravdu umenia, ale pravdu banality. A to je, čo ma bolí. Táto vec sa musí vznášať tak voľne, že nesmie byť priviazaná ako ku kotve o žiaden ľudský osud. Ide o umocnenie zážitku, jeho «premenenie», keď z tela smrteľného povstane telo oslávené. Ja nie som teológ a ťažko sa mi teologickým príkladom vysvetľuje umelecký čin. Ale viem, že ma porozumieš a vieš, čo tým chcem povedať. Rudo môj, potešil si ma a som ti vďačný.»

Dr. Jozef Mikuš:
«Rudo môj, Tvoja ostatná zbierka Neumrie kto miluje mi znie ako Pieseň Šalamúnova. Na prvý pohľad vidno, že ide o rozhovory s múzou. Každý človek musí mať v živote akýsi ideál, akúsi múzu. To nám dovoľuje, že letíme ponad všetky priepasti a vrchy života ako vták, ako lietadlo. Bez toho by sme spadli a stroskotali.»

«Tento nevšedný román je odrazu vibráciou citov i originálnej básnickej dikcie. Po toľkých a prerušených etapách a po toľkých dramatických zvratoch života nesieš sa v tejto lyrickej próze bezpečne na priaznivejších atmosferických vlnách ostatných rokov. Vnútorne si sa zaboril do seba. Touto tématikou zostávaš práve tak nevyspytateľným ako dosiaľ. No kým doterajšiu tvoju poéziu charakterizujú striedajúce sa zátišia i prudké búrky sveta, pokora i vzbura básnika, zatiaľ týmto románom lásky vyúsťuješ do univerzálnych sfér, čo držia ľudské bytosti a celé pokolenia pohromade.»

Spisovateľka Agneša Gundová:
«Kniha je písaná takým pestrým, obrazotvorným štýlom, že čitateľ, ktorý nerád číta v medziriadkoch, si knihu rád prečíta. Je poetická a plná pôvabu. Má strhujúce obrazy, ako: 'Tŕň nepatrí do rodu kvetín, bol vyhnaný z hory a postavil sa k chod-

níku... Na mňa padla zima z tvojich rúk... Tieseň ma chce povymetať z tvojho dvora... alebo Nevyčaríš z krásnej ženy pokánie... Len sa dívaš tupo na stenu, kde nebude po tebe visieť pamiatka.' A mnoho ďalších krásot, ktoré Dilong sype k nohám svojej múzy...

«Zdá sa, ako by v tejto láske autora nebolo najmenšieho tieňa. No po dočítaní ostatného riadka človek dostane pocit, že to bolo vzplanutie, v ktorom 'nepárne boli hodiny...' No práve tomuto môže literatúra ďakovať za lyriku, ktorá sa jagá dúhou v slnku. Nazdávam sa, že keď duch tvorí, je jedno, kam prislúcha jeho bytosť 'v dňoch všedných kde nám život riadi kalendár a zákony človeka...'

«A ruže kvitnú — aby aj vädli. Na tom čas nič nezmení, však Majster Dilong?»

Dr. Jozef Staško:
Láska je totalitou ľudských mohutností, preto ten *ošiaľ,* čo hory sľubuje a prenáša. Silnejšia je v túžbe než v dosahovaní, je Božím prvkom v nás, ako darom nám do zrodu Bohom daná, ako dostredivá predispozícia. Je individualizovaná ako zážitok, odmena i pokánie.

Dilong o tom svedčí na 89 stranách. Behá s ružou po oblakoch, nadšený za dar Boží, sem-tam zaslzí, zastenká, rozoženie sa do poryvov a teší sa s Bohom. Básnik nezosvetštil lásku, i keď ju zhmotňuje, dáva jej právo trvať ako kategóriu dobra, mravnosti a krásy.

Vnútorná štruktúra zbierky je cyklom vzniku, trvania a zbožštvenia Lásky. Základnou filozofiou svojou Dilong lásku humanizuje a napriek jej stonom, že žije u ľudí, zurážanú zošľachťuje cieľom večnosti.

Kniha je nie receptom ako milovať ani rukoväťou na pestovanie. Je odclonením Božieho svetla v nás. Niekto sa zľakne, podaktorí zaburácajú, iní sa zapália za väčší odclon a svätejšiu prísahu. Každý ináč, ale vždy nejako.

Marián Jankovský:
Dej je jednoduchý a taký veľký vo svojej jednoduchosti. Jozef a Jozefka, dve milujúce sa srdcia. Jozefovo je už na druhom svete, jej ostalo tu, na zemi. Ale láska nepominula. Básnik sa

ponúkol za nástroj, ktorý ju vyspieva, rozuzľuje, vysvetľuje. Toto mu poskytlo dramatickú scénu, alebo obsah dialógu režíruje básnik. Každý kamienok mozaiky múdrosti o láske starostlivo vyberá, dáva mu umeleckú podobu, urobí ho pre čitateľa pútavým. Vie, ako sa Jozef z tamtoho sveta díva na tento, v ktorom má len ju; a vie ako ona prežíva svoju odlúčenosť, keď láska neprestala. A znovu sa nám tu opakujú vrcholy poézie, Danteho, Goetheho, Sládkovičovej, Beniakovej s nesmrteľnými Laurami, Júriami, Marínami a Žofiami. Jozef tam a Jozefína tu sú vlastne len symboly, do ktorých sa láska oblieka, aby bola bližšie. A pútavejšia. A básnik, obdarený, aby o láske spieval a premýšľal. Citovať z veršov o láske na dôkaz, aby básnik vedel, že ho rozumieme? A čo vlastne, keď celá kniha je jeden verš, jedna symfónia. A básnik ju ako kráľ Dávid oživuje na svojej harfe. Tu nič nepomôže, len si sadnúť k jeho nohám a načúvať. A spievať s ním o láske. Preto nám vlastne tú knihu napísal. A poslal. Dobre urobil. Akoby na púšti ukázala oáza.

Karol Strmeň:

«Poeta optime, naozaj neumrie, kto miluje a píše básne v próze, čo je vlastne ťažšie ako v obyčajnej poézii. Urobil si mi veľkú radosť. Čítam ťa, špekulujem, ako sa sluší na jedného z päťdesiatich, radujem sa, že si povedal toľko vecí sub rosa (viď obálku). Píšeš o akejsi veľkej láske a mne to pripadá ako veľký sen o veľkej láske — ako by si chytal na citlivých strunách pieseň vetra, ktorý ti je realitou celkom tak ako Petrarcovi, keď jedinú realitu sveta vidí len v umeleckej štylizácii svojho vnútra. Vieš dobre, že môj vnútorný svet je iný; vychádzam z celkom iných suppozít a snom, ani najkrajším, neverím (najmä nie v poézii). Práve preto ťa iste poteší, že si našiel v tejto svojej peknej knihe jedného zo svojich vďačných a veľmi pozorných čitateľov. — P.S. Nespyšnej, ale táto tvoja kniha v imaginatívnosti a v poetickej efektívnosti prekonáva všetko, čo si dosiaľ napísal.

A čo má na toto všetko povedať recenzent, služobník služobníkov poézie? Vari len Amen! Amen!

Mikuláš Šprinc

ANTON HLINKA, *Svetlo z Lisieux;* životopisná črta sv. Terézie. Rím, Ústav Sv. Cyrila a Metoda, 1975, str. 278, bibl. foto.

Tereziánsky kult získava nasledovníkov hlavne u mäkkých sŕdc a odhodlaných duší. «Našinec», buď sväticu obdivuje, alebo o nej píše, ale zriedkakedy ju nasleduje. Koniec koncov, ťažko ju nasledovať. Už odmladi bola Dieťaťom Božím, privilegovaným milosťami, ktoré ju ozdobili až po «pozemskú neskutočnosť». Ako 22-ročná je vyzvaná Matkou predstavenou napísať vlastný životopis. Poslúchne, napíše — *Dejiny istej duše*... a toto dieľce, neskoršie upravené jej vlastnou sestrou Paulínou, je dynamom tereziánskeho kultu doteraz. Dielo bolo preložené do 55 svetových jazykov a vyšlo v 2 a pol miliónovom náklade.

Autor tohoto spisu zisťuje, že *Dejiny istej duše* už boli v slovenčine vydané Slovenskými jezuitmi v Cambridge, r. 1973 v preklade p. Ivana Marianova, no napriek tomu opäť siaha k tej istej tématike. Prečo? Vysvetľuje to na str. 12: «Mnohí kresťania súčasnej kritickej doby sa nevedia pri čítaní Tereziiných autobiografických a asketických spisov zbaviť akéhosi nepríjemného pocitu. Zdá sa im všetko nasladlé, hodvábne ružové, navoňané...» Autor si zaumienil... «preložiť Terezine slová do reči našej doby, snažiac sa prispôsobiť formu výrazu, ale neubrať nič z originality a opravdivosti jej myšlienky.»

Metodicky, autor pitve dobu života svätice a stanovuje sociologicko-psychologické zákony, ktoré určovali stavebný proces osobnosti sv. Terézie. Tvrdí, že «na fyziognómii každého človeka pracovali mnohé generácie predkov, kultúrne prostredie, ale nadovšetko rodina. Iba Boh vie ako sa to vpisuje do organizmu». Z druhej strany však konštatuje, že ...«čo sa z neviditeľného dedičstva vyvinie, a či to bude pre dotyčného požehnaním alebo záťažou, rozhodne prostredie, vzdelanie, výchova a konečne osoba sama, keď dorastie a bude schopná slobodne konať.»

Táto kritická metóda je smelá, lebo hneď v prvých rozboroch života svätice narazí na materiál «advokáta diabla». Terézia, ako ju vlastná mať charakterizuje, je ...«nie tak prívetivá ako jej sestra Cecília. Vie byť hrozne neústupná a takmer nepremožiteľne tvrdošijná. (str. 27). Keď raz povie, nie, nedá sa skutočne nič robiť. Môžete ju zavreť do pivnice na celý deň. Radšej tam bude spať, než aby povedala *áno*. Jednako má zlaté srdce, je veľmi nežná, otvorená.» Matka ju často napomína, lebo jej vzdor prechádza do hrozných výbuchov zúrivosti. Keď veci nejdú podľa jej predstavy, váľa sa zúfale po zemi... Je to veľmi nervózne dieťa... (str. 28). Terezia má silný sklon k pýche a k márnivosti (str. 29). Má konflikty so slúžkami (str. 30). Má veľkú túžbu po

sebauplatnení (str. 31). V škole, u benediktíniek vykazuje mnohé nesympatické vlastnosti: je nekamarátska, melancholická, nevie sa baviť s kamarátkami, trpí na komplex menejcennosti, je ťarbavá, nešikovná. Keď si našla, po veľkom trápení spôsob priblíženia sa ku kamarátkam, bolo to cez hru «na pohreb», pri čom vedela zaujímavo rozprávať. Je príliš precitlivelá, nervózna, zvlášť po strate mamičky. I jej vzťah k otcovi a naopak je príliš citove intenzívny. Keď neskôr hovorí s ňou brat mamičkin p. Guerin o živote jej mamičky, Terézia dostane prudké bolenie hlavy, triašku, upadá do mdlôb, je podráždená, kriví tvár, kričí, váľa sa po zemi, chce vyskočiť z okna, skrátka za dva mesiace má stále záchvaty.

Pre túto predispozíciu nervove predráždeného dieťaťa, rýchlo sa zodrala. Aj jej súdy o svete sú podmienené jej stavmi. Je prísna ako jej kláštorné prostredie. Podľa stredovekého príkladu vyzdvihuje askézu až po sebaumrtvenie, primát ducha precení až po kazajku tela a problém čistoty vidí riešený hlavne čistotou sexuálnou.

Všetky tieto okolnosti autor nastoľuje a analyzuje. Oproti duchu doby Tereziinej stavia moderný koncept svätosti. Každé životné prostredie a každá možná cesta — tak subjektívna pre každého, môžu a majú byť cestami k Bohu, ku svätosti. Súvzťažnosť ducha a tela autor harmonizuje, ich záujmy nestavia proti sebe. Nárok na Boha je v našich ľudských možnostiach dosiahnuteľný, tak ako nebo možno dosiahnuť bez mŕtvenia života podľa stredovekých askéz.

Kniha sa číta dobre, hoci je náročná v problematike, ktorú vyvoláva. Podelenie knihy na 31 kapitôl s doslovom a so 14 fotografiami je zámerné, odpovedá chronologickým a tématickým záujmom. Jednotlivé kapitoly autor uvádza krátkou ideovou súvahou, prípadným naznačením problematiky. Informatívna časť knihy stačí uviesť Terezku do života cez rozbor života jej rodiny, cez smrť detí, mamičky, cez rozpis nerovej choroby otca ako aj cez okno do kláštorného života, kde «vládne» prísna Matka Predstavená Gonzága. Hodno zaznamenať tieto dátumy: Terezia sa nar. 2. jan. 1873, zomrela 30. sept. 1897, teda 24 ročná. Dňa 9. apr. 1888 vstupuje do kláštora Karmel v Lisieux. Na popud vlastnej sestry Márie, tiež členky kláštora začína r. 1895 písať vlastný životopis: *Dejiny istej duše,* ktorý dokončí v r. 1897. V r. 1896 na príkaz Matky Gonzágy píše: *Malú cestu.* Zomrela v chýre svätosti na tuberkulózu hrdla. Dňa 29. apr. 1923 bola vyhlásená za blahoslavenú a dňa 17. mája 1925 za svätú. Na jej počesť postavili baziliku v Lisieux, vysvätenú dňa 11. júla, 1937.

Niektoré nedostatky knižky sú buď výsledkom tlačových chýb, alebo omylov. Napr.: na str. 11 sa hovorí «... 30. sept. 1888 presne o rok po Tereziinej smrti... má byť, r. 1898. Na str. 149 sa hovorí, že Tereziina

obliečka sa podľa pravidiel mala konať v októbri 1889. Z rozhodnutia biskupa k nej prišlo až v januári budúceho roku». Hneď na to, na str. 151 sa hovorí:... «Konečne svitol 10. jan. 1889, deň kedy mala dostať rúcho Bohu zasvätených panien». Podľa toho prvým dátumom má byť okt. 1888.

Slovenčina je veľmi dobrá, moderná. Dikcia je skvelá. Fyzická úprava je vhodná i čo do formátu, vnútornej štruktúry, prehľadnosti. Autor iste určil knižočke vreckový formát v úmysle, aby sa stala «dobrým čítaním na cestu». Obálka je vkusná, nenásilná a výrazná, ako všetky obálky návrhu Paulínyho. Použitá literatúra je uvedená v bibliografii.

Jozef Staško
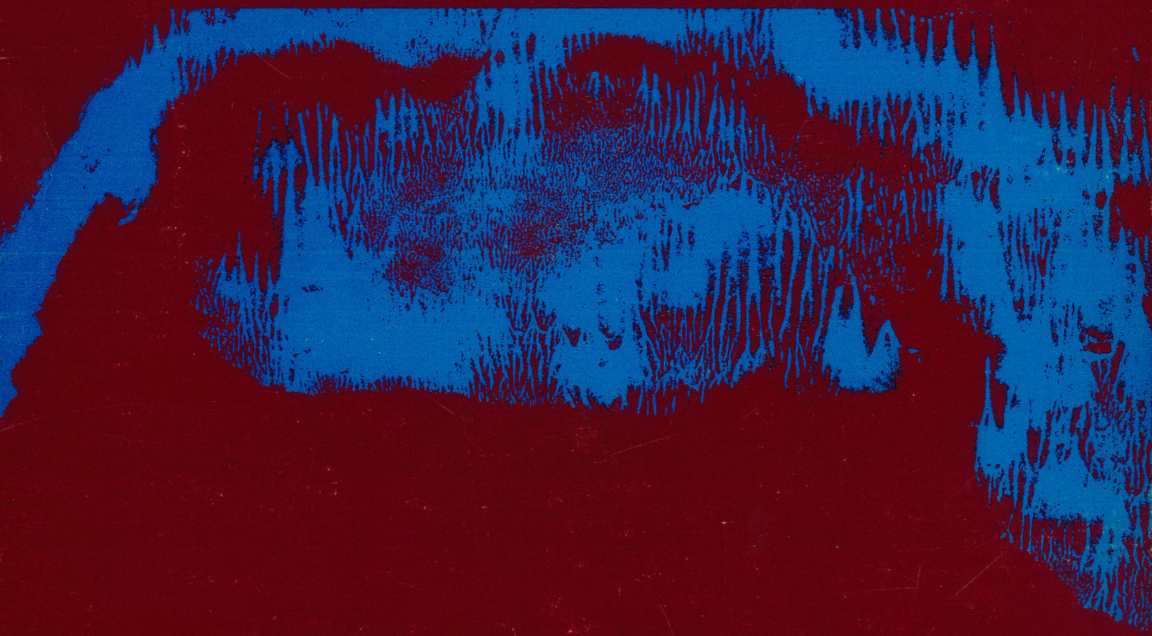
ERRATA Z 2-3 čísla Mostu (r. 22.): Krymské sonety.
Sonet II: namiesto: rúchom, má byť: ruchom.
Sonet V: namiesto: nad turvanom, má byť: nad turbanom.
Sonet VII: namiesto: džamií, má byť: z džamijí.
Sonet VIII: namiesto zbory, má byť sbory.
Sonet IX: namiesto: ďaur, ďaura, ďaurom, má byť: džaur, džaura, džaurom.
Sonet XIII: namiesto: ozrutý, má byť: ozrutný; namiesto: Padišach, má byť: Padišah; namiesto: Dogman, má byť Drogman; namiesto: ďauri, má byť Džauri. Sonet XVI: namiesto: monské, má byť morské.